

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07074

ITSIK MANGER

Jechiel Hofer

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יחיאל הופר — איציק מאנגר

מסות

יחיאל האפער — איציק מאנגער

עסייען

HOIFER, YE-HIEL

יחיאל האפער

ITSIK MANGER

איציק מאַנגער

עסייען

פארלאג
יל פרץ
ישראל

1979

יחיאל הופר

איציק מאנר

מסות

תירגם מיידיש : חנוך קלעי

1979

YLD + H
N-FICT

COMMUNITY SERVICES

ליום השנה העשירי למות

איציק מאנגר

וליום השנה השביעי למות

יחיאל הופר

ספר הערצה ואהבה

לוועד הנכבד על שם איציק מאנגר

תודתי

חנה הופר

COMMUNITY SERVICES

2011

צו דער צענטער יארצייט פון

איציק מאנגער

און דער זיבעטער פון

יחיאל האפער

דאָס בוך פון פארערונג און ליבשאַפט

דעם חשובן איציק מאנגער קאמיטעט

מיין דאנק

חנה האָפער

תוכן :

איציק מאנגר	10
איציק מאנגר. ייחודו הפיוטי	28
איציק מאנגר. הנקודה השירית	38
איציק מאנגר. משורר העם	92
איציק מאנגר הפרוזאיקן	104
עם איציק מאנגר ליד השולחן	132

תמונות :

איציק מאנגר. תמונת שמן מאת ארתור קולניק	11—10
איציק מאנגר. תמונת שמן מאת סילביה ארי	59—58
שער. ארתור קולניק	93—92
איציק מאנגר. תמונת סילביה ארי	105—104
איציק מאנגר. מאת ינינה קונרסקה—סלונמסקה	133—132

צילומים :

הענקת פרס מאנגר ליחיאל הופר	142
נשיאות ועדת פרס איציק מאנגר	143
קטע מדבריו של יחיאל הופר	144
נימוקי חבר השופטים לפרס מאנגר	146
הקדשות של מאנגר	149—147

אינהאלט :

איציק מאַנגער	11
איציק מאַנגערס פּאַעטישע אייגנארטיקייט	29
איציק מאַנגער. דאָס פּינטעלע ליד	39
איציק מאַנגער דער פּאַלקסדיכטער	93
איציק מאַנגער דער פּראָזאַיקער	105
מיט איציק מאַנגערן ביים טיש	133

פּאַרטערטן :

איציק מאַנגער. אייל בילד פון ארטור קאלניק	11—10
איציק מאַנגער. אייל בילד פון סילוויאַ אַרי	59—58
שער בלאַט פון ארטור קאלניק	93—92
איציק מאַנגער. צייכנונג פון סילוויאַ אַרי	105—104
איציק מאַנגער. צייכנונג פון יאַנינאַ קאַנאַרסקאַ—סלאַנימסקאַ	133—132

פּאַטאָגראַפישע אויפנאַמען :

די צוטיילונג פון מאַנגער פרייז יחיאל האַפּערן	142
דער פּרעזידיום	143
פּראַגמענט פון האַפּערס רעדע	144
די מאַטיוון פון זשורי ביים צוטיילן דעם מאַנגער פרייז	146
ווידמונגען פון מאַנגערן און דעדיקאַציע	149—147

כ'האב איינגעשפאנט דעם „באפליגלטן לעשעק" פאר עמוד
צוואנציק יארן.
פונקט ווי מיין זיידע האט געשפאנט זיינע קאשטאנא אין
סטאפטשעם
און רייטנדיק גאלאפ בין איך פארפארן העט, העט, העט,
וואו די שיינקייט ווילט די טרערן אפ פון אלע צערן.

ווי צו זיין שותף

איציק מאנגר

כאשר סגנון-החיים היהודי המונומנטלי, אף כי עדיין לא טהור בכולו, המשובץ במסגרת הממלכתיות היהודית, נתמוטט עקב חוצפתה של בבל ולימים שוב עקב עקשנותה של רומי — קמה המיניאטורה של העם, המשפחה היהודית הסגורה ומסוגרת הרמטית והעבירה אל עצמה ואף גשאה בתוכה, במשך אלפי שנות גלות, את כל עושרו של אורח-החיים היהודי האדיר. בתפילות תחת קרבנות, בשולחנות ערוכים תחת מזבחות, בסמלים תחת מעשים, בשיר תחת פועל, בגדרים וסייגים, במאבק עם אחרים, קיימה והעשירה המיניאטורה של העם, המשפחה היהודית, את סגנון-החיים היהודי עד היום הזה.

כאשר הסגנון המונומנטלי של תקופת-הרנסאנס עמד לשקוע, בא בנוונטו צ'ליני ובמיניאטורה שלו, באיזמל ומשוף של גלף גאון, הנציית כתבנית מקוצרת, סגר בקו מכונס את עושרה של תקופה, שכבר מחמת עושרה בלבד ניטל עליה להסתיים, שכבר מחמת המונומנטליות שלה בלבד לא יכלה למצוא לה עוד מקום בעולם.

כמו שהותקנה תיבת-נוח, שהיתה מיניאטורה של עולם החי בתוך ים של אבדן, כך המיניאטורה מותקנת מראש בחוקי סגנון מיוחדים, כדי לאפשר את העמידה בסופה בזמן של שואות המתחוללות בהיסטוריה ובתולדות-התרבות.

כאשר סגנון-החיים של יהודי פולין, העשיר עד כדי בזבז, נידון לכליה יחד עמהם, ובסוד — אף לפניהם, הגיע קודם מרומניה אל פולין

ארטור קאלניק. אייל בילד פון איציק מאנגער. א מתנה פאר י. האפערן.
ארטור קולניק. תמונת שמן של איציק מאנגר. מתנה לי. הופר.

איציק מאנגער

ווען דער נישט גאנץ ריינער, אבער מאָנומענטאַלער יידישער סטיל, איינגעפאַסט אין דער ראם פון יידישער מלוכהשקייט, איז געשטירצט גע- וואָרן פון בבלישער חוצפה און שפעטער פון רוימישער פאַרביסנקייט — איז געקומען די מיניאַטור פון פאַלק, די הערמעטיש פאַרמאַכטע יידישע משפּחה און איבערגעטראָגן אויף זיך און אין זיך, אין משך פון טויזנטער יאָרן גלות, דאָס גאַנצע רייכטום פון מעכטיקן יידישקייט. מיט תפילות אַנשטאַט קרבנות, מיט געגרייטע טישן אַנשטאַט מזבחות, מיט סימבאָלן אַנשטאַט מעשים, מיט ליד אַנשטאַט טאַט, מיט גדרים און סייגים, מיט קאַמף מיט זיך אַנשטאַט מיט יענעם, האָט די מיניאַטור פון פאַלק — די יידישע משפּחה, אויפגעאַלטן און באַרייכערט דעם יידישן סטיל ביז היינט צו טאָג.

ווען דער מאָנומענטאַלער סטיל פון דער רענעסאַנס-עפּאָכע האָט גע- האַלטן ביים פאַרגיין, איז געקומען בענווענוטאַ טשעליני און אין דער מיניאַטור זיינער, מיטן שפיזל און פיילעכל פון אַ געניאַלן ציזעליאַטאַר, פאַראַייביקט אין אַ פאַרקירצטער פאַרעם, פאַרמאַכט אין אַ קאַנדענסירטער ליניע די רייכקייט פון דער עפּאָכע, וואָס שוין צוליב איר רייכקייט אַליין האָט זי זיך געמוזט אויסלאָזן, וואָס שוין צוליב איר מאָנומענטאַלישקייט אַליין, האָט זי זיך קיין אַרט אין דער וועלט נישט געקאַנט געפינען.

די מיניאַטור ווערט, דורך ספעציעלע געזעצן פון סטיל, פאַרויס צוגע- גרייט, ווי נחיס תיבה, וואָס איז געווען אַ מיניאַטור פון אַ לעבעדיקער וועלט אין ים פון פאַרניכטונג, בכדי מעגלעך צו מאַכן אַדורכצוטראָגן דעם שטורעם בעת געשיכטלעכע און קולטור-געשיכטלעכע קאַטאַסטראַפּעס. אין דער צייט ווען דער פאַרשווענדעריש רייכער סטיל פון פּוילישן ייִדנטום איז צוזאַמען מיט אים, און בסוד פאַר אים, פאַרמשפט געוואָרן

איציק מאנגר ותפס בחטף במיניאטורות הכתובות שלו, את העצב והתוגה, ואת מעט השמחה של הקבצן העשיר, שזרה זהב-פרווים, אף כי אך לעתים רחוקות היה לו מה להכין לשבת. דורי-דורות של הווי עשיר כלא הוא, איציק מאנגר, בטוריו הקצרים, כלל אותם לעד.

המיניאטורות היהודיות, המשפחות של העם המפוזר, בנדודיהן הקשים בדרכי-גלות, נתעייפו לא אחת מנשיאת העול של סגנון-החיים היהודי, שהעשיר והלך ובו-בזמן הכביד והלך. לעתים לא-רחוקות ישבו לנוח על ספי נכרים ולפעמים אף נשארו שם לעד. קצתם השליכו מעל עצמם בכעס, באמצע הדרך, לא בהזדמנות הראשונה ולא בהזדמנות הטובה ביותר, את העול של אורח-החיים היהודי וקיבלו עליהם את השליחות להילחם בכל מה שהיה אצלם עוד, אתמול קדוש ויקר ולהשמיצו. אבל רוב המשפחות הוסיפו לשאת את ירושת-הדורות הגדולה עד הסוף.

ואולי עתה העת, שהמיניאטורה תחזיר לעם את הפיקדון, שהפקידו אצלה לפני דורות כה רבים, בשעה של שואה היסטורית, ואשר היא, המשפחה, שמרה עליו בנאמנות.

האסכולה ההולאנדית בציור, הרומאנטיזם והאימפרסיוניזם הגדול, ועוד קודם-לכן הבארוק הספרדי, הם שפטרו את המיניאטורה של הרנסאנס מן השמירה על המורשה, שנראתה בשעתה כגילוי הגדול ביותר וכאחת כגילוי האחרון שבכל גילויי-האמנות הגאוניים.

אבל אין לו לאיציק מאנגר למי למסור את המורשה, אין מי שישחרר את המיניאטורה. מה שכלא הוא במיניאטורה, מה שכיסף לתוכה. כפי שהיה הוא אומר — כבר יישאר סגור ומסוגר לעולם. הוא יודע מראש, כי ממיידאנק הגדי הצחור לא ישוב, הוא יודע, כי טווס-הזהב הועף עם עשן המשרפות לעדי-עד.

אויף אונטערגאנג, איז פון פארויס געקומען פון רומעניע קיין פוילן איציק מאנגער און אונטערגעכאפט אין זיינע געשריבענע מיניאטורן, דעם קלאנג און די פארב, דעם חלום און ווייניק די וואָר, דעם טרויער און אומעט; און ווייניק די פרייד פון דעם רייכן קבצן, וואָס האָט געוואָרפן מיט גינגאָלד און זעלטן געהאַט אויף שבת. יאָרהונדערטער און יאָרהונדערטער פון רייכן שטייגער האָט ער, איציק מאנגער, אין זיינע שמאַלע פערזן אויף אייביק פאַרמאַכט.

ס'זענען די יידישע מיניאטורן — די משפחות פון צעזייטן פאַלק, אין שווערן וואָלגער אויף גלות-וועגן, נישט איין מאָל מיד געוואָרן פון טראַגן אויף זיך דעם עול פון יידישן סטיל, וואָס איז פסדר רייכער און איינצייטיק שווערער געוואָרן. זיי האָבן זיך, נישט זעלטן, אוועקגעזעצט אַפרוען אויף פרעמדע שוועלן און טייל מאָל אויף אייביק דאָרטן פאַרבליבן. ס'האָבן טייל פון זיי מיט פעס אין מיטן וועג, נישט ביי דער ערשטער און נישט ביי דער בעסטער געלעגנהייט, אַראַפגעוואָרפן פון זיך דעם עול פון יידישן סטיל און גענומען אויף זיך די מיסיע פון באַקעמפן און באַשמוצן דאָס, וואָס איז נאָך נעכטן ביי זיי אַליין געווען הייליק און טייער. אָבער די גרויסע צאָל פון משפחות האָבן די גרויסע ירושה פון דורות געטראַגן ביזן סוף.

און איצט איז אפשר די צייט, ווען די מיניאטור וועט צוריק אוועקגעבן דעם פאַלק דעם פקדון, וואָס מ'האַט איר מיט אַזוי פיל דורות צוריק, אין דער שעה פון היסטאָרישער קאָטאָסטראַפּע, אַנפאַרטרויט, און וואָס זי, די משפחה, האָט גענוג ערלעך אויסגעהיט.

ס'האַט די האַלענדישע שול אין דער מאַלעריי, דער ראַמאַנטיום און דער גרויסער אימפרעסיאָניזם, און נאָך פריער דער שפּאַנישער באַראַק, באַפרייט די רענעסאַנס-מיניאטור פון אַפּהיטן די ירושה, וואָס האָט זיך בשעתה אויסגעוויזן צו זיין די גרעסטע און צוגלייך די לעצטע גאונישע קונסט-אַנטפּלעקונג.

נאָר איציק מאנגער האָט נישט וועמען די ירושה איבערצוגעבן, די מיניאטור אויפצולעזן. דאָס, וואָס ער האָט אין דער מיניאטור פאַרמאַכט, פאַרכישופט, ווי ער וואָלט געזאָגט — וועט שוין בלייבן אויף אייביק פאַר-שלאָסן. ער ווייסט פאָרויס, אַז דאָס ווייסע ציגעלע וועט פון מיידאַנעק נישט קומען צוריק. ער ווייסט, אַז די גאַלדענע פּאַווע איז אויף אייביק פאַרפּלויגן מיטן רויך פון די קרעמאַטאָריעס.

ולפי שיצירתו של מאנגר גובעת ממקור העם, ולפי שתפיסתו הפייטנית היא תרבותית-היסטורית, לפיכך הפייטן מהלך ובלבו הפחד המבוסס, שמא יפול מה שהושמד ונהפך לאבק ויישט מתוך הרציפות. או-אז תישאר אמנותו לעדי-עד בתוך התבנית, שבה כלא אותה. בינתיים הוא מוסיף לזמר את שיריו בפי אחיו נטע מאנגר, צוער-החייט, ועל ראשו המפייט „מרטט כתר הצער“.

הכיצד, באילו אמצעים מגיע איציק מאנגר לדקות אמנותית במיניאטורות שלו? (בינתיים נדבר על שירי-התנ"ך שלו). מאנגר אינו משנה את הקו הרישומי, הציורי; בעיקר הוא משנה את הקו ההיסטורי. הוא מחבר שתי תקופות היסטוריות (או יותר), שלפעמים הן מרוחקות זו מזו מרחק-זמן גדול. הוא מלביש ומקשט תקופה אחת בהווי של חברתה. ולא רק בהווי החיצוני הוא מקשט תקופות. הוא מערבב יחד השקפות-עולם שונות, תפיסות-עולם אתיות ואסתטיות שונות, אופנים שונים של תגובה על מאורעות וקבלתם. בחכמה ובימנה מטפל הוא בפרטים הנבדלים ביותר; כיוון שהוא אמן הבלדה, כיוון שהוא יודע כי העיקר בבלדה הוא טוהר הגורם הציורי או הרעיוני (דבר זה מצוי גם באמנות) — יודע הוא גם את חכמת המיניאטורה ואת סודה, יכול הוא להכניס בהתאמה הרגשות של דורות בטור צר אחד ולצפותו בפאטינה, שבלעדיה אין ערובה להתמד קיומה של שום הבעה אמנותית.

מאנגר משתמש באלמנטים ריאליסטיים ומגיע לתמונות פאנטאסטיות ביותר. כמו כל אמן ישר, הרוצה והאנוס להילחם בחוקי הפיסיקה (צבע וצליל), שומר גם מאנגר בהקפדה על חוק הפסיכולוגיה המאשר כי הדמיון הוא חתך בתוך אלמנטים ריאליסטיים נבדלים וחיבור שלהם.

און ווייל מאנגערס שאפן שטאמט פון פאלקס מקור, ווייל זיין דיכטער-
 רישע קאנצעפציע איז א קולטור-היסטארישע, דערפאר גייט דער דיכטער
 ארום מיט א באגרינדעטער מורא, אז דאס, וואס איז פארניכטעט און צע-
 שטויבט געווארן, זאל א מאל נישט ארויספאלן פון דער ליניע פון קאנ-
 טינאזיעטעט. דאן בלייבט דער דיכטער א נישט פארשטאנענער פאר די צו-
 קונפטקע דורות, דאן בלייבט זיין קונסט שוין אויף אייביק אין דער
 פארעם, אין וועלכער ער האט זי פארשלאסן. דערווייל זינגט ער ווייטער
 זיינע לידער דורכן מויל פון זיין ברודער נאטע מאנגער, דעם שניידער-
 געזעלן, און אויף זיין דיכטערישן קאפ „ציטערט די קרוין פון צער“.

ווי אזוי, מיט וואס פארא מיטלען דערגייט איציק מאנגער צו קינסט-
 לערישער פינעזיע אין זיינע מיניאטורן? (לאמיר דערווייל רעדן וועגן די
 תנ"ך-לידער). מאנגער דעפארמירט נישט די געצייכנטע, די מאלערישע
 ליניע, ער דעפארמירט דער עיקר די געשיכטלעכע ליניע, ער באהעפט צוויי
 (אדער מער) געשיכטלעכע עפאכעס, וואס ליגן איינע פון דער צווייטער
 טייל מאל אין א גרויסן צייט-מרחק, ער טוט אן און באפוצט איין עפאכע
 מיטן שטייגער פון דער צווייטער, און נישט נאר מיט אויסערלעכן שטייגער
 באפוצט ער עפאכעס. ער מישט אויך צונויף פארשידענע וועלט-אנשווינג-
 גען, פארשידענע עטישע און עסטעטישע וועלטבאנעמען, פארשידענע
 אופנים פון רעאגירן און אויפנעמען געשעענישן. ער אפערירט קלוג און
 געשיקט מיט די פארשידנסטע דעטאלן, ווייל ער איז דער מייסטער פון
 דער באלאדע, ווייל ער ווייסט, אז דער עיקר אין א באלאדע איז די ריי-
 קייט פון דעם מאלערישן אדער אידעישן (אזוינס איז אויך אין קונסט
 פאראן) פאקטאר — קאן ער אויך די חכמה און דעם סוד פון דער מינא-
 טור, פון אריינפאסן די פילונגען פון דורות אין איין שמאלן פערז און בא-
 דעקן אים מיט פאטין, אן וועלכער קיין שום קינסטלערישע אויסערונג
 האט נישט די גארנאטיע פאר איר דויער.

מאנגער באנוצט זיך מיט רעאליסטישע עלעמענטן דערגרייכנדיק די
 סאמע פאנטאסטישסטע בילדער. ווי יעדער ערלעכער קינסטלער, וואס וויל
 און מוז באקעמפן די געזעצן פון פיזיק (פארב און קלאנג), היט אויך
 מאנגער שטרענג אפ דאס געזעץ פון פסיכאלאגיע וואס באשטעטיקט, אז
 די פאנטאזיע איז א דורכשניט און א באהעפטקונג פון פארשידענע רעא-
 ליסטישע עלעמענטן.

איציק מאנגר אינו בעל-דימויים, כפי שנדמה להם לאנשים אחדים. כשהוא שם בתוך כיסו של העני את סהר-הכסף, אין הוא עושה כן לשם המטפורה הנמתחת, אלא סתם מתוך טוב-לב פאנטאסטי. הוא עשיר, מפני שיש לו דמיון. ואם כך, מדוע באמת לא יזכה את הבחור העני בעטרה של זהב-פרוויים? ומדוע באמת לא יצוץ ויעלה, אפילו מתוך קבר האם, חתן שבביל היתומה שהגיעה לפרקה?

מאנגר אינו זורק ומטיל אידיאות. אין הוא מחשיב אידיאות, שאי אפשר לשימן במהרה לתוך ידו של אחר, שאי-אפשר לקלוע בהן מיד לתוך לבו של אחר. במתות-האמנות שלו רוצה הוא לאלתר ובמישרין לחון את האדם הכמה והעורג להן. הוא גם מורה מיד על המען הנכון, היכן ואצל מי לרוות את הערגה. לא לחינם תפגשו בשיריו פניות נגון אלו: „מצאר-נא מי עשה את השיר?“ ותארו לעצמכם: „צוער-חייט עשה אותו!“ הוא רוצה שתדעו כי מקור המתנות הוא בפייטן גופו. במקום אידיאה נותן הוא חומר אמנותי, והמבין בדבר יידע כיצד להעריך את זה וכיצד ליהנות מזה.

המניע ביצירת איציק מאנגר, כמו המניע שבכל יצירה גדולה ואמיתית, הרי הם הגעגועים. אבל הגעגועים של האמן אינם געגועים סתם אל „משהו“, אלא געגועים הנוטפים מתוך שמחה, מתוך בעלות, מתוך החזקה בקניין, ומתוך עצבות, מתוך כמיהה ורצייה, מתוך התביעה „יותר“. הרי אלו געגועים אל „יותר“, הנובעים מהעדר-השובע של אחוזה-הבולמוס. אין זו הקינה על מה שעבר וחלף, אלא זו הקינה על מה שעבר וחלף קודם זמנו, קודם שבשל.

שאיפתו של מאנגר לשלימות, למלאות, נעצרת היטב ובחכמה על-ידי מנגנונו המדויק, האמנותי. רעבונו אל ה„יותר“ אינו מביא אותו לידי הפרזה, לידי גיוון-יתר. לשם העושר שלו, השלמות שלו, אין מאנגר נוטל יותר ממה שבהחלט דרוש לו. צבעיו הראשיים אינם אלא שניים-שלושה: כחול, זהב (זהב-פרוויים), ולאחרונה גם כסף. אלו הם הצבעים המלאים, שאתם רואים על כל צעד ושעל, המתנצנצים בעיניכם בלי הרף,

איציק מאנגער איז נישט קיין אימאזשניסט ווי טייל קאן זיך אויס-
דאכטן. אויב ער לייגט אריין דעם ארעמאן די זילבערנע לבנה אין קעשענע,
איז עס נישט לשם אנגעצויגענעם מעטאפאר, נאר פשוט פון פאנטאסטי-
שער גוטסקייט. ער איז רייך, ווייל, ער האט פאנטאזיע. און אויב אזוי טא
פאר וואס זאל ער טאקע נישט באגליקן דעם ארעמען בחור מיט א גינ-
גאלדענער קרוין? און פאר וואס זאל טאקע, אפילו פון דער מאמעס קבר,
נישט ארויסוואקסן א חתן פאר דער פארזעסענער יתומה?

מאנגער ווארפט נישט קיין אידיען, ער האלט נישט פון קיין אידיען,
וואס מ'קאן זי נישט יענעם באלד אריינלייגן אין האנט, מיט וועלכע מ'קאן
נישט באלד טרעפן יענעם אין הארץ. ער וויל מיט זיינע קינסטלערישע
מתנות באלד און דירעקט באשענקען דעם מענטש, וואס גארט און בענקט
נאר זיי. ער ווייזט אויך באלד אן דעם ריכטיקן אדרעס, ווו און ביי וועמען
די בענקשאפט צו שטילן. נישט בחינם טרעפט איר אין זיינע לידער אזעלכע
אדער ענלעכע ווענדונגען: „טרעפט ווער ס'האט דאס ליד געמאכט?“ און
שטעלט זיך פאר: „א שניידער-יונג האט עס געמאכט!“ ער וויל איר זאלט
וויסן, אז פון א פאעט שטאמען די מתנות, ער גיט אןשטאט אידיען, קינסט-
לערישע מאטעריע און ווער ס'קאן זיך דערויף, דער ווייסט, ווי אזוי עס
צו שאצן און ווי אזוי דערפון צו געניסן.

דער מאטאר פון איציק מאנגערס שאפן, ווי דער מאטאר פון יעדן
גרויסן און עכטן שאפן, איז די בענקשאפט. די בענקשאפט פון קינסטלער
איז אבער נישט קיין בענקשאפט סתם אזוי — נאך „עפעס“, נאר ס'איז א
בענקשאפט, וואס טריפט פון פרייד, פון האבן, פון באזיצן און פון אוימעט,
פון גארן און פון וועלן, פון פאדערן „מער“. ס'איז די בענקשאפט נאך
„מער“, וואס קומט פון דער נישט געזעטיקטקייט פון באזעסענעם. ס'איז
נישט דאס באוויינען דאס, וואס איז אוועק, נאר דאס באוויינען דאס, וואס
איז אזוי פרי און אזוי נישט רייף אוועק.

מאנגערס שטרעבן צו שלימות, צו פולקייט, ווערט גוט און קלוג גע-
העמט פון זיין פרעציעזן, קינסטלערישן מעכאניזם. זיין הונגער נאך דעם
„מער“ דערפירט אים נישט צו קיין איבערגעטריבנקייט. צו קיין בונטקייט.
מאנגער נעמט צו זיין רייכקייט, צו זיין שלימותדיקייט נישט מער, ווי דאס,
וואס איז אים אומבאדינגט נויטיק. זיינע עיקרדיקע פארבן זענען נישט
מער ווי צוויי, דריי: בלוי, גאלד (גינגאלד) און לעצטנס אויך זילבער.
דאס זענען די פולע פארבן, וואס איר זעט זיי אויף יעדן טריט, וואס גלאנצן

ועם זאת הם צבעים מופשטים — צבעים שכל אחד מהם הוא כבר כמעט השקפת-עולם.

כשהיצירה העממית הפרימיטיבית, ואפילו מקורה בלבד, נפגשים ומתלכדים עם אמנות מעודנת, כשהאמצעים השונים של היצירה העממית נופלים לתוך ידיו של אמן המיטיב לדעת את מטרתו, עולה לפנינו התופעה של ההינתקות הבשלה מן הזמן, עולה לפנינו התופעה של שירה טהורה היכולה כבר בתורת שירה נצחית לנדוד ולעבור את הדורות.

זה היסוד של החירות האמנותית: להינתק כדי להיארס לנצח. זו היא היכולת להסתובב על כנף של טחנת-רוח, היכולת לעוף אחרי „טווס-הזהב“. אבל לא בלי דאגה, לא בלי כיסופים, לא בהפקרות ולא בלי עמל קשה על כל אחד מטורי-השיר.

חירות, חירות אמנותית, משמעה שירות, אבל שירות למען מלוא-השכלול בלבד; הרי זה הרצון להשיג שלמות. השירות למען דבר שאינו משוכלל — משמעו השתעבדות.

אפשר לדמות, כי איציק מאנגר מאוהב בנדודיהם של „זמרי ברוד“, כי חביבים עליו נדודי-הפקר. הסבורים כך, אינם רואים כי מאנגר היה אומלל, אילו לא החזיק בידו את הרסן העוצר את תאוותו לבזבזו; אילו לא לחש לו כשרונו היכן להיעצר בדרכו המאובקת כדי להרים אבן-חן שכוסתה בעפר לגובה ולעומק.

„אדע, באשר תתנדנד עריסה בעולם,

העמיד אלהים ברוך הוא

מלאך עצוב על המשמר.“

(„עננים מעל לגג“)

מפני מה תוגה, מפני מה מלאך עצוב? מפני מה התוגה תופסת מקום גדול כל-כך ביצירתו של מאנגר, ואגב-אורח — ביצירתם של כל המשוררים הגדולים?

מפני שכל משורר אמיתי יושב ליד המאזניים הגדולים שבהם נשקלים מעשים קטנים, אנושיים, רגשות דקים, אישיים, עצמיים, שאינם

פסדר אין אייערע אויגן, אבער וואָס זענען איינציטיק אַבסטראַקטע פאַרבן — פאַרבן, וואָס יעדע פון זיי איז שוין כמעט אַ וועלט-אַנשויונג.
ווען פרימיטיוו פאַלקשאַפן, ווען אפילו בלויז איר מקור, טרעפט זיך צונויף מיט ראַפּינירטער קונסט, ווען די פאַרשידענע מיטלען פון פאַלקס-שאַפונג פאַלן אַרײַן אין די הענט פון אַ ציל-באַוווסטזיניקן קינסטלער, באַקומט זיך די דערשיינונג פון רײפן אַפּשניידן זיך פון דער צײַט, עס באַקומט זיך די דערשיינונג פון רײנער דיכטונג, וואָס קאַן שוין אַן אייביקע וואַנדערן דורך דורות.

דאָס איז דער יסוד פון קינסטלערישער פרייהייט: אַפּרײסן זיך בכדי אויף אייביק זיך פאַרקנסן, דאָס איז דאָס קאַנען זיך דרייען אויף אַ פּליגל פון אַ ווינטמיל, דאָס קאַנען נאַכפּליען די „גאַלדענע פּאַווע“. אַבער נישט אַן זאַרג, נישט אַן בענקשאַפט, נישט הפּקרדיק און נישט אַן שווערער אַרבעט איבער יעדן פּערזן.

פרייהייט, דיכטערישע פרייהייט, הייסט דינען, אַבער נאָר דינען דער פּולקאַמיהייט, לכל-הפּחות האָבן דעם ווילן צו גאַנצקײַט. דינען אַ נישט פּול-קאַמער זאָך — הייסט זיך פאַרשקלאַפּן.

מ'קאַן מײנען, אַז איציק מאַנגער איז פאַרליבט אין וואַגל פון די „בראַדער זינגער“, אַז עס איז אים ליב דער וואַנדער דורך הפּקר. די וואָס מײנען אַזוי, זעען נישט אַז מאַנגער וואַלט געווען אומגליקלעך, ווען ער וואַלט נישט געהאַלטן אין זײַן האַנט די צוים, וואָס העמט זײַן ווילן צו פאַרשווענדערישקײַט. ווען זײַן טאַלאַנט וואַלט אים נישט אונטערגעזאָגט, וווּ זיך אַפּצושטעלן בכדי אויפצוהויבן אַן איידלשטיין, וואָס איז הויך און טיף פאַרשיט געוואָרן אויף זײַן שטויביקן וועג.

איך ווייס, וווּ ס'זײַגט אַ וויג זיך אין דער וועלט,
האַט גאַט ברוך הוא אַוועקגעשטעלט
אַ טרויעריקן מלאך אויף דער וואַך.

(„וואַלקנס איבערן דאַך“)

פאַר וואָס אומעט, פאַר וואָס אַ טרויעריקן מלאך? פאַר וואָס פאַרנעמט דער אומעט אַזאַ גרויס אַרט אין מאַנגערס שאַפן און אַגב אין שאַפן פון אַלע גרויסע דיכטער?

ווייל יעדער אמתער דיכטער זיצט ביי דער גרויסער וואַגשאַל, אויף וועלכער ס'זענען זיך קליינע, מענטשלעכע מעשים, פּערזענלעכע, אייגענע.

דוקרים אותך אלא דקירה חדה בלבד, אבל אצל המשורר הם נצמחים ונעשים רגשות אדירים ולאחר-זמן (או במהרה) הם נהפכים לבעיה עולמית.

כששקע ד"ר פאוסט בהרהורים על בעיית-הגורל, על החיים והמוות, על הנעורים והזיקנה — הרי קודם-כול חשב על עצמו, בראשונה היתה זאת שאלתו האישית, והואיל והבעיות הן בדבר גורל-היחיד, הרי הן ממילא בעיות בדבר גורל-העולם, ולהפך.

אין זו שאלה של גורל כזה או אחר, אלא של הקיום בכלל, אין זו שאלה של אדם כזה או אחר, אלא של האדם בכלל, והואיל ובסופו של כל גורל אנושי, „מקונן הינשוף של החיים” — אתה נעשה עצוב ועייף. מאנגר מעדה את העוני בעדיים. אין לו עניין בעשיר, שטעמו הושחת מרוב שובע ובטחה. לפיכך הקיסר פראנץ-יוזף מפסיד בהתערבות עם טווס-הזהב („צוערר-החייט נטע מאנגר שר על טווס-הזהב). אצל מאנגר אין עוני של מחסור, של דלות, אלא עוני, שיש בו תמיד מקום לאיכסון ורצון לקבל פנים ולקלוט. הקבצן אצלו אינו סתם קבצן, אלא אליהו הנביא בכבודו ובעצמו („אליהו הנביא פודה את שמלת-הקטיפה של אמא מבית-העבוט“). האם אינה סתם אם עניה, אלא „המלכה הבלתי-מוכרתת של עוניינו“.

הכמיהה אל השלמות, העוני שהוא רצון לקלוט את הצבע הכחול של הרקיע האינסופי ואת הזהב של שקיעת-השמש לעת ערב — יצרו את הלחן הגדול, את הניגון של התוגה המתחיל ליד העריסה ואולי אינו מסתיים לעולם. אין זה ניגון של יאוש, של דכדוך-הנפש, אלא ניגון של תוגה, היכולה להיות עריבה, כמו שהשמחה עריבה.

התוגה יכולה גם לנבוע מתוך תחושת-ראייה, אם אפשר להתבטא כך. טול את התוגה של מראה-נוף (למשל, אצל ליברמן). יש בה בתוגה מונומנטאליות של עולם-רגשות, שבו הכול עודנו מתרחש בלי חשבון. התוגה יכולה להיות מדרגה גבוהה ביותר של רוח שלא עוצבה צורתה או של רגש שלא בא לכלל מבע.

דינע געפילן, וואָס טוען דיר נאָר אַ שאַרפֿן שטאָך, אָבער וואָס וואָסן אויס ביים דיכטער צו מאַנומענטאַלע געפילן און ווערן שפעטער (אָדער באַלד) אַ וועלט־פּראָבלעם.

ווען ד״ר פּאָוסט האָט זיך פּאַרטראַכט וועגן גורל־פּראָבלעם, וועגן לעבן און טויט, וועגן יונג און אַלטקייט — האָט ער קודם־פּל וועגן זיך געטראַכט. איז דאָס צוערשט געווען זיין פּערזענלעכע פּראָגע און ווייל די פּראָבלעמען זענען וועגן גורל פון יחיד, זענען זיי במילא פּראָבלעמען וועגן גורל פון דער וועלט, און פּאַרקערט.

ס׳איז נישט קיין פּראָגע פון אַזאַ אָדער אַנדער עקזיסטענץ, נאָר פון עקזיסטענץ בכלל, ס׳איז נישט קיין פּראָגע פון אַזאַ אָדער אַנדערן מענטש — נאָר פון מענטש בכלל און ווייל אין סוף פון יעדן מענטשלעכן גורל „קלאַגט די סאַווע פון לעבן“ — ווערט מען אומעטיק און מיד.

מאַנגער באַצירט די אַרעמקייט. ער האָט נישט קיין אינטערעס פאַרן רייכן, וואָס האָט אַ פּאַרדאַרבענעם געשמאַק פון זאַטקייט און זיכערקייט. דער קיסר פּראַנץ־יאָזעף פּאַרשפּילט דעריבער צו דער גאַלדענער פּאַווע דעם געוועט — „דער שניידער־געזעלן נאַטע מאַנגער זינגט פון דער גאַל־דענער פּאַווע“. ביי מאַנגערן איז נישטאָ קיין אַרעמקייט פון פעלן, פון דלות, נאָר אַרעמקייט, וואָס האָט שטענדיק אַרט און ווילן אויפצונעמען. דער בעטלער ביי אים איז נישט קיין בעטלער, נאָר טאַקע אליהו הנביא אַליין („אליהו הנביא לייזט אויס דער מאַמעס סאַמעטענע קלייד פון לאַמ־באַרד“). די מאַמע איז נישט גלאַט קיין אַרעמע מאַמע, נאָר „די נישט גע־קרוינטע מלכה פון אונדזער אַרעמקייט“.

די בענקשאַפט צו גאַנצקייט, די אַרעמקייט, וואָס איז ווילן אויפצונע־מען די בלויע פאַרב פון אומענדלעכן הימל און דאָס גאַלד פון פּאַרנאַכטיקן זון־אונטערגאַנג — האָט געשאַפֿן די גרויסע מעלאָדיע, דעם טיפֿן ניגון פון אומעט, וואָס הייבט זיך אָן ביי דער וויג און ענדיקט זיך אפשר קיין מאָל נישט. אַ ניגון נישט פון יאוש, נישט פון פּאַרצווייפלונג, נאָר פון אומעט, וואָס קאָן זיין אַזוי זיס, ווי ס׳איז זיס די פּרייד.

אומעט קאָן זיך אויך נעמען פון אַ זעונגס־געפיל, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקן. נעמט דעם אומעט פון אַ פּייזאַזש (למשל ביי לעוויטאַנען), פון בהמות (למשל ביי ליבערמאַנען). דער אומעט האָט אין זיך די מאַנר מענטשאַלישקייט פון אַ געפילס־וועלט, וווּ אַלץ קומט נאָך פאַר אַן אַ חשבון. אומעט קאָן זיין גאָר אַ הויכע מדרגה פון אַ נישט געפּאַרעמטן גייסט אָדער פון אַ נישט אַרטיקולירט געפיל.

כאשר מאנגר מעוות את הקו ההיסטורי עם שהוא מחבר תקופות שונות — הריהו מוחה לפעמים, שלא לרצונו, את הפאטינה של שכבת־הווי קדומה. כמובן, אילולא היה מאנגר אמן בעל שיעור־קומה, היה נראה במקומה של הפאטינה כתם לא-נעים. אפשר שהיה מתגלה שם הקו העקלקל של הגרוטסקה, ולא הקו המגובש של המיניאטורה האמנותית. מאנגר מציל אז את הרגש החם של ההווי העז הממלא את השיר ומיישר את האיזון המופרע של משקל ומידה אמנותיים.

קחו למשל, שיר כגון „דינה בת יעקב הולכת לראיון“. שם נמחתה כליל הפאטינה, נתלשה ההבחנה של קדמות, דומה כי עוד מעט קט תהיה זו גרוטסקה, אבל התאוה העזה והנצחית לאהבה, המפעמת בתוך השיר, עושה שלום בין שתי תקופות רחוקות, שהאחת כמעט הכתה את חברתה.

מאנגר המוליך, הפייטן הטהור, הוא מגמתי ביותר. מגמתו: לקבוע גורלו של שיר. מה הוא בעצם תפקידו של שיר, כשהוא בא לעולם? לשם מה, לאיזו מטרה הוא נולד? אין הוא שואל בשביל מי הוא השיר, מפני שדבר זה ברור לו. בשביל מי? בשביל כל מי שיש לו אוזן והוא רוצה לשמוע. אבל הוא שואל: לשם מה? למה השמים נבקעים בשעה ששיר בא לעולם?

מאנגר משיב: כדי למצוא את „שיר השירים“, את הלך-הרוח שלמעלה מהלכי־רוח, אז:

כאשר הארץ תמצא את שיר הערש,
אשר יערסל את אלהים עצמו,
תיגאל התוגה
והכול ייעשה יפה —

(„עננים מעל הגג“)

באפס הלך-רוח אין עולם, ממש כמו שבאפס פריחה אין פירות.

ביים דעפארמירן די געשיכטלעכע ליניע, בעתן באהעפטן פארשידענע עפאכעס — ווישט טייל מאל מאנגער, נישט ווילנדיק, אפ דעם פאטין פון אן אלטער שטייגערשער שיכט. פארשטייט זיך, וואלט מאנגער נישט גע- ווען קיין קינסטלער פון א גרויסער מאס, וואלט אויפן ארט פון דעם פאטין זיך באוויזן א נישט אנגענעמער פלעק, אפשר וואלט זיך דארט דעמאלט אנטפלעקט די קרומע ליניע פון גראטעסק, אנטשטאט די קאנדענסירטע ליניע פון קינסטלערישער מיניאטור. מאנגער ראטעוועט דעמאלט דאס הייסע געשטייגערשע געפיל, וואס פילט אן דאס ליד און גלייכט אויס דעם געשטערטן באלאנס פון קינסטלערישער וואג און מאס.

נעמט למשך אזא ליד ווי „דינה בת יעקב גייט אויף א ראנדעווו“. ס'איז דארט אין גאנצן אפגעווישט דער פאטין, ארונטערגעריסן די דיס- טינקציע פון עלטער, ס'דאכט זיך, אז אט-אט ווערט עס גראטעסק, אבער די שטארקע אייביקע ליבעס-ליידנשאפט, וואס שלאגט פון דעם ליד, מאכט שלום צווישן צוויי ווייטע עפאכעס, וואס איינע האט שיר נישט געשלאגן די צווייטע.

מאנגער דער פירער, דער ריינער דיכטער, איז שטארק טענדענציען. זיין טענדענץ איז: באשטימען דעם גורל פון א ליד. וואס דארף אייגנטלעך א ליד טאן, ווען ס'קומט אויף דער וועלט? צו וואס, צו וואס פאר א ציל ווערט עס געבוירן? ער פרעגט נישט פאר וועמען איז דאס ליד, ווייל דאס איז פאר אים קלאר. פאר וועמען? פאר יעדן וואס האט אן אויער און וויל הערן. ער פרעגט אבער צו וואס? נאך וואס שפאלט זיך דער הימל ווען א ליד קומט אויף דער וועלט?

מאנגער ענטפערט: בכדי צו געפינען דעם „שיר השירים“, די שטימונג איבער שטימונגען, דעמאלט:

ווען די ערד וועט געפינען דאס שלאפע ליד
וואס זאל פארוויגן גאט אליין,
וועט אויסגעלייזט ווערן דער טרויער
און אלץ וועט ווערן טיין.

(.וואלקנס איבערן דארף)

אן שטימונג איז נישטא קיין וועלט, פונקט ווי אן בליעכץ איז נישטא קיין פירות.

באפס הלך-רוח אין ניבוי־לב ואין שירה. מה שאינו מתנבא מראש, אינו מבשר הולדת רגש חדש.

זו אשלייתו הגדולה של מאנגר הפייטן: ליצור עולם של רגשות, ואפילו למרות העולם, ואפילו כנגד העולם; לפי שהוא חש מה גורלו, לפי שהוא ממלא שליחות, לפיכך הוא גועז ומאמין.

כלום אשם אני, שעל־פי טעות
 „יפה” מתחרז עם „בכה”.
 והערגה, הערגה האמיתית
 נודדת תמיד לבדה?

(„אחלוץ נעלי”)

אך הערגה אינה נודדת לבדה, יחד עמה — מאנגר, ויחד עם מאנגר כל אלו שחשים שירה, שיודעים את ערכה, אף־על־פי שאינה רשומה בשום בורסה.
 עתה אין היא בודדת — הערגה האמתית, אין היא נודדת עתה לבדה. יחד עמה העצב והצער האמתיים של עקידת־היהודים, הקרויה: חורבן פולין.

כשהיה איציק מאנגר בווארשה בחגיגות לזכר הגטו, כשצעד בתהלוכה החגיגית על העפר והאפר של וארשה היהודית, היו מונחות בכיסו ההגהות של ספר־שיריו האחרון אז: „צוער־החייט נטע מאנגר שר”.

כלום רצה אז אך לתקן את שגיאות־הדפוס בספר, שהיה צריך עוד מעט להופיע? כלום רצה בכלל להגיה הכול? שמא רצה להכניס בתוך ספרו כל מה שכבר נחסר בחיי היהודים לנצח?
 בינתיים, דומה, תיקן את שגיאות־הדפוס בלבד. כלום יהיה בכוחו, כלום ירצה, כלום יוכל לשיר עד תום את הניגון הנישא מן האבנים

אן שטימונג איז נישטאָ קיין פאַרויסאַנונג, קיין נביאות און ס'איז נישטאָ קיין פּאָעזיע. דאָס, וואָס אַנט נישט פאַרויס, זאָגט נישט אָן דעם געבורט פון אַ ניי געפיל.

דאָס איז די גרויסע אילוויזע פון מאַנגערן דעם דיכטער: שאַפן אַ וועלט פון געפילן, ווען אַפילו טראַץ דער וועלט, ווען אַפילו קעגן דער וועלט, ווייל ער פילט זיין גורל, ווייל ער פירט אויס אַ שליחות, איז ער דרייסט און גלויביק.

צו בין איך דען שולדיק, וואָס ס'גראַמט זיך
על-פי טעות „שיין“ מיט „געוויין“.
און די בענקשאַפט, די אמתע בענקשאַפט
וואָגלט כסדר אַליין?

(„כיוועל אויסטאָן די שיר“)

זי וואָגלט נישט אַליין, מיט איר איז מאַנגער און מיט מאַנגערן זענען אַלע, וואָס פילן פּאָעזיע, וואָס ווייסן איר ווערט, כאַטש זי ווערט נישט נאָטירט אויף קיין שום בערזע.

זי איז איצט נישט איינזאַם די אמתע בענקשאַפט, זי וואָגלט איצט נישט אַליין, מיט איר איז דער אומעט, דער אמתער אומעט און טרויער פון דער יידישער יקידה, וואָס הייסט: חורבן פוילן.

ווען איציק מאַנגער איז געווען אין וואַרשע אויף די געטאָ-פייערונגען, ווען ער איז געגאַנגען אין פייערלעכן צוג, צום שטויב פון יידישן וואַרשע, זענען אין דער קעשענע ביי אים געלעגן די קאַרעקטעס פון זיין דעמאָלט לעצט בוך לידער „דער שניידער-געזעלן נאָטע מאַנגער זינגט“.

צי האָט ער דעמאָלט נאָר געוואָלט אויסבעסערן די דרוקפעלערן אין בוך, וואָס האָט אַט-וואָס געזאָלט דערשיינען? צי האָט ער בכלל אַלץ גע-וואָלט קאַרעגירן? אפשר האָט ער אין זיין בוך געוואָלט אַריינשטעלן אַלץ דאָס, וואָס אין יידישן לעבן האָט אויף אייביק שיינן פאַרפעלט?

דערווייל, זעט זיך אויס, האָט ער בלויז פאַרראַכטן די דרוקפעלערן. צי וועט ער אויך זיין בכות, צי וועט ער וועלן, צי וועט ער קאַנען אויס-זינגען דעם ניגון, וואָס טראַגט זיך פון די טויטע שטיינער און פאַרברענטע

המתות והלבינים השרופות, מן הריקנות של כל מקום פנוי מיהודי, המלא עתה נביבות צועקת?

מאנגר אינו ליריקן, הוא אינו רוצה בהתהרהרות הלירית. לא רק הוא צריך לחשוב. כל דבר וכל יצור חושבים אצלו. הוא אינו מחבר אלגיות, שכן בתוך כל צבע שצבע, בתוך כל דמות שהעלה, ממילא יש אלגיה. מאנגר הוא הזמר של הרגש החי.

אצל מאנגר העיקר הוא לא המחשבה האינטלקטואלית, אלא המחשבה הביולוגית. אם אפשר לומר כך. החשיבה היא אצלו לא תהליך מופשט. הכול חושב, הפרח חושב, הארנבת חושבת, הערב חושב, ואפילו הרוח חושבת. הוא, מאנגר, מבין את מחשבותיהם. הוא יודע את לשונם ומגלה לפעמים את סודותיהם.

על גילוי-סוד זה מאנגר, ככל משורר, אינו נענש. אדרבה, על גילוי-סוד זה מזכים אותו בעוד סודות.

לא רק הוא, מאנגר לבדו — חש. הכול סביבו חש. הוא מגשש, הוא חש מראש — הייתי אומר — את רגשותיהם ומספר עליהם. על גילוי-סוד זה הוא נענש בעול כבד של משורר-עם. אנו מבינים את מאנגר, אנו מרגישים אותו, אנו גם רוצים מאוד בשליחותו הדווקנית. ובקול קוראים אנו בחרדה — כדברי המשורר:

קבצן שביעי, אתה מנמנם, אתה שותק,
העוננים הולכים וכבדים —
אנחנו מחכים. ספר, שמא יעבור המועד,
מי יהיו השומעים?

(אל „הקבצן השביעי“ של הבראסלאבי)

ציגל, און פון דער לערקייט פון יעדן ליידיקן, נאך א ייד, ארט, וואס איז איצט פול מיט שרייענדיקער פוסטקייט?

מאנגער איז נישט קיין ליריקער. ער וויל נישט האבן די לירישע פארטרעאטקייט. נישט בלויז ער דארף טראכטן. עס טראכטן ביי אים יעדע זאך און יעדע באשעפעניש. ער איז נישט קיין עלעגיע-שרייבער, ווייל — אין עצם פון זיין יעדער געמאלענער פארב, אין עצם פון זיין יעדער געוויזענער געשטאלט, איז במילא דא עלעגיע. מאנגער איז דער זינגער פון לעבעדיקן געפיל.

ס'איז נישט דער עיקר ביי מאנגערן דאס אינטעלעקטועלע טראכטן, נאר דאס ביאלאגישע — וואלט איך געזאגט. טראכטן איז ביי אים נישט קיין אבסטראקטער פראצעס. אלץ טראכט, ס'טראכט די בלום, ס'טראכט דער האז. ס'טראכט דער פארנאכט און ס'טראכט אפילו דער ווינט. ער, מאנגער, פארשטייט זייער טראכטן. ער קאן זייער לשון און פארראט, טייל מאל זייערע סודות.

פאר דעם פארראט ווערט מאנגער, ווי יעדער דיכטער, נישט בא-שטראפט, פארקערט. פאר דעם פארראט ווערט ער באלוינט מיט נאך. נישט בלויז ער, מאנגער אליין — פילט. עס פילט אלץ ארום אים. ער פילט אויס, ער פילט פארויס, וואלט איך געזאגט, זייערע געפילן און דערציילט וועגן זיי.

פאר דעם פארראט ווערט ער באשטראפט מיט שווערן עול פון א פאלקס-דיכטער.

מיר פארשטייען מאנגערן, מיר פילן אים, מיר ווילן אויך זייער זיין אין זיין קאפריזונער שליחות. און מיר רופן מיט אנגסט — מיט דעם דיכ-טערס ווערטער:

זיבעטער בעטלער, דו דרימלט, דו שאויגסט,

און די וואלקנס ווערן שאוערער —

מיר ווארטן, דערצייל, טאמער ווערט צו טאפעט

ווער וועלן זיין די הערער?

(צום בראצלאווערס, זיבעטן בעטלער.)

קיום.

ייחודו הפיוטי של איציק מאנגר

למלאות חמישים שנה למשורר

ניגון משל עצמו

כשהתחלתי חושב על חיבור על-אודות איציק מאנגר, לכבד זם-הולדתו החמישים, חזרתי ונטלתי לידי מחדש את ספרי שיריו. ספרים אלו, שהובלתי עמי בכל מיני ארצות, ועכשיו הבאתים לארץ, שבה תמה דרך-נדודי הארוכה. במקרה פתחתי את הספרון „צוער-החייט נטע מאנגר שר“, ועם דפדוף ראשון בדפים נפגשתי בשיר „אהבה“. הנה הבית הראשון:

באילולו ואילולו
אפשר לערסל ילד,
אך מי שבאמת אוהב
מוצא ניגון משל עצמו.

בית זה היה בשבילי כמין „מקל תקוע בתוך קן-הנמלים“ של מחשבותי על-אודות מאנגר. שכן מיום שהכרתי מקרוב את חינוך שירתו של מאנגר, מלווני הרעיון, מגרה אותי בלי הרף השאלה: כיצד קובעים וכיצד מתארים את ייחודה, את מקוריותה של שירת איציק מאנגר? תכופות משתוקק אני להציץ בעד חור-המנעול שבדלת מעבדתו של אלכימאי-השירה ולראות בסתר: כיצד הוא „עושה“ זאת? וכשפוקעת סבלנותי, משתוקק אני להבקיע בכוח את יצירותיו, לפרק, להוציא את

איציק מאנגערס פאָעטישע אייגנארטיקייט

צום פופציקסטן געבוירן-טאָג פון איציק מאנגער

אַן אייגענער ניגון

ווען כ'האָב אָנגעהויבן צו פאַרטראַכטן אַן אַרבעט וועגן איציק מאַנגער, לכּבוד זיין פּופּציקאַריקן געבוירן-טאָג, האָב איך ווידער און אויף דאָס ניי גענומען אין די הענט אַריין זיינע לידערביכער. די ביכער, וואָס איך פיר מיט זיך דורך פאַרשידענע לענדער און איצט האָב איך זיי געבראַכט אין דעם לאַנד אַריין, וווּ ס'איז דער סוף פון מיין לאַנגן וואַנדערוועג. כ'האָב גראַד געעפּנט דאָס ביכל דער שניידער-געזעלן נטע מאַנגער זינגט און אַנגעטראָפּן, ביים ערשטן מיש טאָן די בלעטער, אויפן ליד ליבשאַפט (זייט 26). אַט איז די ערשטע סטראַפּע:

מיט איילולו און איילולו
קען מען אַ קינד פאַרוויגן,
נאָר ווער ס'האַט באַמת ליב
געפינט אַן אייגענעם ניגון.

דער דאָזיקער ציטאַט איז געווען פאַר מיר ווי „אַן אַריינגעשטעקטער שטעקן אין דער מוראַשקע נעסט“ פון מיינע מחשבות וועגן מאַנגערן. ווייל זינט אַיך האָב זיך נענטער באַקענט מיט די שיינקייטן פון מאַנגערס פּאַעזיע, גייט מיר נאָך דער געדאַנק, רייצט מיך פאַרעקשנט די פּראַגע: ווי אַזוי באַשטימט מען און ווי אַזוי באַשרייבט מען די אייגנארטיקייט, די אַריגינעלקייט פון איציק מאַנגערס פּאַעזיע? מיר ווילט זיך אַפּט אַריינקוקן דורכן שליסלאַך אין דער טיר פון דער לאַבאַראַטאָריע פון דעם פּאַעטישן אַלכעמיקער און אונטערקוקן און זען ווי אַזוי „מאַכט“ ער דאָס? און ווען סע סטייעט נישט קיין געדולד, ווילט זיך מיר בגוואַלד אַריינרייסן אין

כל הברגים של מנגנונו האמנותי ולהפקיע מתוכם את סוד ביאתם לעולם.
אילו היה איציק מאנגר תחת לשאול עצמו:

גל־נא מי עשה השיר,
היידל, דיידל, דם —

ולהשיב:

צוער־חייט עשה אותו
להכעיס את רבינו תם.

אילו היה תחת זאת שואל: גל־נא כיצד עשיתי את השיר,
ומגיד לנו משהו מסוד שירתו, לא היה נגרע מסוד שירתו מאומה,
ממילא לא היה יכול שום איש לחקות את שיריו, אבל הוא היה מרגיע את
סקרנותם של הללו, ששירתו מעוררת אצלם הרבה יותר מסקרנות. אבל
איציק מאנגר עושה לא רק להכעיס את רבינו תם בלבד, ושמא אינו
עושה כלל להכעיס? שמא אינו צריך כלל להגיד ולגלות? ובאמת,
הבה נסכים עמו: אין הוא צריך לגלות, דיינו שמאנגר אומר לנו:

אך מי שבאמת אוהב
מוצא ניגון משל עצמו.

ואיציק מאנגר אוהב שירה, והואיל והוא אוהב אותה אהבת-נפש
— מוצא ניגון משל עצמו. והוא אוהב לא רק ליצור, אלא גם לפרש,
ולא רק לפרש בדרך הפיוט את שיריו שלו, אלא אף שירת אחרים (ראה
„עמים שרים“, „ולוול זבארזר/ כותב מכתבים“), ולא רק לפרש, אלא
לחזור ולשנן את המוטיב, את הקצב, את הצליל ובמקום שאפשר —
גם את הזמר.

כאשר איציק מאנגר אומר: „גל־נא מי עשה השיר“, כשהוא
מדבר על עצמו כעל „החרזן היהודי“, הרי זה נראה לרבים כשארזו,

זיינע שאפונגען, פונאנדערנעמען, פונאנדערשרויפן זייער קינסטלערישן מעכאניזם און ארויסרייסן ביי זיי דעם סוד פון זייער קומען אויף דער וועלט. וואלט איציק מאנגער אַנשטאַט זיך צו פרעגן:

טרעפט ווער ס'האַט דאָס ליד געמאַכט,
היידל, דיידל, דאָס — —

און ענטפערן:

אַ שניידער-יונג האָט עס געמאַכט
צו להכעיס דעם רבינו תם.

וואלט ער אַנשטאַט דעם געפרעגט: טרעפט ווי אַזוי כ'האַב דאָס ליד געמאַכט, און אונדז עפעס אויסגעזאָגט פון זיין פּאַעטישן סוד, וואלט פון זיין פּאַעטישן סוד גאַרנישט אָפּגעקומען, זיינע לידער נאָכמאַכן וואלט אים סיי-ווי-סיי קיינער נישט געקאָנט, און ער וואלט געשטילט דעם נייגער ביי די, וואָס זיין פּאַעזיע וועקט ביי זיי מער ווי נייגער. אָבער איציק מאַנגער טוט צו להכעיס נישט נאָר דעם רבינו תם, און אפשר טוט ער גאַרנישט צו להכעיס? אפשר דאַרף ער גאַר נישט אויסזאָגן? און לאַמיר טאַקע שוין מיט אים מסכים זיין: ער דאַרף נישט אויסזאָגן.
ס'איז גענוג ווען מאַנגער זאָגט אונדז:

נאָר ווער ס'האַט באמת ליב
געפינט אַן אייגענעם ניגון.

און איציק מאַנגער האָט ליב פּאַעזיע, און ווייל ער האָט זי ליב אהבת-נפש — האָט ער געפונען אַן אייגענעם ניגון. ער האָט ליב נישט בלויז צו שאַפן, נאָר אויך צו אינטערפרעטירן, און נישט בלויז פּאַעטיש אינטערפרעטירן זיינע אייגענע דיכטונגען, נאָר אַפילו יענעמס פּאַעזיע (זע פעלקער זינגען, וועלוועל זבאַרזשער שרייבט בריוו), נישט נאָר אינטערפרעטירן, נאָר טאַקע איינחזרן דעם מאַטיוו, דעם ריטעם, דעם קלאַנג, און וווּ מ'קאָן — איד דעם געזאַנג.

ווען איציק מאַנגער זאָגט: „טרעפט ווער ס'האַט דאָס ליד געמאַכט“, ווען ער רעדט וועגן זיך, ווי וועגן דעם יידישן „גראַמען-מאַכער“, קוקט

כלגלוג, ולמי שאין לו חוש-הומור — כחילול-הקודש. מי הוא זה העושה שירים? עשיית שירים הריהי הדרגה הספרותית הנמוכה ביותר; שיר שנעשה הרי זה הפסול החריף ביותר למשורר. אבל העם, הרגש של העם שאינו מכזב לעולם, האינסטינקט הספרותי של העם מרהיב עוז לומר בגלוי: לארוג שירים במחשבה, לחבר שירים, לעשות שירים, דווקא היצירה העממית, שהיא כה מקורית, צריכה „להיעשות” ואין היא יכולה לחכות עד ש„מאליה” תיעשה. כל מעשי-בראשית „נעשו” מפני שזאת היתה הבריאה הראשונה, וממילא המקורית ביותר (אף-על-פי שלדעת אפלטון כבר היתה קודם האידיאה). כיום, זמן רב לאחר בראשית, שומה עלינו לחכות עד שמשוה צומח ועולה, עד שמשוה מושג, כי עתה אנו יכולים רק לסייע ליצירה, ולאמתו של דבר: במקרה הטוב ביותר אנו יכולים ליצור, אך לא לברוא.

איציק מאנגר הוא עממי, מפכה ממקורות, ולפיכך הוא בורא. הוא מקורי מפני שהוא בורא (והואיל והוא בורא הוא מקורי); ולפיכך הוא יכול לומר על עצמו בגלוי ובעוז, שהוא עושה שירים. בתפיסה זו נעוץ כל הפרדוקס (ואולי הדיאלקטיקה הפשוטה) של מושגים באמנות, כגון ספונטאניות, מקוריות, השראה וכיוצא באלו.

כשאנו מדברים על מקוריות, ראוי בוודאי לשם הדיוק לנסות ולתת הגדרה של המושג הנפוץ הזה (והנבדק אך לעתים רחוקות). המקוריות טמונה, כביכול, בהרכב של היצירה ולא ביסודותיה. אמן מקורי הרי זה מי שמביא לעולם סוג חדש של יצירה, אם כספרות ואם כתחום אחר של אמנות עמו. אם משורר, למשל, מכניס לתוך שיריו תמונות חדשות, הרי התמונות הן מקוריות, ואולם לפי סוג יצירתו אפשר שיימנה המשורר עם האפיגונים (אף-על-פי שאין הכרח בדבר). גם הפנות אין לזהותה עם ייחוד. הפנות קובעת את זיקת היצירה לעולמו הפנימי של האמן, לסובייקט, ואילו המקוריות קובעת את שייכותה של היצירה לעולם החיצוני של האמן, לעולם האמנות, לאובייקט של האמן. אגב כך יש לציין שאנו מדברים על מקוריות אכסלוסיבית (על מקוריות מוחלטת אי-אפשר

עס ביי א סך אויס ווי שאַרזש, ווי חוזק און ביי די וואָס האָבן נישט קיין חוש פאַר הומאָר — ווי פּראָפּאָנאַציע. ווער מאַכט דאָס לידער? מאַכן לידער דאָס איז די נידעריקסטע ליטעראַרישע מדריגה; אַ געמאַכט ליד, דאָס איז די שאַרפּסטע דיכטערישע דיסקוואַליפיקאַציע. אָבער דאָס פּאַלק, דאָס פּאַלקסגעפיל, וואָס זאָגט קיין מאַל נישט קיין ליגן, דער ליטעראַרישער אינסטינקט פון פּאַלק רעדט אָפּן און דרייסט וועגן פּאַרטראַכטן, מחבר זיין און וועגן מאַכן לידער. דווקא דאָס פּאַלקשאַפּן, וואָס איז אַזוי מקורות־דיק, מוז „געמאַכט ווערן“ און קאָן נישט וואַרטן ביז ס'וועט זיך „פון זיך אַליין“, מאַכן. די גאַנצע מעשה־בראשית איז געוואָרן „געמאַכט“, ווייל דאָס איז געווען די ערשטע שאַפונג און במילא די אַריגינעלסטע (כאָטש לויט פּלאַטאָנען איז שוין פּרוער געווען די אידייע). היינט, לאַנג נאָך בראשית, מוזן מיר וואַרטן ביז עפעס וואַקסט אויס, ביז עפעס שאַפט זיך, ווייל מיר קאָנען שוין היינט נאָר צוהעלפּן דעם שאַפּן, ריכטיקער געזאָגט: מיר קאָנען אין בעסטן פּאַל שאַפּן, אָבער שוין נישט באַשאַפּן.

איציק מאַנגער איז פּאַלקסטימלעך, מקורותדיק און דערפאַר באַשאַפט ער. ער איז אַריגינעל ווייל ער באַשאַפט (און ווייל ער באַשאַפט איז ער אַריגינעל); און דערפאַר קאָן ער אַזוי אָפּן און דרייסט זאָגן וועגן זיך, אַז ער מאַכט לידער. אין דער דאָזיקער קאַנצעפּציע ליגט דער גאַנצער פּאַראַדאָקס (און אפשר די פּשוטע דיאַלעקטיק) פון אַזעלכע באַגריפּן אין דער קונסט, ווי: ספּאָנטאַנקייט, אַריגינעלקייט, אינספּיראַציע אַ.אַנד.

ווען מיר רעדן וועגן אַריגינעלקייט וואַלט זיכער פּדאי געווען, לשם עקזאַקטיקייט, צו פּרוּוון געבן אַ דעפיניציע פון דעם פּאַרשפּרייטן (און אַזוי זעלטן קאַנטראַלירטן) באַגריף. אַריגינעלקייט ליגט, אַזוי צו זאָגן, אין דער קאָנסטיטוציע פון ווערק און נישט אין זיינע עלעמענטן. אַן אַריגינעלער קינסטלער איז דער, וואָס ברענגט אויף דער וועלט אַ נייעם טיפּ שאַפּונג אין דער ליטעראַטור צי אין אַן אַנדער געביט פון קונסט פון זיין פּאַלק. אויב אַ דיכטער, למשל, פירט אַריין אין זיינע לידער נייע בילדער, זענען די בילדער אַריגינעל, אָבער לויטן טיפּ פון זיין שאַפונג קאָן דער דיכטער געהערן צו די עפיגאַנען (כאָטש ער מוז דאָס נישט זיין). אויך עכטיקייט איז נישט דאָס זעלביקע וואָס אייגנאַרטיקייט. עכטיקייט באַשטימט די באַציונג פון ווערק צום קינסטלערס פּנימיותדיקער וועלט, צום סוביעקט, אין דער צייט ווען אַריגינעלקייט באַשטימט די שייכות פון ווערק צום קינסטלערס דרויסנדיקער וועלט, צו דער וועלט פון קונסט; צום קינסטלערס אַביעקט. דערביי דאַרף מען באַמערקן, אַז מיר רעדן וועגן עקסלודיווער

לדבר כל-עיקר). דרגות קטנות יותר של מקוריות אכן תלויות במידת החידוש של היסודות שהוכנסו לתוך היצירה. כבר הערנו בהזדמנות אחרת שתהליך היצירה דומה לתהליך כימי. הכנסתו של כל יסוד חדש ביצירת אמנות משנה לא רק את איכותה של היצירה, אלא גם את היחס האיכותי שבין כל יסוד לחברו. אנו רשאים אפוא לומר, שכל יצירה אמנותית באמת היא בעצם מבנה אמנותי חדש. אבל המבנה אינו הרכב, ההרכב תלוי במקוריותה האכסקלוסיבית של היצירה.

איציק מאנגר בא אל שירת יידיש בבלדות ובשירים שלו. כבודו ומעמדו בשירת יידיש באו לו קודם-כל בזכות הבלדות. בהן החייה את הניאו-רומאנטיזם בשירת יידיש. בשביל מאנגר הרומאנטיזם הוא לא תיאוריה פיוטית אלא תפיסת-עולם, ועלינו להוסיף: תפיסת-עולם יהודית. ברומאנטיזם זה ליקט מאנגר כל מה שנשאר, למרות המציאות היהודית הקשה, חופשי, ססגוני, מלא תנופה ודמיון. יתר על כן, מתוך המציאות היהודית גופה אף ברא פירות של דמיון. בשביל מאנגר הרומאנטיזם איננו בריחה אל נפלאות העבר, אלא הבאת העבר אל עצמו, עשיית מחזה-דמיון מכל זוטא פיוטית. מאנגר עצמו ודאי סבור כי הבלדות שלו הן מיצירותיו הבשלות, המקוריות ורבות-הערך ביותר, ושירי החומש והמגילה אינם אלא תוספת או אינטרמצו לבלדות שלו. ובוודאי, במידה שמדובר באיכות פיוטית הדין עם מאנגר. ואף-על-פי-כן לגבינו, וביחוד עכשיו, צורת הבלדה זרה היא, ואילו צורת שירי החומש והמגילה, באופן ראיית הגיבורים והמאורעות וקביעתם בתמונה, כפי שזה נעשה בטייטש-חומש וב, צאינה וראינה", וכפי שתיארו אותם המגידים הנודדים, הריהי כל-כולה יהודית, וזו כוונתנו כשאנו אומרים שהם ייחודיים בהרכבם. ואילו אם יתעמם פעם החזון הבלדי הגדול ורעננותו תיבול,

אריגינעלקייט (וועגן אבסאלוטער קאָן בכלל קיין רייד נישט זיין). קלענערע שטאַפלען פון אריגינעלקייט זענען יאָ אָפהענגיק פון דער נייקייט פון די עלעמענטן, וואָס זענען אריינגעפירט געוואָרן אין ווערק. מיר האָבן שוין ביי אַ צווייטער געלעגנהייט באַמערקט, אַז דער קינסטלערישער פּראָצעס איז אַזוי ווי דער כעמישער. דאָס אַריינפירן יעדן נייעם עלעמענט אין אַ קונסטווערק ענדערט נישט נאָר די קוואַליטעט גופא פון ווערק, נאָר אויך די קוואַליטאַטיווע באַציונג פון איין עלעמענט צום צווייטן. אַזוי אַרום קאָן מען זאָגן, אַז אַיטלעך באמת קינסטלעריש ווערק איז אַייגנטלעך אַ נייע קינסטלערישע קאָנסטרוקציע פאַר זיך. אָבער קאָנסטרוקציע איז נישט קאָנסטיטוציע, דאָס לעצטע איז אָפהענגיק פון דער עקסקלוזיווער אַריגינעלקייט פון ווערק.

איציק מאַנגער איז געקומען אין דער יידישער פּאָעזיע מיט זיינע באַלאַדן און לידער. זיין אַנזען און פּאָזיציע אין דער יידישער פּאָעזיע האָט ער צו פאַרדאַנקען קודם־כּל די באַלאַדן. מיט זיי האָט ער ווידער אויפֿגעלעבט דעם נעאַ־ראַמאַנטיזם אין דער יידישער פּאָעזיע. ראַמאַנטיזם איז פאַר מאַנגערן נישט קיין פּאָעטישע טעאָריע, נאָר אַ וועלטבאַנעם, און לאַמיר צוגעבן: אַ יידישער וועלטבאַנעם. אין דעם ראַמאַנטיזם האָט מאַנגער צונויפגעזאַמלט אַלץ, וואָס איז טראַץ דער שווערער יידישער ווירקלעכקייט פאַרבליבן פריי, פילפאַרביק, פול מיט שווינג און פּאַנטאַזיע. נאָך מער. ער האָט פון דער יידישער ווירקלעכקייט גופא באַשאַפן פּאַנטאַזיע. ראַמאַנטיזם איז ביי מאַנגערן נישט — אַנטלויפן אין אויסטערלישקייטן אין דעם עבר, נאָר ברענגען דעם עבר צו זיך, מאַכן פון יעדער פּאָעטישער קליינ־קייט אַ פּאַנטאַזיע־שפּיל. מאַנגער אַליין האַלט זיכער זיינע באַלאַדן פאַר דאָס סאַמע צייטיקסטע, אַריגינעלסטע און ווערטיקסטע וואָס ער האָט געשאַפן, און די חומש־און מגילה־לידער בלויז פאַר אַ צוגאַב, צי אַן אינטערמעצאַ צו זיינע באַלאַדן. זיכער איז, אַז וואָס שייך פּאָעטישע קוואַלי־טעטן איז מאַנגער גערעכט. אָבער דאָך איז פאַר אונדז, און בפרט איצט, די פאַרעם פון דער באַלאַדע אַ פרעמדע, אין דער צייט ווען די פאַרעם פון די חומש־און מגילה־לידער, מיט דעם אופן פון זען און פאַרפיקסירן די העלדן און די געשעענישן, אַזוי ווי דאָס איז געטאָן אין טייטש־חומש, אין צאינה וראינה, אַזוי ווי זיי זענען געשילדערט געוואָרן דורך די וואַנדערנדיקן מגידים, — אַ דורך און דורך יידישע, און דאָס מיינען מיר טאַקע, אַז זיי זענען קאָנסטיטוציאָנעל אַייגנאַרטיק. און ווען אַפילו די גרויסע באַלאַדישע וויזיע זאָל ווערן אַ מאַל פאַרנעפּלט, און ווען די

הרי דווקא דבר זה שנראה למאנגר כמעשה־שובבות בלבד, כהדום למשהו גדול, דווקא זה יישאר לעד. חיבורנו המכונה: ייחודו הפיזי של איציק מאנגר — יעסוק הפעם בשירי האינטרמצו הבלדי של מאנגר.

הולדת שירי-החומש

דומה שהדבר היה בשנת 1935. אז בא התיאטרון הארץ-ישראלי „אוהל“ לסיוור-הופעות בפולין. בתוך מתזותיו של „אוהל“ היה כלול גם המחזה המקראי: יעקב ורחל, בבימויו של הלוי. בהצגת המחזה השתדל הבימאי לשמור בקפידה על הסגנון המקראי.

אחרי הצגת-הבכורה של „יעקב ורחל“ בווארשה נערך באגודת הסופרים היהודים ברחוב טלומאצקה דיון על ההצגה. הבימאי, כמובן, נימק את נקודת-מבטו והגן עליה. עכשיו קשה למסור את תוכנו של הוויכוח דאז. לגבי חיבורנו זה חשוב לציין כי מאנגר יצא כנגד תפיסת-הבימוי של „אוהל“.

זכורני כי מאנגר עירער על תכליתיותו האמנותית של מתן תמונה היסטורית-אתנוגרפית מדויקת של התקופה המתוארת. הוא היה סבור, כי הרבה יותר חשובות ואף „ממשיות“ הן הדמויות, כפי שנצטיירו — הן ותקופתן — בדמיון העם ובאגדתו.

כהמשך לאותו ויכוח הופיעו שירי-החומש הראשונים. אפשר, שעוד לפני אותן ההצגות של „אוהל“ כתב (או התחיל לכתוב) מאנגר את שירי-החומש שלו. אבל כסגנון-קבע של יצירת-שירים, כתפיסה של המסורת היהודית, עלו באותו הזמן.

הבה ננסה לקבוע על סמך שירי-החומש, מה היא שיטתו האמנותית של מאנגר, שהקנתה לו מעמד מיוחד בשירתנו ?

פרישקייט אירע זאל אפילו אפויאנען, וועט דווקא דאס וואס האט זיך מאנגערן אויסגעוויזן צו זיין בלויז א שטיפעריי, א פוסבענקעלע צו עפעס גרויס, דאס דווקא וועט בלייבן אייביק. אונדזער ארבעט, וועלכע הייסט: איציק מאנגערס פאעטישע אייגנארטיקייט — וועט זיך דאס מאל פארנעמען מיט די לידער פון מאנגערס באלאדישן אינטערמעצא.

די גענעזע פון די חומש-לידער

געזוען איז דאס, דאכט זיך, אין יאר 1935. דעמאלט איז דאס ארץ-ישראל טעאטער „אוהל“ געקומען אויף גאטשפילן קיין פוילן. אין רעפער-טואר האט דער „אוהל“ צווישן אנדערע געהאט דאס ביבלישע טעאטער-שטיק: יעקב און רחל, צוגעגרייט און אויסגעשטעלט דורכן רעזשיסער הלוי. די רעזשי האט זיך באמיט ביים אויסשטעלן דאס טעאטער-שטיק צו האלטן זיך שטרענג אין ביבלישן סטיל.

נאך דער ערשטער פארשטעלונג פון יעקב און רחל אין ווארשע איז אין יידישן ליטעראטן-פאראיין, אויף טלאמאצקע, פארגעקומען א דיסקוסיע וועגן דער פארשטעלונג. די רעזשי האט, פארשטייט זיך, באגרינדעט און פארטיידיקט איר שטאנדפונקט. ס'איז שווער איצט איבערצוגעבן דעם אינהאלט פון דער דעמאלטיקער דיסקוסיע. פאר אונדזער ארבעט איז וויכטיק דאס, אז מאנגער איז ארויסגעטראטן קעגן דער רעזשיסערישער קאנצעפציע פון „אוהל“.

כ'געדענק אז מאנגער האט אפגעפרעגט די קינסטלערישע צוועק-מעסיקייט פון געבן א גענוי היסטאריש-עטנאגראפיש בילד פון דער געשילדערטער עפאכע. ער האט געהאלטן, אז ס'זענען א סך וויכטיקער און „רעאלער“ די געשטאלטן, וואס די געשילדערטע עפאכע האט באקומען אין דער פאנטאזיע און אין דער לעגענדע פון פאלק.

ווי א המשך פון דער אויבן דערמאנטער דיסקוסיע האבן זיך באוויזן די ערשטע חומש-לידער. קאן זיין, אז מאנגער האט נאך פאר די פאר-שטעלונגען פון „אוהל“ געשריבן (אדער אנגעהויבן שרייבן) זיינע חומש-לידער. אבער ווי א באשטימטער סטיל פון לידער-שאפונג, ווי א קאנצעפציע פון דער יידישער מסורה — זענען זיי געקומען אין דער דאזיקער צייט.

לאמיר אויפן סמך פון די חומש-לידער פרווון פעסטשטעלן, וועלכע איז דאס די קינסטלערישע שיטה פון מאנגערן, וואס האט אים פארשאפט אן אייגנארטיקע פאזיציע אין אונדזער פאעזיע?

הרינו רשאים להניח, כי מאנגר הגיע לידי המסקנה, שהמבקש לתאר מאורע, דמות או משחק יצרים בקרב קבוצה של אנשים, מתקופה השייכת לעבר הרחוק — אינו צריך להיות גאמן בכל הפרטים לתקופה המתוארת. הרוצה, למשל, לצייר אחד מן האבות שלנו, אינו צריך, לדעת מאנגר, להטיל עבייה על כתפיו וכפייה על ראשו, אלא דווקא זופיזה ושטריימל. שכן, אם נהיה נאמנים בכל פרט ופרט לתקופה המתוארת (מבחינת הנוף, אופן העמידה והדיבור, המלבושים וכיוצא באלו), נהיה עשויים להבין את התקופה המתוארת, או את הנפש מן העבר הרחוק, או את המאורע מן הימים הרחוקים ההם, אך לא להרגישם, ואפילו אם נרגיש, לא ייווצר בנו שיתוף-רגשות, והעם רוצה להשתתף כמשחק, להיות שותף להרגשות, שותף לפעולות, ואפילו אם להבין — הרי להבין מתוך שיתוף. העם, איש העם, אינו רוצה לעמוד (בהרגשותיו) מרחוק למה שאירע בימים משכבר, בימים מקדם, בשעה שמתארים אותם לפניו, או שמספרים לו עליהם, אלא הוא רוצה לעמוד בתוך המאורעות. כדי שנבין מה שהיה בעבר, די שנעביר עצמנו אל הימים ההם, אבל כדי שנרגיש מה שהיה בעבר — צריך שנוכל להעביר את מה שהיה מכבר אלינו.

במידת-מה ידע זאת, הבין זאת, הרגיש או אף הרגיש-מראש בזאת המחבר של „צאינה וראינה“. ואין המדובר רק בלשון, בעבריי-טייטש, אלא בכל אופן התיאור של ההתרחשות שבחומש, בהאגדת המאורעות והחוקים של התורה וקירובם לתפיסת-העולם של ההמונים. משימתו של איציק מאנגר היתה אחרת. מאנגר הוא משורר, וזכותו לבחור לו נושאים. הוא כותב שירים על נושאים מן החומש.

ה ש י ט ה

איך מגיע מאנגר אל מטרתו האמנותית? מה הם האמצעים שהוא משתמש בהם, כדי לעורר את הלך-הרוח, כדי ליצור את האווירה שבה הגיבור משכבר מתקרב אל היום הזה, ואף-על-פי-כן אינו מוצא מתוך הכבר שלו?

מיר קאנען אָננעמען, אַז מאַנגער איז געקומען צו דער מסקנה, אַז בכדי צו שילדערן אַ געשעעניש, אַ געשטאַלט, אַ שפּיל פּון ליידנשאַפטן צווישן אַ גרופּע מענטשן פּון אַן עפּאַכע וואָס געהערט צו דער ווייטער פּאַרגאַנגענהייט — דאַרף מען נישט אין אַלע פּרטים זיין געטריי דער געשילדערטער עפּאַכע. אויב מ'וויל מאַלן, למשל, עמעצן פּון אונדזערע אבות דאַרף מען אים נישט, לויט מאַנגערן, אַנטאָן אַן אַביע אויף די אַקסלען און אַ קעפּיע אויפן קאַפּ, נאָר דווקא אַ זשופּיצע מיט אַ שטרימל, ווייל, אויב מיר וועלן זיין געטריי אין אַלע פּרטים דער געשילדערטער עפּאַכע (אין פּיזאַזש, האַלטונג, אופּן פּון רעדן, קליידונג אַזווי), וועלן מיר די געשילדערטע עפּאַכע, צי דעם מענטש פּון דער ווייטער עפּאַכע, צי אַ געשעעניש פּון די ווייטע צייטן — פּאַרשטיין אָבער נישט פּילן, און אויב אַפּילו פּילן, איז נישט מיטפּילן, און דאָס פּאַלק וויל מיטשפּילן, מיטפּילן, מיטווירקן און אויב אַפּילו פּאַרשטיין — איז מיטפּאַרשטיין. דאָס פּאַלק, דער פּאַלקסמענטש, וויל נישט שטיין (געפּילמעסיק) פּון דער ווייטנס פּון דעם פּאַרגעקומענעם אין דיי אַלטע צי אין די אוראַלטע צייטן, ווען מ'שילדערט זיי אים, צי מ'דערציילט אים וועגן זיי, נאָר ער וויל שטיין אין מיטן פּון די געשעענישן. בכדי צו פּאַרשטיין דאָס, וואָס איז אַמאָל געווען, איז ענוג זיך איבערצוטראַגן אין דער פּאַרגאַנגענער צייט, אָבער בכדי צו פּילן דאָס, וואָס איז אַמאָל געווען — דאַרף מען קאָנען דאָס געוועזענע אַריבערטראַגן צו זיך.

דאָס האָט צום טייל געוואָסן, פּאַרשטאַנען, געפּילט צי גאָר פּאַר-אויסגעפּילט דער מחבר פּון צאינה וראינה. עס גייט נישט בלויז אין דער שפּראַך, אין עבריי־טייטש, נאָר אין גאַנצן אופּן פּון שילדערן דעם חומש־פּאַרלויף, אין דעם פּאַרמענטשלעכן, אין דערנענטערן צום וועלטבאַנעם פּון די מאַסן די געשעענישן און די געזעצן פּון דער תּורה. איציק מאַנגער האָט געהאַט אַן אַנדער אויפּגאַבע. מאַנגער איז אַ דיכטער און אים דינט דאָס רעכט צו מאַכן אַן אויסקלייב. ער שרייבט לידער אויף חומש־טעמעס.

מעטאָדע

ווי אַזוי דערגרייכט מאַנגער זיין קינסטלערישן ציל? מיט וואָס פּאַר אַ מיטלען באַנוצט ער זיך, בכדי אַרויסצורופּן די שטימונג, בכדי צו שאַפּן די אַטמאָספּער, אין וועלכער זיין העלד פּון אַמאָל דערנענטערט זיך צום היינט, און ווערט דאָך נישט אַוועקגענומען פּון זיין אַמאָל?

מאנגר מפרק את גיבורו ליסודותיו. הוא מסלק ממנו את כל הטפלות שטפלו ותלו עליו ושנתנו לו מתת. הוא מסתלק יחד עם גיבורו מכל הצורות משכבר, והוא בורא אותו מחדש. הוא הופך את גיבורו לטיפוס חדש. מאנגר פושט מגיבורי-החומש שלו כל מה שהיו לבושים בו עד כה. הוא נוטל מהם את האופן שבו נעו, פעלו, התבטאו עד כה. הוא מצייר אותם מחדש. והוא עושה זאת באמצעים החביבים עליו והמדברים אל דמיונו ואל המיון העם, שמאנגר הוא המבין אותו. הוא משתמש ביסודות, העשויים להעיר ולעורר, להלהיט ולהבליט את הרגשות את הלב-הנפש, הנחוצים לו כדי להרגיש את העבר. הבה נעמיד לפנינו, למשל, את אברהם אבינו, כפי שמאנגר מצייר אותו (המובאות נטולות משירי-החומש):

אברהם אבינו מחייך ושותק

ומוצץ ממקטרתו עשן;

מנגב במטפחתו את משקפיו הישנים.

(„שלושת המלאכים באים אל אברהם אבינו“).

הנה עומד הוא בכיפת-המשי,

ר' אברהם היהודי האדוק,

היחוש לפחות, אם נאמנת.

את רוחי המרה, המדוכדכת?

(„אברהם ושרה“)

והגר מעידה עליה

את השמים ואת הארץ;

כך נוהגים האבות

בעלי הזקנים הארוכים והחסודים.

(„הגר עוזבת את בית אברהם“).

רוטט זקנו האפור

(„אברהם אבינו משחיו את המאכלת“).

מאנגער צענעמט זיין העלד אויף עלעמענטן. ער נעמט ביי אים אַוועק אַלע אַקסעסוואַרן, מיט וועלכע דער העלד איז ביז איצט באַשאַנקען און באַהאַנגען געוואָרן. ער גייט אַוועק מיט זיין העלד פון אַלע אַמאָליקע פאַרמען און ער באַשאַפט אים פון דאָס ניי. ער מאַכט פון זיין העלד אַ נייעם טיפּ. מאַנגער טוט אויס זיינע חומש־העלדן פון דעם אַלעם אין וואָס זיי זענען געווען ביז איצט אַנגעטאָן. ער נעמט ביי זיי אַוועק זייער ביז איצטיקן אופן פון באַוועגן זיך, פון האַנדלען, פון אויסדריקן זיך. ער מאַלט זיי פון דאָס ניי. ער טוט דאָס מיט די מיטלען וועלכע געפעלן אים, און רעדן צו זיין פאַנטאַזיע און צו דער פאַלקס־פאַנטאַזיע, וועמענס פאַרשטייער מאַנגער איז. ער באַנוצט די עלעמענטן, וואָס זענען עלול אַנצוואַרעמען און בולט אַרויסצוהייבן די געפילן, דעם געפיל־צושטאַנד, וועלכע זענען אים נייטיק בכדי צו פילן דעם אַמאָל.

לאַמיר לשם משל אַוועקשטעלן פאַר זיך אברהם אבינו, אַזוי ווי מאַנגער מאַלט אים אונדז (די ציטאַטן זענען גענומען פון די חומש־לידער).

אברהם אבינו שמייכלט און שווייגט
און פיפקעט פון זיין ליוולקע רויך;
ער ווישט מיטן טיכל די אַלטע ברילן
(די דריי מלאכים קומען צו אברהם אַבינו)

אַט שטייט ער אין זיידענעם קאַפּל
רב אברהם דער פרומער ייד, —
צי פילט ער כאַטש, מאַמע געטרייע,
מיין ביטער דערשלאַגן געמיט?

(אברהם און שרה)

און הגר נעמט פאַר אַן עדות
דעם הימל און די ערד:
אַט אַזוי פירן זיך די אבות
מיט די לאַנגע פרומע בערד.
(הגר פאַרלאַזט אברהםס הויז)

ס'ציטערט אים די גראַע באַרד.
(אברהם אַבינו שאַפט דאָס מעסער)

הוא חש את המאכלת הצורבת

תחת הז'ופיצה את גופו.

(„אברהם אבינו נוסע עם יצחק לעקידה“)

בסיכום כל הפרטים שהדגשנו, הרי לפנינו תמונה זו: יהודי בעל זקן ארוך ואפור, הלבוש ז'ופיצה, על ראשו כיפת-משי, על אפו משקפיים, בפיו מקטרת המעלה עשן, ושמו של יהודי זה: אברהם תרחזון (היינו: אברהם בן-תרח);

ועכשיו הבה נשמע כיצד אברהם אבינו מדבר אצל מאנגר:

בטחזון, אשתי, ברצות אל עליון

אפילו מטאטא יורה.

(„אברהם ושרה“).

הסי, בהמה, הפסיקי כבר!

אך היא רק בוכה ובוכה,

היא כבר מן-הסתם שוב

קראה בצאינה-וראינה.

ערב טוב, אורחים, היכנסו-נא!

שרה שלי הכינה

אורז בחלב ולחם-כמון,

מן-הסתם באתם מרחוק,

(„שלושת המלאכים באים אל אברהם אבינו“).

קליפה, — — —

תסתלקי או לא?

(„לילה האחרון של הגר בבית אברהם“)

התרצה לעולל לי תעלול, אלהים? — — —

מילא, אני מוכן. („אברהם משחזר את המאכלת“).

אליעזר, עבדי הזקן, הנאמן,

קח את מטך ביד,

ער פילט ווי דאָס מעסער בריט
אונטער דער זשופיצע דאָס לייב.

(אברהם אָבינו פאָרט מיט יצחקן צו דער עקידה)

סומירנדיק די אַלע פרטים, האָבן מיר פאָר זיך אַזאָ בילד: אַ ייד מיט
אַ לאַנגער, גראַער באַרד, אַנגעטאַן אין אַ זשופיצע, אויפן קאַפּ אַ זיידן
קאַפל, אויף דער נאַז אַ פאָר ברילן, אין מויל אַ ליולקע וואָס רייכערט זיך,
און הייסן הייסט דער ייד: אברהם תרחזאָהן;
און איצט לאַמיר זיך צוהערן ווי אַזוי רעדט אברהם אבינו ביי מאַנגערן:

בטחון, מיין ווייב, אַז דער אייבישטער וויל
שיסט אַפילו אַ בעזים אויך.

(„אברהם און שרה“)

בהמה, שאַ! נו הער שוין אויף.
נאָר רק זי ווינט און ווינט,
זי האָט שוין מסתמא ווידער אַ מאַל
די צאינה וראינה געלייענט.

גוטן אָונט, אורחים, קומט אַריין
מיין שַרה האָט אַנגעגרייט
רייז מיט מילך און קימלברויט,
איר קומט מסתמא פון ווייט.

(די דריי מלאכים קומען צו אברהם אָבינו)

קליפה, — — — —

דו טרעסט מיך אָפּ, צי ניין?

(הגרס לעצטע נאָכט ביי אברהמען)

ווילסט מיר טאָן אַ סביטקע, גאָט?... — — — —
איז מילא, איך בין גרייט.

(אברהם שאַרפט דאָס מעסער)

אליעזר, מיין אַלטער, געטרייער קנעכט,
נעם דעם שטעקן אין דער האַנט,

רתום רגליך הזקנות, הנאמנות
וצא על-פני הארץ!

חפש ומצא ליצחק'ל שלי אשה
שתהיה אחת בעולם,

שתהיה יפה כשמש ביום,

ומטמון של כסף יהיה לה!

כי יצחק הוא אישון עיני,

בבכי ייחלתי לו,

הן תדע זאת בעצמך, עבדי הנאמן.

כי קראת זאת בחומש.

(„אברהם שולח את אליעזר לחפש אשה ליצחק“)

לא אחת כינה מאנגר עצמו את שירי-החומש שלו: „מיין טייטש-חומשל“, היינו חומש-טייטש שלי. הוא הרגיש והבין, כי בשעה שהאיש העממי היהודי יטול לידיו את ספרוני שיריו וייווכח כיצד אברהם אבינו הקדמון נראה; בשעה שישמע כיצד אבי אבות העם הישראלי הקדמון, זה האיש שהכיר לראשונה את האל האחד והיחיד, מדבר — ירגיש הוא, איש-העם הפשוט, כי הוא מקורב אליו. וכשאדם של ימינו יראה את אברהם אבינו לבוש כיהודי פולני אדוק, ואפילו כבעל-עגלה גאליציאי בשבת — ירגיש בקרבתו אליו, קירבה ביתית של אחווה. פגישותיו של אברהם עם אלוהים כמו ביריד לאשקבה, דיבורו עם אלוהים בלשון פשוטה של יום-חולין, כל זה שהוא הצד השני של מטבע-הזהב הקרוי שירה, יהיו חביבים ויקרים לו. נכונותו של אברהם להקריב קרבן-עולם את היקר והקרוב לו ביותר — תיעשה פשוטה ומובנת. הכול ירגישו, כי אלה הן גדולות, העשויות למצוא קן גם בלבותיהם של קטנטנים, מפני שהכול (בשירים) מוקף במסגרת של פיוט, כמו שמוקפות במסגרת המלים:

נוגות ויפות, אומר הפייטן,

הן דרכי התנ"ך.

שפאן איין דיינע אַלטע געטרייע פיס
און לאַז זיך איבערן לאַנד!

זוך אויס פאַר מיין יצחקלען אַ ווייב,
זי זאָל זיין איינע אין דער וועלט,
שיין זאָל זי זיין, ווי די זון ביי טאָג
און זי זאָל האָבן אַ קניפל מיט געלט!

ווייל יצחק איז מיין אויג אין קאַפּ,
איך האָב אים קוים אויסגעוויינט,
דו ווייסט עס אַליין, מיין געטרייער קנעכט,
ווייל דו האַסט עס אין חומש געליינט.

(אברהם שיקט אליעזרן זוכן פאַר יצחק אַ ווייב)

מאַנגער אַליין האָט נישט איין מאָל אָנגערופן זיינע חומש-לידער:
„מיין טייטש חומשל“ . ער האָט געפילט און פאַרשטאַנען, אַז ווען דער
יידישער פּאָלקסמענטש וועט נעמען זיינע ביכלעך לידער אין האַנט אַריין
און דערזען ווי אַזוי דער פּאַטריאַרך אברהם זעט אויס; ווען ער וועט הערן,
ווי אַזוי דער עלטער-זיידע פון אַלטן פּאָלק ישראל, דער וואָס האָט דער
ערשטער דערקענט דעם איינציקן גאָט, — רעדט, וועט ער, דער פשוטער
פּאָלקסמענטש, זיך דערפילן צו אים דערנענטערט. ווען דער מענטש, דער
היינטיקער, וועט דערזען אברהם אָבינו אָנגעטאָן ווי אַ פּוילישער גוטער-
ייד, צי אַפילו ווי אַ גאַליציאַנער בעל-עגלה שבת — וועט ער זיך דערפילן
מיט אים היימיש, „זאָ פּאַן-בראַט“. אברהם טרעפונגען מיט גאָט ווי אויפן
לאַשקעווער רייד, זיין רעדן מיט גאָט אויף דער שפּראַך פון אַ פּראָסטן
מיטוואַך, דאָס אַלץ וואָס איז די צווייטע זייט פון דער גאַלדענער מטבע,
וואָס הייסט: פּאַעזיע, וועט אים ווערן ליב און טייער. אברהם גרייטקייט
מקריב צו זיין דאָס טייערסטע און נאַענטסטע פאַר אַ קרבן — וועט ווערן
פשוט און פאַרשטענדלעך. אַלע וועלן דערפילן, אַז דאָס זענען גרויסקייטן,
וואָס קאָנען הויזן אויך ביי קליינטיקע אין האַרץ, ווייל אַלץ (אין די לידער)
איז אַרומגענומען אין קלאַמערן פון פּאַעזיע, ווי אין קלאַמערן זענען
אַרומגענומען די ווערטער:

טרויעריק און שיין, זאָגט דער פּאַעט,
זענען די וועגן פון תּנך.

כשאנו אומרים: איש־העם הפשוט — אין אנו מתכוונים לזה כפשוטו, בפועל-ממש. לדאבון הלב, אין השירה מגעת אל אנשי-העם, אף-על-פי שמאנגר אולי יוצא מן הכלל הזה. כשאנו אומרים: איש־העם — למעשה הרינו מתכוונים לפשטות המועטת המצויה בכל אדם, ושאליה כל אדם — ואולי דווקא האדם המעודן — מתגעגע. צורת-הגרוטסקה של מאנגר מתגנבת בכוח הלהטוט של הגרוטסקה אל לבם של הקוראים המעודנים, ושם הגרוטסקה מתמוגגת ומשאירה אחריה את ריחה וטעמה של שירת-מישרין אמיתית.

יש להודות, כי כמין ארציות לא־יהודית עולה מגיבורי־המקרא של מאנגר, תאות-חיים כמעט אלילית בוקעת מדמויות המקרא והמגילה, ואף-על-פי־כן מאנגר מוצא להן לבסוף צליל יהודי, ואפילו מוטיב־באקחוס אצל לוט משתנה ונעשה „יום-טוב (יהודי) באמצע ימי-החול“.

אבל יטעה מי שיחשוב, שכל גיבורי־המקרא מתוארים אצל מאנגר באותו האופן. אברהם אבינו, מניח היסוד לעם היהודי, הראשון לאומה חדשה, מתואר אצל מאנגר כבעל-גוף וכבעל-הון; הוא מצויר בעוז-ביטחה ובנחישות-החלטה, בעיניים של חקרן נבון, מתוך ראייה-מראש ופיכתון; אבל יצחק, שאביו העשיר הבטיחו בקיום ללא-דאגה, כבר מצויר אצל מאנגר בסובטיליות, בדקות, עם ריטוטים של פרוש. הקשיבו־נא לכמה בתי-שיר:

יצחק אבינו מטייל בשדה,
שוקט, רציני וחסוד,
ורואה איך פרפר מזדווג
עם דגנית כחולה.

רגע... שניים... ואיננו עוד,
הוא חש הרחק, הט, הט —
האם, לפחות, יתן השרלטן
לדגנית המסכנה גט?

ווען מיר זאגן: פשוטער פאלקסמענטש — מיינען מיר דאס נישט ווערטלעך, בפועל ממש. צו די פאלקסמענטשן דערגרייכט ליידער נישט די פאעזיע, כאטש מאנגער איז אפשר אין דעם פאל אן אויסנאם. ווען מיר זאגן: פאלקסמענטש — מיינען מיר פאקטיש דאס ביסעלע פשוטות, וואס איז אין יעדן מענטשן פאראן און נאך וועלכער דער מענטש — און אפשר דווקא דער ראפינירטער — בענקט. מאנגערס גראטעסק-פארעם גנבעט זיך אריין מיטן פוח פון גראטעסק-טריק צו די ראפינירטע לייענערס, ווו די גראטעסק לייזט זיך אויף, איבערלאזנדיק דעם ריח און טעם פון אוממיטלברער און אמתער פאעזיע.

מען מוז מודה זיין, אז עפעס א נישט-יידישע ערדישקייט גייט אויף פון מאנגערס ביבלישע העלדן, א כמעט היידישער לעבנסלוסט שלאגט פון זיינע חומש-און מגילה-געשטאלטן. פון דעסטוועגן געפינט פאר זיי מאנגער סוף-כל-סוף א יידישן אקארד און אפילו דער באקכוס-מאטיוו, ביי לוזן, ווערט פארוואנדלט אין א יידישן „יום-טוב אין דער וואכן“, ס'וואלט אבער געווען א טעות צו מיינען, אז אלע ביבלישע העלדן ווערן ביי מאנגערן געשילדערט אויפן זעלביקן אופן. אברהם אבינו, דעם גרונט-לייגער פון יידישן פאלק, דעם ערשטן פון א נייער אומה, האט מאנגער געשילדערט ווי א בעל-גוף, א געלטזאק, ער איז געמאלן פעסט און זיכער, הארט און אנטשלאסן, מיט אויגן פון א קלוגן חקרן, פארויסזעענדיק און ניכטער; אבער יצחק, וועמען דער רייכער טאטע האט פארויכערט א זארגלאזע עקסיסטענץ, ער איז שוין דורך מאנגערן געמאלן סובטעל, דין מיט ציטערנישן פון א פרוש. הערט עטלעכע סטראפן:

יצחק אבינו שפאצירט אין פעלד

געלאטן ערנסט און פרום

און זעט ווי ס'פארט זיך א שמעטערלינג

מיט א בלאער קארנבלום.

א רגע... צוויי... און נישטא אים מער,

ער איז שוין העט, העט, העט —

צי וועט כאטש געבן דער שארלאטאן

דער ארעמער בלוס א גט?

בעיני יצחק נוצצת דמעה:
מלא חטאים העולם!
ובצעדים איטיים הוא הולך
אלי אוהל אביו.

יש אצל מאנגר עוד משהו שעוזר לו, שמדגיש את ייחודו; הרי זה כפל התמוניות אשר אצלו. כאשר אברהם אומר, כי שרה בוכה מפני שמן הסתם כבר קראה שוב בצאינה-וראינה, הרי כאן תמונה כפולה. מצד אחד, אנו זוכרים (כלומר, אנו רואים) את שרה מתוך צאינה-וראינה, ומצד שני אנו רואים את שרה זו, שמאנגר מתאר לפנינו, והיא עצמה קוראת בצאינה-וראינה. והוא הדבר, כאשר אברהם מוציא מתוך הזויפצה את חומשו הקטן וקורא בקול פרשת חיי-שרה. והוא הדבר, כאשר אברהם אומר לאליעזר עבדו, כי מן הסתם הוא (אליעזר) יודע בעצמו מי זה יצחק, מפני שקרא זאת בחומש. ותמונות כפולות כאלה מרובות הן. אפילו שירים שלמים כתב מאנגר באופן הזה. זהו יסוד הגרוטסקה המאנגרית. ואפילו אם יש מי שסבורים כי זה „להטוט“ ספרותי, הרי זה (אם אמנם כך הוא) כל-כך טווי סביב-סביב שירה, עד שהלהטוט, כביכול, הוא בעצמו חטיבה של שירה. ואין שום איש משתוקק לדעת, אם „הומצא“ בלב או במוח. (אגב, אין אנו גורסים כלל אנטומיה ספרותית זו).

כאמור, כפל-תמוניותו של מאנגר היא יסוד הגרוטסקה שלו. אך עדיין אין זה הכול. אפשר להזכיר, בהסתמך על הפסיכולוגיה התבניתית, כי חיבור נושא החומש (או המגילה) עם יסודות-תפאורה של ימינו אינו מוזק כל-עיקר לשלמותן של שתי התמונות (הן התמונה המקראית והן העכשווית). יש להתחשב במה שהוכיחו בדרך-הניסוי הפסיכולוגים של התבנית, שלאדם (ולא רק לאדם) ניתן קודם-כול אופן הראייה (והחשיה) של תבניות שלמות (לפי אריסטו, השלם קדם לחלקיו). נמצא שאנו רואים (וחשים), בזכות הטכניקה של מאנגר, בבת אחת שתי תמונות

אין יצחקס אויגן פינקלט אַ טרער:
 ט'איז פול מיט זינד די וועלט!
 און ער גייט מיט פאַמעלעכע טריט
 צו זיין טאָטנס געצעלט.

ס'איז פאַראַן ביי מאַנגערן נאָך עפעס, וואָס העלפט אים, וואָס שטרייכט
 אונטער זיין באַזונדערקייט; דאָס איז זיין טאָפּלטיבילדערישקייט. ווען אברהם
 זאָגט, אַז דערפאַר וויינט שרה, ווייל זי האָט מסתמא שוין ווידער געלייענט
 די צאינה וראינה, איז עס אַ טאָפּלטיבילד. פון איין זייט דערמאָגען מיר זיך
 (און דאָס הייסט, אַז מיר זעען), שרהן פון דער צאינה וראינה, און פון דער
 צווייטער זייט זעען מיר די שרה, וועלכע מאַנגער שילדערט אונדז און
 וועלכע לייענט אַליין די צאינה וראינה. דאָס זעלביקע איז, ווען אברהם
 נעמט פון דער זשופיצע אַרויס דאָס חומשל און לייענט די סדרה: „חיי
 שרה“ אויפן קול. דאָס זעלביקע איז ווען אברהם זאָגט צו זיין קנעכט
 אליעזר, אַז דער לעצטער ווייס מסתמא אַליין ווער יצחק איז, ווייל ער
 (אליעזר) האָט עס געלייענט אין חומש. אַזעלכע טאָפּלטיבילדער זענען דאָ
 אַ סך. אַפילו גאַנצע לידער זענען ביי מאַנגערן אויף דעם אופן געשריבן.
 דאָס איז דער יסוד פון דער מאַנגערישער גראַטעסק. און זאָלן עס טייל
 האַלטן פאַר אַ ליטעראַרישן „טריק“, איז ער (ווען דאָס זאָל אַפילו אמת זיין)
 אַזוי אַרומגעשפונען מיט פאַעזיע, אַז דער מכלומרשטער טריק איז אַליין
 אַ שטיק פאַעזיע, און קיינעם ווילט זיך נישט וויסן צי ער איז „צוגעטראַכט“
 פון האַרץ צי פון מוח. (אַגב, זענען מיר די דאָזיקע ליטעראַרישע אַנאַטאָמיע
 בכלל נישט גורס).

ווי געזאָגט, איז מאַנגערס טאָפּלטיבילדערישקייט דער יסוד פון זיין
 גראַטעסק. דאָס איז נאָך נישט אַלץ. מ'קאָן באַווייזן, שטיצנדיק זיך אויף
 דער „געשטאַלט־פּסיכאָלאָגיע“, אַז דאָס באַהעפטן דעם שושעט פון חומש
 (צי פון דער מגילה) מיט דעקאָראַטיווע עלעמענטן פון היינט, שאַדט לגמרי
 נישט דער גאַנצקייט פון ביידע בילדער (דעם ביבלישן און דעם היינט־
 צייטיקן). מען דאַרף נעמען אין באַטראַכט דאָס, וואָס איז דורך די סטרוק-
 טור און געשטאַלט־פּסיכאָלאָגן באַווייזן געוואָרן עקספּערימענטאַל, אַז דעם
 מענטש (און נישט בלויז דעם מענטש) איז קודם-כל געגעבן געוואָרן דער
 אופן פון זען (און פילן) גאַנצע סטרוקטורן (לויט אַריסטאָטעלעסן איז די
 גאַנצקייט געווען פאַר אירע טיילן). אַזוי אַרום זעען מיר (און מיר פילן)
 אין דעם פאַל, אַ דאַנק דער מאַנגערישער טעכניק, צוויי גאַנצע בילדער

שלמות, הקשורות זו בזו קשר הדוק. זה כבר יותר מגרוטסקה. זו היא צורה נעלה יותר של דמיון. זה מה שמכנה מאנגר בהקדמתו לשירי-החומש: „מין אינטרמצו בדרך לחזון הבלדי המעוצב“.

אינטרפרטציה פיוטית

השירים שבספרונו של איציק מאנגר: „ולוול זבארזר כותב מכתבים למלכה/לה היפה“ הם פשר פיוטי לרגש המהלך דורי-דורות על-פני העולם. הרי זה הרגש והאידיאה של דון קיחוט, של דון ז'ואן ושל כל הקאזאנובאים שבעולם. זהו זמר פיוטי על „גברת הלב“, שכולם רצו לחפשה, אבל אך יחידים, נבחרים, אכן חיפשו ומצאו אותה. זו היא העתקת זמרה פיוטית של דור משוררים-נוודים, של טרובאדורים ומייסטר-זינגרים יהודיים. השירים הם בת-קול והד-קול של תקופה פיוטית שכבר חלפה. זה הוא חלום פיוטי גדול, רצון שירי להתנשא. הקשיבו:

אילו הייתי כוכב,
לא הייתי חושב ארוכות
וברעד שקט הייתי
נופל עלי גגך.

ואילו הייתי חייט,
הייתי עף אליך
ובאצבעוני מזהב
דופק עלי דלתך.

(„אמרי, מלכה/לה היפה“).

במכתבי ולוול זבארזר מאת איציק מאנגר יש כמה מובאות משירי ולוול זבארזר. והם כמו מסרגות-זהב, שעליהן מאנגר טווה את מטווה הפיוטי. כל שנים-עשר השירים שבספרון הקטן הם בלדה אחת גדולה, לא דמיונית אלא מציאותית, מציאותית-חיה וכאחת

מיט אַ מאָל, וואָס זענען צווישן זיך ענג פאַרבונדן. דאָס איז שוין מער ווי גראַטעסק. דאָס איז אַ העכערע פאַרעם פון פּאַנטאַזיע, דאָס איז, וואָס מאַנגער רופט אין זיין הקדמה צו די חומש-לידער: „אַן אינטערמעצאַ ייאָ אויפן וועג צו דער געשטייגערטער באַלאַדעסקער וויזיע“.

פּאָעטישע אינטערפרעטאַציע

די לידער פון איציק מאַנגערס ביכעלע: וועלוול זבאַרזשער שרייבט בריוו צו מלכהלע דער שיינער זענען אַ פּאָעטישע אינטערפרעטאַציע פון אַ געפיל, וואָס גייט זינט דורות איבער דער וועלט. דאָס איז דאָס געפיל און די אידיע פון דאָן קיכאַט, פון דאָן זשואַן און פון אַלע קאַסאַנאוואָס אין דער וועלט. דאָס איז אַ פּאָעטיש געזאַנג וועגן דער „דאַמע פון האַרץ“, וואָס אַלע האָבן זי געוואָלט זוכן, אַבער נאָר יחידים, אויסדערוויילטע האָבן דאָס געטאָן. דאָס איז אַ פּאָעטישער איבערגעזאַנג פון אַ דור פּאָעטן-וואַגאַבונדן, פון יידישע טרובאַדורן און מייסטער-זינגערס. די לידער זענען אַ ווידער-קול און אַן איבער-קול פון אַ פּאָעטישער עפּאָכע, וואָס איז שוין געהאַט אַוועק. ס'איז אַ גרויסער פּאָעטישער טרוים, אַ דיכטערישער ווילן, אַ רייסן זיך אַרויף. הערט:

וואָלט איך געוועזן אַ שטערן,
וואָלט איך נישט לאַנג געטראַכט
און וואָלט מיט אַ שטיין ציטער
געפאַלן אויף דיין דאָך.

און וואָלט איך געווען אַ שניידער,
וואָלט איך געפלוין צו דיר
און מיט מיין גילדענעם פינגעררוט
אַנגעקלאַפט אין דיין טיר.

(זאָג, מלכהלע די שיינע)

ס'איז פאַראַן אין איציק מאַנגערס וועלוול זבאַרזשער עטלעכע ציטאַטן פון וועלוול זבאַרזשערס לידער. זיי זענען ווי די גאַלדענע שפינדלעך אויף וועלכע מאַנגער וועבט זיין פּאָעטיש געוועב. אַלע צוועלף לידער פון דעם קליינעם ביכעלע זענען איין גרויסע באַלאַדע, נישט קיין פּאַנטאַסטישע

דמיונית-פיוטית. תפיסת-העולם הפיוטית של מאנגר היא אופטימיסטית. כאשר ולוול זבארזר אומר או שואל בעצב: „מוטב להיות קוץ ולא פרח הפורח?“ חוזר על זה מאנגר אחרת, בנימה אופטימיסטית, בנימה חיובית, מאשרת. הקשיבו-נא:

אבל אינני כוכב

ואפילו לא חייט.

לכן מוטב לי להיות קוץ.

ולא פרח הפורח.

מוטב לו להיות קוץ ולא פרח. וכאשר מאנגר אומר, כי מוטב לו כך, מאמינים לו. מן-הסתם יש לו „חשבון“ פיוטי על כך. נימתו הפיוטית של מאנגר היא אופטימיסטית, וכך הוא אומר:

אלא אדרבה, ערגתי

מאמינה עוד תמיד ומחכה.

היא שרה: האהבה האמיתית

עדיין לא רימתה איש.

היא שרה: הערגה, האהבה

הן זיווג מאלוהים —

לערגה יש עיני-זהב

ולאהבה שערות-זהב.

(„היום קבצון“).

מלבד כל זה ניחנה שירתו של מאנגר בחן מיוחד. לפעמים חן שובבני, כמו בשירי-החומש, ולפעמים חן רציני, כמו ב„מלכה-לה היפה“. קשה להגדיר את החן הפיוטי של מאנגר (כמו שקשה להגדיר חן פיוטי בכלל), אבל אנו רשאים לומר, כי יש כאן הרכב מוצלח של פרטים פיוטיים, שביחדותם הם מפיקים חן. בבלדות של מאנגר, למשל, אין דמויות מופלאות. אבל הרבה מאוד כוח-המצאה. איזה פרט

נאָר אַ רעאַלע, אַ רעאַל לעבעדיקע און אַ פּאַנטאַסטיש־פּאַעטישע. מאַנגערס־פּאַעטישער וועלטבאַנעם איז אַן אַפּטימיסטישער. ווען וועלוול זבאַרושער זאָגט אָדער פרעגט מיט טרויער: „ס'איז בעסער צו זיין אַ דאָרן איידער אַ בלום וואָס בליט?" — זאָגט עס מאַנגער איבער אַנדערש, מיט אַן אַפּטימיסטישער נאָטע, מיט אַן אַפּירמאַטיווער, באַשטעטנדיקער נאָטע, אַט הערט:

בין איד אָבער נישט קיין שטערן
און אָפּילו קיין שניידער ניט,
איז מיר בעסער צו זיין אַ דאָרן
איידער אַ בלום וואָס בליט.

אים איז בעסער צו זיין אַ דאָרן איידער אַ בלום. און אויב מאַנגער זאָגט, אַז אַזוי איז אים בעסער, גלייבט מען אים, ער האָט זיך שוין מסתמא דערויף זיין פּאַעטישן „חשבון". מאַנגערס פּאַעטישע נאָטע איז אַן אַפּטי־מיסטישע, ער זאָגט עס אַזוי:

נאָר אָדראַ, מיין בענקשאַפּט
גלייבט נאָך פּסדר און וואָרט,
זי זינגט: די אמתע ליבע
האָט נאָך קיינעם נישט אַפּגענאָרט.

זי זינגט: די בענקשאַפּט, די ליבע
זיי זענען פון גאָט אַ פּאָר —
די בענקשאַפּט האָט גאָלדענע אויגן
און די ליבע האָט גאָלדענע האָר.

(א בעטלער האָט היינט)

מאַנגערס פּאַעזיע איז אַחוץ אַלעם באַשאַנקן מיט אַ ספּעציעלן חן. אַ מאָל איז ער אַ שטיפּערישער, ווי אין די חומש־לידער און אַ מאָל אַן ערנסטער, ווי אין מלכהלע דער שיינער. ס'איז שווער צו דעפינירן מאַנגערס פּאַעטישן חן (ווי פּאַעטישן חן בכלל), דאָך קאָן מען זאָגן, אַז דאָס איז אַ גליקלעכער צוזאַמענשטעל פון פּאַעטישע דעטאַלן, וואָס צוזאַמען גיבן זיי אַרויס פון זיך חן. אין מאַנגערס באַלאַדן, למשל, זענען נישטאָ קיין אויס־טערלישקייטן, נאָר זייער אַ סך אינוועניץ. עפעס אַ פּאַעטישער דעטאַל,

פיוטי, איזו זוטא, מוצבים כך, שהם מלאים חן, עוצרים נשימה, מקסימים.

הומור לירי הוא בשירי מאנגר אחד היסודות החשובים ביותר, המגביר את חנם המיוחד. בשירי החומש והמגילה נהפך ההומור הלירי תכופות לליגלוג, לליצנות; בבלדות הוא נהפך תכופות לעצב, לתוגה רכה. „מלכה'לה היפה" היא בפרט זה כמו הבלדות. בשירים עולה עצבות ורודה, ובכל עצבות ורודה יש שמחה, שכן:

אראה את הערגה פותחת
את החלונות של כל בית
וצופה בעיני-אומן
אל כל הדרכים.

(„ערב־הקיץ מדמדום").

* * *

בתוך הטשטוש שבאפס־ההיסטוריות שלנו, בתוך הבלבול המשונה של צורות וסגנונות אשר אצלנו, בתוך הערבוביה של ארחות־חיים נבדלים, בתוך ההילחצות של דורות — איציק מאנגר הוא איש־הקשר הפיוטי, שהשתלט על התוהו־ובוהו ויצר מכל זה שלמות פיוטית חדשה. האנאכרוניזמים של מאנגר הוא משחק גדול לגופו. זוהרחה של היום הזה אל העבר, היינו הקירוב של העבר אל התמונות של היום, כל המשחק המוזר הזה של קירוב וריחוק יוצר ויברציה משונה, שבה המשורר מצליח לתפוס ולנעול בשבעה בריחים חטיבה של נצח. היום הזה, אשר מאנגר מרחיקו אל העבר, אינו עוד היום של ימינו אלא היום של שנות־ילדותו של מאנגר, היום של סטופצ'אט, קוסאב ולאקשוב. היום של הילדות שבה נשאר מאנגר לעד.

מחזור חג־הפורים ומחזות־החומש־והמגילה של מאנגר, הדומים למחזות הפאסיון ול„יסלקות" של הפולנים, יזכירו תמיד את התמונה

א קלייניקייט איז אזוי אוועקגעשטעלט, אז ס'איז מלא חן, ס'פארקאפט, ס'באצויבערט.

לירישער הומאר איז איינער פון די וויכטיקסטע עלעמענטן אין מאנגערס לידער, וואס פארשארפן זייער ספעציפישן חן. אין די חומש' און מגילה-לידער ווערט פון לירישן הומאר אפט מאל חווק, ליצנות; אין די באלאדן — אפט אומעט, ווייכער טרויער. אין מלכהלע דער שיינער איז אין דעם פרט אזוי ווי אין די באלאדן. ס'גייט אויף אין די לידער א ראזער אומעט און אין יעדן ראזן אומעט איז דא פרייד, ווייל:

איך זע די בענקשאפט עפנט
די פענצטער פון יעדן הויז
און קוקט מיט געטרייע אויגן
צו אלע וועגן ארויס.

(דער זומער-אונט דעמערט)

*

אין דער מטושטשער א-היסטארישקייט אונדזערער, אין אונדזער משונהדיקער מבולבליקייט פון פארמען און סטילן, אין געמיש פון פאר-שידענע לעבן-שטייגערס, אין דער געפרעסטקייט פון דורות, — איז איציק מאנגער דער פאעטישער פארבינדונגס-מאן, וואס האט באהערשט דעם תוהו ובוהו און געשאפן פון דעם אלעם א נייע פאעטישע גאנצקייט. די מאנגערישע אנאכראניזמען זענען א גרויסע שפיל פאר זיך גופא. דאס דערווייטערן דעם היינט צו דעם אמאל, אדער דאס דערנענטערן דעם אמאל צו די בילדער פון היינט, די גאנצע מאדנע שפיל פון דערנענטערן און דערווייטערן — שאפט א משונהדיקע וויבראציע, אין וועלכער א שטיק אייביקייט. דער היינט וואס ווערט ביי מאנגערן דערווייטערט צום אמאל, איז נישט דער היינטיקער היינט, נאר דער היינט פון מאנגערס קינדער-יארן, דער היינט פון סטאפטשעט, פון קאסעו און פון לאקשעו, פון דער קינדהייט וואס מאנגער איז אין איר אויף אייביק פארבליבן.

די פורים-שפיל און מאנגערס חומש' און מגילה-שפיל, וואס זענען ענלעך צו די „פאסיאנס-שפילן“, צו די פוילישע „יאסעלקעס“, וועלן אייביק דערמאנען דאס גרויסע פילפארביקע און פילפלאכיקע בילד, ווע-

רבת-הצבעים ורבת-המשטחים, אשר צופיה והשותפים לשחקניה היו המון-עם יהודי גדול ורב-פנים שאיננו עוד. הטרובאדור היהודי האחרון, איציק מאנגר, העמיד להמון-העם הזה מצבה מכונפת.

„די גאלדענע קייט“, מס' 8

מענס צושויער און מיטשפילער ס'איז געווען אַ גרויסע און פאַרשידנ־
אַרטיקע יידישע פּאַלקסמאַסע, וואָס זי איז שוין מער נישטאַ. דער לעצטער
יידישער טרובאַדור, איציק מאַנגער, האָט איר אַ באַפּליגלטע מצבה
געשטעלט.

„די גאַלדענע קייט“, נר' 8

הנקודה השירית

(דאס פינטעלע ליד)

ליום-הולדתו השישים של איציק מאנגר

סוד

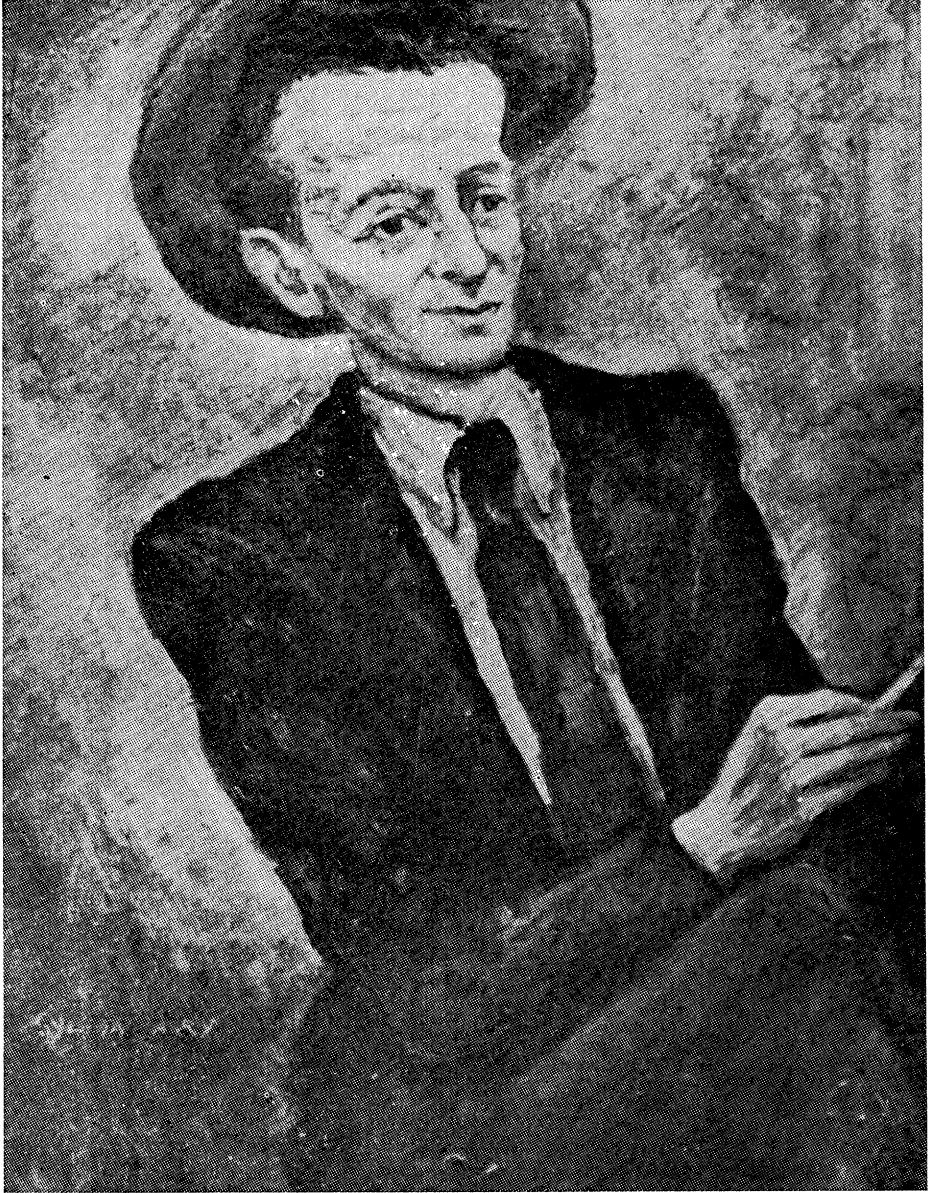
לפעמים נדמה לך, כי סוד שירתו של מאנגר מונח לפניך קרוב עד מאוד. סוד שירו מהלך אחרי שירו כצל והוא מעורר את רצונך לצודו ושלא להרפות ממנו עד שייחשף לפניך במלואו.

אבל ככל שתתקרב לצל-סוד אשר לשירו של מאנגר, כן ימהר לחמוק מפניך, ואתה תישאר פנים בפנים עם השיר, ועל הסוד לא ייודע לך מאומה. הסוד נשאר סוד.

הרצון, החשק, ההשתוקקות להגיע עד חקר הסודות הפיוטיים הרי היא יגיעה מרובה. רק מועטים, נדירים, הם המתייגעים. השאר משיאים את נפשם בהשאה אווילית, שהם כבר יודעים, שהם כבר מבינים, וכיוון שאין להם עונג היגיעה על סוד השירה, יש להם לפחות עונג מעצמם...

היגיעה על חקר הסודות הפיוטיים היא יגיעה עריבה. וביותר עריבה היא היגיעה על פיענוח סודו של השיר המאנגרי. אף-על-פי שלא ייודע לך מאומה, לא יתפענח לך מאומה — מכל-מקום תזכה לשכר-טרחה, בדרך אל הסוד תזכה לראות את כל הקסמים והחינות של שירתו.

יש בעולם כת מיוחדת, נבחרת, של מבקשי-סודות. הם מבקשים לדעת את סוד בריאת-העולם, את סודות הטבע, את סודה ומשמעותה של הווייתנו בעולם, אבל אך מועטים מבקשים לדעת את סוד השיר, את סוד השירה.

סילוויא ארי. מאנגער פארטרעט.
סילביה ארי. תמונת מאנגר.

דאָס פינטעלע ליד

צום זעכציקסטן געבוירן-טאָג פון איציק מאנגער

סוד

טייל מאָל דאָכט זיך אויס, אַז דער סוד פון מאַנגערס פּאַעזיע ליגט פאַר דיר זייער, זייער נאָענט. דער סוד פון זיין ליד גייט נאָך זיין ליד ווי אַ שאַטן, און רייצט דיך דו זאָלסט אים וועלן פאַנגען און נישט אַפּלאָזן ביז וואָנען ער וועט זיך פאַר דיר נישט אַנטפלעקן.

אַבער וואָס מער דו דערנענטערסט זיך צום שאַטן-סוד פון מאַנגערס ליד, אַלץ גיכער פאַרשווינדט ער פון דיר, און דו בלייבסט אויג אויף אויג מיטן ליד, און וועגן דעם סוד זיינעם ווערסטו גאַרנישט געוואָר. סוד בלייבט סוד. דער ווילן, דער חשק, די תּשוקה צו וועלן דערגיין פּאַעטישע סודות איז אַ גרויס מאַטערניש. נאָר זעלטענע, געציילטע מאַטערן זיך. די רעשט רעדט זיך איין, מיט אַ נאַריש איינרעדעניש, אַז זיי וויסן שוין, אַז זיי פאַרשטייען שוין. און ווילן זיי האָבן נישט דאָס פאַרגעניגן פון מאַטערן זיך איבערן סוד פון פּאַעזיע, האָבן זיי לפּחות פאַרגעניגן פון זיך אַליין...

דאָס מאַטערן זיך איבער פּאַעטישע סודות איז אַ זיס מאַטערניש. און גאַר זיס איז עס ווען דו מאַטערסט זיך צו דערגיין דעם סוד פון מאַנגערס ליד. כאַטש דו ווערסט גאַרנישט געוואָר, דו דערגייסט גאַרנישט — ווערסטו אַבער באַלוינט מיט שכר-טירחה, דו ווערסט אויפן וועג צום סוד באַלוינט מיט אַלע צויבערן און חנען פון זיין פּאַעזיע.

פאַראַן אויף דער וועלט אַ ספּעציעלע, אויסדערוויילטע קאַסטע פון סודות-זוכער. זיי זוכן דעם סוד פון דעם וועלטשבאַשאַף, זיי זוכן די סודות פון דער נאַטור, זיי זוכן דעם סוד און זינען פון אונדזער זיין אויף דער וועלט. אַבער גאַר זעלטענע זוכן דעם סוד פון ליד, דעם סוד פון פּאַעזיע.

כשמישהו מגלה, למשל, יסוד כימי חדש, יכולים להשתנות הרבה דברים בעולם, יכול אפילו להשתנות לפעמים סדר העולם. אבל אילו הצליח מישהו לגלות את סוד השירה, היתה משמעות הדבר: יצירת העולם מחדש.

לאחרונה מרבים לדבר על כך, שבימינו נחלש כוחה של השירה. אין זאת אמת. השירה היא כוח מוחלט שאי-אפשר שייחלש. רק כוח הנטילה והקליטה של השירה בקרב הקוראים הוא שנחלש. מדורנו נשדדו הרבה חירויות אישיות בכל מיני אופנים, וזה עיקר את הכוח להיות מושפע משירה, שכל-כולה חירות.

כדי לזכות שוב בהשפעה על הקורא, כדי לחזק את כוח-הקליטה של הקורא, או סתם כדי לעשות רושם עליו, התחילו המשוררים המודרניים ליצור להם אמצעים חדשים לשירתם. אמצעים של תוכן, ובעיקר של צורה. אבל אני מפקפק מאוד, אם אמנות יכולה להיווצר לחלוטין באמצעים אמנותיים. אינני בטוח, שאמצעים, ואפילו אמנותיים, הם האמצעי הטוב ביותר בשביל האמנות. אפשר שיש גשמה כזאת, המצויה בהכרח בכל שיר, שהוא בגדר שירה אמיתית.

שיריו של איציק מאנגר הם בעלי גשמה כזאת, ולא בלבד מתוך כתיבתו עולה הנשמתיות הפיוטית הזאת, אלא אף מתוך הרגשתו וחשיבתו.

הוא אינו מסבך את השיר, כדי שייראה מסובך ומורכב. התוכן והצורה של שירו פשוטים בתכלית הפשטות. אבל מאנגר אינו מפשט, כדי שייראה שירו פשוט. הוא אינו מעמיד בדרך שירו שום מכשולים, לא של מורכבות מלאכותית ולא של פשטות מלאכותית. אדרבה, הוא מסלק כל הפרעה ומכשול מדרך הכנות של שירו.

הוא מגיש את השיר באותה הצורה, שבה בא לעולם. מי שנגלה לו טפח מן הטכניקה של מאנגר בכתיבת שירים, על-כל-פנים מן הטכניקה שלו לשעבר, יבין על-נקלה מה אני אומר.

ווען עמעצער אנטדעקט, למשל, א נייעם כעמישן עלעמענט, קאן זיך א סך ענדערן אין דער וועלט, ס'קאן זיך אפילו א מאל בייטן דער סדר פון דער וועלט. אבער ווען עמעצן וואלט זיך איינגעגעבן צו אנטפלעקן דעם סוד פון פאעזיע, וואלט עס באדייט: די באשאפונג פון דער וועלט פון דאס ניי.

מען רעדט לעצטנס א סך וועגן דעם, אן דער פוח פון פאעזיע איז אין אונזערע צייטן אפגעשוואכט געווארן. דאס איז נישט אמת. פאעזיע איז אן אבסאלוטער פוח און קאן נישט אפגעשוואכט ווערן. דאס איז נאך דער אפנעם-און אויפנעם-פוח פון פאעזיע ביי די ליינער שוואכער געווארן. אונזער דור איז בארובט געווארן פון א סך פערזענלעכע פרייהייטן, אויף די פארשידנסטע אופנים, און דאס האט פארדארבן דעם פוח מושפע צו ווערן פון פאעזיע, וועלכע איז פול פרייהייט.

בכדי צוריק צו געווינען די השפעה אויפן ליינער, בכדי צו שטארקן דעם אויפנעם-פוח ביים ליינער, אדער בכדי פשוט צו פאראימפאנירן אים, אדער גאר פארטשמעליען, האבן זיך די מאדערניסטישע פאעטן גענומען איינשאפן נייע מיטלען פאר זייער פאעזיע. מיטלען אינהאלטלעכע, און דער עיקר פארמעלע. איך בין אבער שטארק מסופק, צי קונסט ווערט דורכויס באשאפן פון קינסטלערישע מיטלען. כ'בין נישט זיכער, אז מיטלען, אפילו קינסטלערישע, זענען דאס בעסטע מיטל פאר קונסט. ס'קאן זיין, אז ס'איז פאראן א נשמה אזא, וואס יעדעס ליד מוז זי באזיצן, אויב דאס ליד דארף זיין אמתע פאעזיע.

איציק מאנגערס לידער האבן, פארמאגן די דאזיקע נשמה. נישט נאך פון זיין שרייבן, נאך פון זיין פילן און טראכטן גייט אויף אזא פאעטישע נשמהדיקייט.

ער קאמפליצירט נישט זיין ליד עס זאל אויסזען קאמפליצירט. דער אינהאלט און די פארעם פון זיין ליד זענען פשוט בתכלית הפשטות. אבער מאנגער פשוטיזירט נישט, אז זיין ליד זאל אויסזען פשוט. ער שטעלט נישט אויפן וועג צו זיין ליד קיין שום מיכשולים, נישט פון געמאכטער קאמפליצירטקייט און נישט פון געמאכטער פשטות. פארקערט, ער נעמט ארוק אלע שטערונגען אויפן וועג צו זיין לידס עכטקייט.

ער דערלאנגט זיין ליד אזוי, אין דער פארעם, אין וועלכער עס איז געקומען אויף דער וועלט. ווער ס'ווייס עפעס וועגן מאנגערס טעכניק פון שרייבן לידער, יעדן פאלס פון זיין אמאליקער טעכניק, דער וועט דאס וואס איך זאג לייכט פארשטיין.

דרכו של מאנגר שהרה והגה תחילה כל שיר שלו בלבו ומוחו, עד שהשיר הבשיל בתוכו לגמרי. כל השיר, מן המלה הראשונה עד המלה האחרונה. רק כשכבר היה גמור ומושלם, העלהו על הכתב. מי מכל אלה שהיתה להם שייכות וזיקה אל ספרות, אינו זוכר את איציק מאנגר, בשבתו על המרפסת הגדולה של אגודת הסופרים היהודים בווארשה ברחוב טלומאצקה שלוש-עשרה ובהעלותו על הכתב באותיות גדולות על גליון-נייר גדול ורחב את השיר שכבר נולד אצלו. אבל טעות תהיה לחשוב כי מאנגר שר „כמו שהציפור שרה“. הוא משורר מעודן ביותר, ואינו אך חוזר ושר מה שמלאך-השירה שם בפיו. אין שום ספק, כי מאנגר הוא המשורר המלומד ביותר אצלנו. בשירת העולם, כמו בספרות-העולם בכלל, הוא יותר מבן-בית. אבל העידון אינו אמצעי אצלו, אלא הוא נולד בקרבו יחד עם המקור של שירו, הייתי אומר, עם האידיאה של שירו. טפח מסודותיו הפיוטיים מנסה מאנגר עצמו לגלות. לא לנו, לקוראיו, אלא למלכה'לה היפה (בסדרת-שיריו: ולוול זבארז'ר כותב מכתבים אל מלכה'לה היפה). ולוול זבארז'ר, היינו איציק סטופצ'טר, אינו מודיע למלכה'לה רק על אהבתו אליה, אלא הוא אף מוסר לה סודות פיוטיים, הסוד להיות לא רק משורר מאוהב ונאהב אלא גם אהוב על הרבים.

משורר-אמת, מלכה'לה.

צריך שיוכל לתת עצמו מתת.

לאור, לאהבה וללילה,

לגשם ולדרך,

לחלום שסינוור אותו,

לכוכבים שעל הגג.

לערבה ולעץ-התפוח,

לציפור הקטנה המתעופפת.

מאנגער פלעגט יעדעס ליד זיינס פריער אויסטראגן אין הארץ און אין מוח ביו דאס ליד איז געווארן אין אים אין גאנצן רייף. אין גאנצן פון ערשטן ביזן לעצטן ווארט. ערשט ווען ס'איז שוין געווען אין גאנצן פארטיק, האט ער עס איבערגעטראגן אויפן פאפיר. ווער פון די וואס האבן געהאט א שייכות צו ליטעראטור, געדענקט נישט איציק מאנגערן, ווי ער פלעגט זיצן אויפן גרויסן באַלקאן פון וואַרשעווער יידישן ליטעראטור-פאראיין אויף טלאַמאַצקע דרייצן און אויף אַ גרויס און ברייט פאפיר מיט גרויסע אותיות פארשרייבן דאס ליד, וואס ער האט שוין געהאט באשאפן.

ס'וואלט אבער געווען א טעות צו מיינען, אז מאנגער זינגט „ווי דער פאגעל זינגט“. ער איז א צו ראפינירטער פאעט, אז ער זאל בלויז נאכזינגען וואס דער מלאך הפאעזיע האט אים אריינגעלייגט אין קעל אריין. מאנגער איז אן שום ספק דער געבילדעטסטער פאעט ביי אונדז. ער איז אין דער וועלט-פאעזיע, ווי אין דער וועלט-ליטעראטור בכלל, מער ווי ביי זיך אין דער היים. אבער ראפינירטקייט איז נישט ביי אים קיין מיטל נאר עס ווערט ביי אים געבוירן צוזאמען מיטן מקור פון זיין ליד, כ'וואלט געזאגט, מיט דער אידייע פון זיין ליד.

עפעס פון זיינע פאעטישע סודות פרוווט מאנגער דאך אויסזאגן. נישט אונדז, זיינע ליינער, נאר מלכהלען דער שיינער (אין זיין „וועלוול זבארזשער שרייבט בריוו צו מלכהלע דער שיינער“). וועלוול זבארזשער — איציק סטאפטשעטער, זאגן נישט נאר אויס מלכהלען וועגן זייער ליבע צו איר, נייערט זיי גיבן איר אויך איבער פאעטישע סודות. דעם סוד פון זיין נישט נאר א פארליבטער, א געליבטער, נאר אויך א באליבטער פאעט.

איין וואהרער דיכטער, מלכהלע,
 מוז קענען זיך פארשענקען.

דעם ליכט, דער ליבע און דער נאכט,
 דעם רעגן און דעם שליאָך,
 דעם טרוים, וואס האט אים בלינד געמאכט,
 די שטערנע אויפן דאך.

דער ווערבע און דעם עפלבויס,
 דעם פיגלכען, וואס פליט

ורק בזכות הנתינה הזאת, מלכה'לה,
שירו מבשיל.

(„יאסי, ערב, שעה שבע“)

משורר-אמת צריך שיוכל לתת עצמו במתנה כליל, בלי חשבון ובלי
הרהור מראש. משורר-אמת יודע כי בתוך כיעורו של העולם עליו
להכניס את מתת היופי שלו. כל משורר-אמת חייב לדעת ולהאמין, כי
יבוא יום שבו יופיה של השירה ינצח את הכיעור, מתיקותה של השירה
תגרש את המרירות, עושרה של השירה יסלק את העוני. וכל משורר,
כל משורר-אמת, חייב להאמין באמונה שלמה, כי דווקא בגורלו שלו
יעלה, שמתת-אופיו תנצח את הכיעור, מתיקותה תכריע את המרירות,
עושרה יגרש את העוני.

אילו ידעתי בוודאות, כי כל זה יעלה בגורלו של איציק מאנגר,
הייתי שמח עד בלי די והייתי אומר לו מקרב לב, כדרך שאני אומר
לו בין כך ובין כך: — איציק מאנגר, ברוך אתה בזמריך!
אבל לא רק בזה טמון כל הסוד של השירה. לא רק שיוכל לתת
עצמו מתת צריך משורר, אלא קודם-כול צריך שההשגחה השירית גופה
תחזן אותו במתותיה.

יש משוררים שקיבצו את כשרונם בנדבות, קצתם באופן מכובד
וקצתם באופן פחות מכובד. קצתם השיגו את כשרונם לאחר בכייה במשך
הרבה לילות-נדודים וקצתם אפילו פשטו יד לקבלו. ואולם יש משוררים
נדירים, מחוננים, שקיבלו את כשרונם במתנה.

ואף-על-פי שהמלים נדבה ומתנה יש להם בעצם אותה משמעות:
שי, מכל-מקום נדבה היא שי, שלפי דעת הבריות צריך לתת, ואילו
מתנה היא שי שרוצים לתת.

עם המשוררים הנדירים והמחוננים שקיבלו את כשרונם במתנה
נמנה איציק מאנגר. אלוהי השירה פשט את ידיו ואמר: — הא לך,
איציקל, קח כאוות נפשך. ואכן, איציק לא התרשל ולקח מלוא חפניים.

און דורך דעם שענקען, מלכהלע,
ווערט צייטיק ערשט דאָס ליד.

(יאסי, אבענר, זיבן אחר)

אַן אמתער דיכטער מוז קענען זיך פאַרשענקען, אַוועקגעבן, אַוועק־
שענקען אין גאַנצן, אַן רעכענונג, און אַודאי אַן אויסרעכענונג, אַן חשבון,
ולא בחשביא!

אַן אמתער פּאַעט ווייס, אַז אין דער מיאוסקייט פון דער וועלט דאַרף
ער אַריינטאַן זיין שאַנקייט. יעדער אמתער דיכטער מוז וויסן און גלייבן,
אַז ס'וועט קומען אַ צייט, ווען די שיינקייט פון פּאַעזיע וועט מנצח זיין די
מיאוסקייט, ווען איר זיסקייט וועט פּאַרטרייבן די ביטערקייט, איר רייכקייט
וועט פּאַריאַגן די אַרעמקייט. און יעדער פּאַעט, יעדער אמתער פּאַעט, מוז
גלייבן באַמונה שלמה, אַז דאָס איז טאַקע אים באַשערט, אַז זיין שאַנקייט
זאָל מנצח זיין די מיאוסקייט, זיין זיסקייט זאָל מכריע זיין איבער דער
ביטערקייט, זיין רייכקייט וועט פּאַרטרייבן די אַרעמקייט.

ווען איך זאָל וויסן אויף זיכער, אַז איציק מאַנגערן איז דאָס אַלץ
באַשערט, וואָלט איך זיך זייער געפרייט און צו אים געזאָגט פון גאַנצן
האַרץ, ווייל איך זאָג דאָס צו אים סיי־ווי־סיי: — איציק מאַנגער, ברוך
אתה בזמריך!

אַבער נישט בלויז אין דעם ליגט דער גאַנצער סוד פון פּאַעזיע. אַ
דיכטער מוז זיך נישט נאָר קענען אַוועקשענקען, נאָר ער מוז קודם־כּל
פון דער דיכטערישער השגחה אַליין באַשאַנקען ווערן.

פּאַראַן דיכטער וואָס האָבן באַקומען זייער טאַלאַנט בנדבה, טייל אויף
אַ בכבודיקן אופן און טייל אויף אַ ווייניקער בכבודיקן. טייל האָבן גאָר
זייער טאַלאַנט אויסגעוויינט דורך אַ סך שלאַפּלאַזע נעכט און אַ טייל אַפילו
אויסגעבעטלט. פּאַראַן אַבער זעלטענע דיכטער, וואָס האָבן זייער טאַלאַנט
באַקומען במתנה.

כאָטש סיי נדבה און סיי מתנה האָבן אין יידיש דעם זעלבן טייטש:
— געשאַנק, איז אַבער נדבה אַ געשאַנק וועלכן מען האַלט, אַז מען דאַרף
געבן און מתנה איז אַ געשאַנק וועלכן מען וויל געבן.

צו די זעלטענע פּאַעטן וואָס האָבן באַקומען זייער טאַלאַנט במתנה
געהער איציק מאַנגער. דער גאָט פון פּאַעזיע האָט פונאנדערגענומען זיינע
הענט און געזאָגט: — נאָ, איציקל, נעם וויפל דיין האַרץ גלוסט. און איציק
האָט זיך אין דעם פּאַל נישט געפוילט און ער האָט גענומען מלא חפניים.

ואולם לא כשרון בלבד הוא מה שמשורר צריך להיות מחונן בו, כדי שיהיה משורר-אמת. רצוני לומר, כי הכשרון הוא מין מגנגון המעבד ומעצב מתוך מהות פיוטית יצירות פיוטיות.

העיקר הוא המהות הפיוטית, שבה חונן המשורר, שבה נולד. זו טמונה בתוכו, בונה את אישיותו היוצרת. אין אדם יכול לסגלה לעצמו. אין אדם יכול לעצבה בתוכו. היוצרות אינה בגדר תואר, אלא היא קשורה במישרין עם המהות היוצרת הזאת. (ולא אצל משוררים בלבד, אלא גם אצל כותבי-פרוזה שהם אמני-אמת, אצל ציירים, פסלים ומוסיקאים).

בברכת מהות יוצרת כזאת חוננה את איציק מאנגר ההשגחה הפיוטית. וההשגחה הפיוטית היא השגחה פרטית. היא משגיחה על כל צעד ושעל של המשורר (ושל כל אמן בכלל). בעד כל צעד נכון הוא מקבל שכר נעלה, ובעד כל צעד מוטעה הוא מקבל עונש כבד.

איציק מאנגר הוא כל-כולו משורר. אפשר שסוד שירתו חבוי בשלמות הפיוטית. אף-על-פי שהמשורר עצמו יכול להיות רצוף כולו, הרי גם בזה יש שלמות, כמאמר החסידים, רציצות שלמה. רגשו של המשורר צריך להיות שלם, כדי שיהיה יוצרני. נדמה לי, כי ברגש פיוטי לא תיתכן שום דו-ערכיות, אף-על-פי שלאחר שהרגש בא לידי ביטוי ביצירה אמנותית, אפשר שהמשורר עצמו ישתנה קוטבית בהרגשתו. לא אחת שינוי כזה בלב המשורר הוא באמת פועל-יוצא ממיצוי הרגש עד תום.

אין לשירה קיום אלא במשורר המוכן ומזומן למסור נפשו עליה. — אם אינך יכול להיות בלא לכתוב שירה, אם החיים בלעדי זה אינם כדאים לך, כי אז רשאי אתה לכתוב — כך בערך השיב רילקה למשורר צעיר על שאלתו, אם רשאי הוא להוסיף ולכתוב שירים. צריך להיות משוגע לדבר. השירה תובעת שיגעון. ואם השיגעון הרגיל עודנו עד היום עניין כמוס, סוד, על אחת כמה וכמה השיגעון הפיוטי...

טאלאנט איז אבער נישט אלץ מיט וואס א דיכטער מוז באשאנקען ווערן, און ער זאל זיין אן אמתער דיכטער. כ'ואלט געזאגט, אן טאלאנט איז א מין מאשין וואס ארבעט איבער און פארמירט פון פאעטישער סובסטאנץ פאעטישע שאפונגען.

דער עיקר איז די פאעטישע סובסטאנץ מיט וועלכער דער דיכטער איז באשאנקען געווארן, מיט וועלכער ער איז געבוירן געווארן. זי ליגט אין אים גופא. זי בויט זיין שעפערישע פערזענלעכקייט. מען קאן זיך זי נישט איינשאפן. מען קאן זי נישט אויסבילדן אין זיך. שעפערישקייט איז נישט קיין אטריבוט, נאר איז דירעקט פארבונדן מיט אט דער שעפערישער סובסטאנץ. (אזוי איז עס נישט נאר ביי פאעטן, נאר אויך ביי אמתע קינסטלערישע פראזאיקער, ביי מאלער, סקולפטארן און מוזיקער).

מיט אזא געבענטשטער שעפערישער סובסטאנץ איז באשאנקען געווארן איציק מאנגער דורך דער פאעטישער השגחה. און די פאעטישע השגחה איז א השגחה פרטית. זי גיט אכטונג אויף דעם פאעטס (ווי בכלל אויף יעדן קינסטלערס) טריט און שריט. פאר יעדן ריכטיקן טריט ווערט ער הויך באלוינט, און פאר יעדן פעלערהאפטן — שטרענג באשטראפט.

איציק מאנגער איז דורך און דורך פאעט. קאן זיין, און דער סוד פון פאעזיע ליגט אין דער פאעטישער גאנצקייט. כאטש דער פאעט אליין קאן זיין אין גאנצן א צעבראכענער, ווי די חסידים דריקן זיך אויס, איז עס אויך א גאנצקייט, א גאנצע צעבראכנקייט. דעם פאעטס געפיל דארף זיין גאנץ, בכדי ס'זאל זיין שעפעריש. מיר דאכט זיך, און ס'איז נישט מעגלעך אין א פאעטיש געפיל קיין שום אמביוואלענטקייט, כאטש גאנץ דעם, ווי דאס געפיל ווירקט זיך אויס אין א קינסטלעריש ווערק, קאן זיך דער שעפער אליין דיאמעטראל ענדערן אין זיין געפיל. נישט זעלטן איז אזא פארענדערונג פונעם קינסטלער טאקע א פועל-יוצא פון אויסשעפן א געפיל ביזן סאמע סוף.

פאעזיע האט נאר א קיום אין דעם פאעט, וועלכער איז זיך גרייט מקריב צו זיין פאר איר. — אויב דו קאנסט נישט לעבן אן שרייבן פאעזיע, אויב דאס לעבן איז דיר אן דעם נישט ניחא, דעמאלט קאנסט דו שרייבן, אזוי מער ווייניקער האט געענטפערט רילקע א יונגן דיכטער, ווען יענער האט אים אָנגעפרעגט, צי דארף ער ווייטער שרייבן לידער. מען מוז זיין משוגע לאותו דבר. פאעזיע פאָדערט משוגעת. און אויב געוויינטלעך משוגעת איז נאך עד היום א פארהוילענער ענין, א סוד, על אחת כמה וכמה פאעטיש משוגעת...

חן

אינני מקבל עלי להגדיר, חן מהו, כמו שאינני מקבל עלי להגדיר יופי מהו, אף-על-פי שכבר הכרתי לדעת עשרות הגדרות בעניין זה. אבל רשאים לומר, שחן קשור במידה מסוימת עם מיניאטוריות. למשל, אשה גדולה, גבהת-קומה יכולה להיות יפה מאוד, אבל לעתים רחוקות יאמרו עליה, שיש לה חן. כנגד זה אשה קטנה, אם היא יפה, אפשר שיהיה לה גם חן, ואפילו אם אינה יפה. ילדים, כיוון שהם קטנים, הרי הם תכופות מלאים חן, אבל רק כשעדיין אין להם שכל להתחנחו. החן יכול להתגלות, כשמצליחים להצביע על משהו מיוחד, שונה, אצל אדם או אצל דבר, ייחוד המבדיל בין אדם זה, דבר זה, עובדה זו ובין כל השאר.

ניטול-נא משל מתוך מאנגר גופו. בשירו „סאנקט בעשט“, מיד בבית הראשון, מצויות ארבע שורות אלו:

הלילה קדוש, עמוק ויפה.
עד כי אפילו אדם, המהלך לבדו
יחף על-פני ארץ נכר,
חש מעליו יד-אלוה כחולה.

תארו לעצמכם שבמקום „יד כחולה“ היה כתוב „יד חזקה“ או יד ממין אחר, או-אז לא היה לארבע השורות הללו חן שבהן, החן המאנגרי, ואפשר שאף לא היה בהן כלל משום חידוש. מאנגר לא היה יכול לכתוב כך. כנגד זה „יד כחולה“ רומזת על דברים הרבה. הכחול רומז לשמים, רומז לעדינות, לעמקות; והכחול הוא יהודי כל-כך, רצוני לומר, אפילו ירא-שמים. מלה יחידה זו בלבד קבעה את גורלו של כל הבית, ואולי אף את חנו של כל השיר.

חנו של מאנגר טמון בכך, שהוא יכול במלה אחת, במלה קטנה אחת, במלה שכלאחרי-יד, להפיק עמקות; עמקות של הרגשה ועמקות

חן

כ'נעם זיך נישט אונטער צו דעפינירן, וואָס איז דאָס אַזוינס חן, ווי
 כ'נעם זיך נישט אונטער צו דעפינירן וואָס איז דאָס אַזוינס שיינקייט,
 כאַטש כ'האַב זיך שוין באַקענט מיט צענדליקער דעפיניציעס וועגן דעם.
 אַבער מען קאָן זאָגן, אַז חן איז פאַרבונדן, אין אַ געוויסער מאָס, מיט
 מיניאַטורעלקייט. למשל, אַ הויכע, גרויסע פרוי קאָן זיין זייער שייך, אַבער
 זעלטן וועט מען זאָגן אויף איר, אַז זי האָט חן. דאָקעגן אַ קליינע פרוי,
 אויב זי איז שייך קאָן זי אויך האָבן חן, און אַפילו ווען זי איז נישט שייך.
 קינדער, ווייל זיי זענען קליין, האָבן זיי אַפט חן, אַבער נאָר דעמאָלט ווען
 זיי האָבן נאָך נישט קיין שכל זיך צו חנדלען. חן קאָן מען אַרויסבאַקומען,
 ווען עס געלינגט אַ מענטש, אַדער אַ זאָך, אַנצודייטן אויף עפעס אייגנ-
 אַרטיקס, אויף אַן אַנדערשקייט, וואָס טיילט אויס אַ מענטש, אַדער אַ זאָך,
 אַ פאַקט, פון אַלע אַנדערע.

לאַמיר נעמען אַ משל פון מאַנגערן גופא, אין זיין "סאַנקט בעשט"
 זענען באַלד אין דער ערשטער סטראַפּע פאַראַן אַזעלכע פיר שורות:

די נאַכט איז הייליק, טיף און שייך,
 אַז אַפילו דער מענטש, וואָס גייט, אַליין
 באַרוועט איבער אַ פרעמדן לאַנד,
 פילט איבער זיך גאַטס בלאַע האַנט.

שטעלט אייך פאַר ווען אויפן אַרט פון "בלאָע האַנט" וואַלט געווען
 שטאַרקע האַנט, צי אַן אַנדער מין האַנט. דעמאָלט וואַלטן די פיר שורות
 נישט געהאַט דעם חן, דעם מאַנגערישן חן, וואָס זיי האָבן, און זיי וואַלטן
 אפשר גאַר נישט געווען ניי. מאַנגער האָט אַזוי נישט געקאַנט שרייבן.
 דאָקעגן "בלאָע האַנט" איז מרמז אויף אַ סך זאַכן. בלאַ איז מרמז אויפן
 הימל, איז מרמז אויף איידלקייט, אויף טיפּקייט, און בלאַ איז אַזוי יידיש,
 כ'וואַלט אַפילו געזאָגט, אַזוי גוט-יידיש. אַט דאָס איינציקע וואָרט האָט
 באַשטימט דעם גורל פון דער גאַנצער סטראַפּע און אפשר גאַר דעם חן
 פון גאַנצן ליד.

מאַנגערס חן ליגט אין דעם, וואָס ער קאָן מיט איין וואָרט, מיט איין
 קליין וואָרט, מיט אַ פּלאַחר-יד-וואָרט, אַרויסברענגען טיפּקייט. טיפּקייט
 פון געפיל און טיפּקייט פון געדאַנק. אַט אין דער דיספּראַפּאַרץ צווישן דעם

של מחשבה. והנה בדיספרופורציה זו שבין קטנות המלה ובין גדלות ההרגשה, שמלה זו מפיקה ומעלה, טמון חלק גדול של סוד החן הפיוטי אצל מאנגר.

אינני יודע אם חן הוא תואר הכרחי לשירה, כמו שאינני יודע אם היופי הוא הכרח כזה, או הרעיון. אבל כל החקירות האלה בטלות ומבוטלות, שעה שאתה עומד פנים אל פנים עם העובדה הפיוטית הגדולה, שמציגה לפניך יצירתו הפיוטית של מאנגר.

יש עוד הרבה אופנים, שבהם מופק החן אצל מאנגר. אחד מן האופנים המעודנים הללו הרי זה יושן-הנוסח, שהוא אצלו חדש וצעיר. שיריו נוצצים בחן של כסף ישן, של כלי כסף וזהב ישנים, של עדיים ישנים, התופסים תמיד מקום בראש בין התכשיטים היקרים ביותר. ואף-על-פי-כן שיריו תמיד חדשים.

מאנגר הבין, השכיל לתפוס את החכמה הנעלה של האמנות, לשחרר את שיריו משלטון הזמן. עם שצירף זמנים שונים, כמו בשירי-החומש, בשירי-המגילה ואפילו בשירים מסוגים אחרים, הראה והוכיח כי הוא מתעלם מן הזמן, אינו מתחשב בו כלל. שכן כל אמנות-אמת היא מחוץ לזמן, ולא עוד אלא שהיא נלחמת עמו. פעם אמרתי כי האנאכרוניזמים של מאנגר הם שעשוע גדול בפני עצמו (במסה הקודמת כאן: „ייחודו הפיוטי של איציק מאנגר“), עתה אני אומר כי האנאכרוניזמים הם הרבה יותר מזה, הם אחד היסודות של השקפת-עולמו הפיוטית של מאנגר.

בפרט זה החשוב מכול, בפרט של השקפת-העולם הפיוטית, מאנגר קרוב מאוד לרומאנטיקאים משכבר-הימים. הוא חושב כמוהם, כי השירה היא יותר מן המציאות. שכן בזכות השירה רואים דברים ובני-אדם ואת העולם בכלל ראייה מעמיקה יותר, ראייה מעולה ומרובה יותר מכפי שאפשר בדרך-הטבע לראות, מרגישים הרגשה עמוקה יותר מכפי שרגילים להרגיש. בלא האפשרויות הללו, אין לעולם שום משמעות לגבי המשורר. אבל הבה נחזור לחן שבשירי איציק מאנגר.

עם שצירף זמנים שונים, אף לא נמנע מלצרף חדש עם ישן, עידון

קליינעם וואָרט מיט דער גרויסקייט פון געפיל, וואָס ווערט דורך דעם וואָרט אַרויסגעבראַכט, ליגט אַ גרויסער טייל פון דעם סוד פון מאַנגערס פּאָעטישן חן.

כ'ווייס נישט צי חן איז אַן אומבאַדינגטער אַטריבוט פאַר פּאָעזיע, פונקט ווי כ'ווייס נישט צי איז שיינקייט אַזאַ אומבאַדינגטקייט, צי איז עס געדאַנק. אָבער די אַלע חקירות פאַלן אַוועק ווען מען ווערט געשטעלט פנים-אל-פנים מיט דעם גרויסן פּאָעטישן פּאַקט, וועלכן ס'שטעלט מיט זיך פאַר מאַנגערס פּאָעטישע שאַפונג.

פאַראַן נאָך אַ ריי אופנים פון וועלכע ס'קומט אַרויס חן ביי מאַנגערן. איינער פון די ראַפּינירטע אופנים ביי אים איז זיין נייע, זיין יונגע אַלט-מאָדישקייט. זיינע לידער האָבן אין זיך דעם חן פון אַלט זילבער, פון אַלטע זילבער און גאַלדשטיק, פון אַלטע שמוקזאַכן, וועלכע פאַרנעמען שטענדיק דעם אויבן-אַן צווישן די טייערסטע תכשיטים. און דאָך זענען זיינע לידער שטענדיק ניי.

מאַנגער האָט פאַרשטאַנען, האָט באַנומען די הויכע חכמה פון קונסט, צו באַפרייען זיינע לידער פון שלטון פון דער צייט. צונויפּפירנדיק פאַר-שידענע צייטן, ווי אין די חומש-לידער, אין די מגילה-לידער, און אַפילו אין לידער פון אַנדערע זשאַנערן, האָט ער געוויזן און באַוויזן, אַז ער אינגאַרירט די צייט, ער רעכנט זיך נישט מיט איר. ווייל יעדע אמתע קונסט איז אויסער דער צייט, נאָך מער, זי פירט אַ קאַמף מיט איר. אַ מאל האָב איך געזאָגט, אַז די מאַנגערישע אַנאַכראָניזמען זענען אַ גרויסע שפּיל פאַר זיך, (זע דעם פּרײַערדיקן עסיי: „איציק מאַנגערס פּאָעטישע איינגאַרטיקייט“), היינט וועל איך זאָגן, אַז זיינע אַנאַכראָניזמען זענען אַ סך מער, זיי זענען איינער פון די יסודות פון מאַנגערס פּאָעטישן וועלטאויס-בליק.

אין דעם וויכטיקסטן פרט, אין דעם פרט פון פּאָעטישן וועלטאויסבליק, איז מאַנגער זייער נאָענט די אַמאָליקע ראַמאַנטיקער. ער האַלט אַזוי ווי זיי, אַז פּאָעזיע איז מער ווי ווירקלעכקייט. וואָרום אַ דאַנק פּאָעזיע זעט מען זאָכן און מענטשן און בכלל די וועלט טיפּער, מען זעט זי מער, ווי ס'איז בדרך-הטבע מעגלעך זי צו זען, מען פילט טיפּער, ווי מען איז גע-ווינט צו פילן, אַן די דאָזיקע מעגלעכקייטן האָט די וועלט פאַר אַ פּאָעט קיין שום זינען נישט.

אָבער לאַמיר צוריקגיין צו דעם חן פון איציק מאַנגערס לידער. צונויפּפירנדיק פאַרשידענע צייטן האָט ער זיך אויך נישט אַפּגע-

פשוט עם פשטות סתם, תמימות מעודנת עם חכמה ועם בינה עממית.
 וזה הביא לידי גרוטסקיות, שאף היא אחד היסודות של החן
 המאנגרי.

אבל בעצם לא נודעה הגישה הזאת לשירה ליצור חן, אלא להמריד.
 האמנות כל-עיקרה מרידה, על אחת כמה וכמה השירה. משורר שאינו
 מורד יכול לחבר שירים אבל אין הוא בורא שירים חדשים. ומחיבור
 שירים סתם בא לעולם תוהו-ובוהו, המבקש להיחשב כשירה, אף כי
 אינו כך.

מרידתו של המשורר מביאה לידי תוצאות משונות. אתה, נדמה לך,
 כי המשורר ברא יופי כדי שתיהנה ממנו. והנה אומר המשורר דווקא
 את ההיפך:

אל תלך אחרי, חברי —
 הליכתי היא שקיעה;
 אל תתלה אמונתך הצעירה
 על בכיי הכחול.
 יופיי הוא מאכלת
 החותכת בתוך הלב,
 צערי — שפתיים כחולות.
 מעל לספל יין.

(„בצעדי חרש“)

היופי בשירה אינו לשם הנאה. כשם שלא ניתנה מצוה על-מנת
 ליהנות ממנה, אלא על-מנת לעשות את המצוה גופה, כך ניתן היופי
 בשירה רק על-מנת לקיים את מצות השירה, על-מנת להמשיך באלגיה
 המהלכת על-פני העולם מאז נתגרש אדם הראשון מגן-עדן, ושחוסף
 להלך בו עד שיבוא המשיח, עד שיבוא היום שכולו שירה.
 מרידתו של מאנגר מלאה חן, מפני שיסוד מרידתו הוא העצב,
 האלגיה. ועוד יש לומר, כי החן שלו כל-כולו הוא חן יהודי. הוא רקום

שטעלט פון צונויפפירן ניס מיט אלטס, פשוטע ראפינירטיקייט מיט סתם שטות, ראפינירטע גאיוויטעט מיט חכמה און פאלקס-חכמה. און דאס האט געשאפן א מין גראטעסקארטיקייט, וואס איז אויך איינער פון די יסודות פון מאנגערישן חן.

אבער בעצם איז אזא מין צוגאנג צו פאעזיע נישט בכדי צו שאפן חן, נאר בכדי צו רעוואלטירן. קונסט איז בכלל רעוואלט, און פאעזיע אוודאי און אוודאי. א פאעט וואס רעוואלטירט נישט קאן שאפן לידער, אבער בא-שאפט נישט קיין נייע לידער. און פון דעם שאפן סתם לידער, נעמט זיך דאס תהו-ובוהו אין דער וועלט וואס וויל אנגיין פאר פאעזיע, כאטש זי איז עס נישט.

דעם פאעטס רעוואלט פירט צו משונהדיקע אויספירן. אט דאכט זיך דיר, אז דער פאעט האט באשאפן שיינקייט בכדי דו זאלסט דערפון געניסן, זאגט גאר דער פאעט פונקט דאס פארקערטע:

גיי מיר נישט נאך, מײן חבר —
 מײן גיין איז אַ פאַרגיין;
 הענג נישט דײַן יונגן גלויבן
 אויף מײן בלוי געוויין.

מײן שיינקייט איז אַ מעסער,
 וואָס שניידט אין האַרץ אַרײַן.
 מײן צער — צוויי בלויע ליפּן
 איבער אַ קריגל ווײַן.

(מיט שטילע טריט)

שיינקייט אין פאעזיע איז נישט צום געניסן. פונקט ווי א מיצווה איז נישט געגעבן געווארן הנאה צו האבן פון איר, נאר צו טאן די מיצווה גופא, אזוי איז שיינקייט אין פאעזיע געגעבן געווארן נאר בכדי מקיים צו זיין די מיצווה פון פאעזיע, בכדי צו ציען ווייטער די עלעגיע, וועלכע גייט איבער דער וועלט זינט מען האט אדם-הראשונען פארטריבן פון גן-עדן און וועט גיין ביז משיח וועט קומען, ביז דעם טאג שכולו פאעזיע.

מאנגערס רעוואלט איז פול מיט חן, ווייל דער יסוד פון זיין רעוואלט איז אומעט, איז עלעגיע. און נאך דארף מען זאגן, אז זיין חן איז א דורך און דורך יידישער חן. ער איז אויסגעהאפטן פון סאמע יידישע עלעמענטן:

יסודות יהודיים ממש: צערה של אם, עצבותה של גערה, כסף ותכלת וזמרת-ציפורים, ועוד חומרי גשמה יהודית כיוצא באלו.

חן מיוחד טמון בדקות רגשותיו, בחצאי-הטונים של זמרתו, בצבעי-הפאסטל של תמונתו, בשקט שבדבריו ובפשטות שבחרוזיו.

אף-על-פי שבדרך-כלל אני מתנגד לציטוט קטעי-שירים, בכל זאת הכרח הוא לי לצטט את מאנגר. בזקרה זה מאנגר הוא היוצא מן הכלל, המאשר את הכלל.

מה מרובה החן היהודי בחמש השורות של „בלדה על הספלים הכחולים“, בלדה שהקדיש מאנגר לזכר אמו:

בספלים כחולים בידיהן הלאות
הולכות אימהות לבנות בחיורון-פחד,
והליכתן בכפר האפלולי
היא כהליכה בגרביים בתשעה-באב —
ורוטטים הספלים בידיהן הלאות.

(„בלדה על הספלים הכחולים“)

מלותיו של מאנגר ניטלו משפת-יידיש מתחת הלב ממש. חגיגותו הפיוטית לא באה בזכות ייחודו, בזכות נבחרותו שלהן, אלא מפני שהמשורר איציק מאנגר הוא שבחר בהן בשביל שיריו. חיותו לא באו לשם התחננות, אלא זה חן טבעי של ילד שלפעמים הוא מתחייך, אך לעתים קרובות יותר הוא מלא רוגז. הלך-הרוח הפיוטי אינו בוגד בו במאנגר אפילו לרגע אחד, ולפיכך האווירה סביב שיריו היא תמיד פיוטית טהורה.

כמיהה

האמנות, ובכללה זו שבכתב, מקורה בכמיהה, בכמיהה לברוא. שכמוה ככמיהה לנצחיות. כמיהה היא המקור לכל ענפי האמנות בכל הזמנים ובכל האומות המטפחות את האמנות. אנו רשאים לומר, מי

פון מאמע-צער, פון מיידלשן אומעט, פון זילבער און פון בלוי און פון פייגל-געזאנג און פון נאך אזעלכע יידיש-נשמהדיקע מאטעריעס. א באזונדערער חן ליגט אין דער דינקייט פון זיינע געפילן, אין די האלבע טענער פון זיין געזאנג, אין די פאסטעל-קאלירן פון זיין געמעל, אין דער שטילקייט פון זיינע ווערטער און אין דער פשטות פון זיינע גראמען. כאטש בדרך-כלל בין איך קעגן ציטירן „שטיקלעך“ לידער, מוז איך אבער מאנגערן יא ציטירן. אין דעם פאל איז מאנגער דער אויסנאם וואס באשטעטיקט דעם כלל. וויפל יידישער חן ליגט אין די פינף שורות פון זיין „די באלאדע פון די בלאע קריגלעך“, א באלאדע, וואס מאנגער האט זי געהייליקט דעם אַנדענק פון זיין מאמען:

מיט בלאע קריגלעך אין די מידע הענט
 גייען ווייסע מאמעס בלייך דערשראקן
 אין זייער גיין דורכן טונקעלן דארף
 איז ווי א גיין אין תשעה-באב אין זאקן —
 און ס'ציטערן די קריגלעך אין די מידע הענט.

מאנגערס ווערטער זענען ארויסגענומען דער יידישער שפראך פון סא-מע אונטערן הארץ אפער. פאעטיש-יומטובדיק זענען זיי נישט צוליב זייער אייגענער אויסדערוויילטקייט, נאר דערפאר ווייל דער פאעט, איציק מאנגער, האט זיי אויסדערוויילט פאר זיינע לידער. זיינע חנען זענען נישט לשם קאקעטעריע, נאר דאס איז א נאטירלעכער חן פון טייל מאל א צעשמייכלט, נאר עפטער פון אן אנגעברוגזט קינד. דאס פאעטישע געמיט פאראט נישט מאנגערן אויף קיין איין רגע, דעריבער איז די אטמאספער ארום זיינע לידער שטענדיק א ריין פאעטישע.

בענקשאפט

די קונסט, און בתוכם די געשריבענע, האט איר מקור אין בענקשאפט, אין בענקשאפט צו באשאפונג, וואס דאס איז גלייך צו דער בענקשאפט צו נצחיות. בענקשאפט איז דער מקור פון אלע געביטן פון קונסט פאר אלע צייטן און פאר אלע פעלקער וואס קולטיווירן קונסט. מען קאן זאגן, אז

מבחינת האמן העולם נברא מתוך הכמיהה להיברא. זו ראש-הנחתו של האמן: בראשית היתה הכמיהה לברוא ולהיברא. כל נשמה אמנותית באמת שורשה בששת ימי המעשה. (תפיסה זו, שאני חושב כי היא יסודית באמנות, כבר העליתה בהודמנות אחרת).

קשה לומר, כמה פעמים המלה כמיהה עולה ומרפרפת בשירי מאנגר. לעתים רחוקות תמצא אצלו שיר, שהמלה כמיהה לא תישמע בו. ותמיד היא מתגוונת אחרת. סולם הכמיהה הוא באמנות בכלל רחב יותר מכל הסולמות האחרים, יותר מאהבה, אמונה, תקוה, יאוש וכיוצא באלו. אצל מאנגר הכמיהה היא עולם מלא. לפי שיריו יוצא שזו האמת לאמיתה. אין העולם עושה מאומה, אלא יושב וכמה.

הוא התחיל להשתמש במלה כמיהה זמן רב לאחר שהניאור-רומאנטיקאים ניצלו מלה זו בכל האמצעים האפשריים והבלתי-אפשריים. המלה (כמיהה) איבדה את כל ערכה וחשיבותה. משוררים מודרניסטיים התביישו במלה זו כאילו היתה נחותת-דרגה. המלה הזאת היתה שחוקה וחסרת-ערך, כמטבע שהוצא מן המחזור. אדרבה, הראו לי משורר שלא התבייש אז, בשנות העשרים, לכתוב בשיריו על-אודות הכמיהה? (ולא אחד בלבד מוסיף ומתבייש לכתוב זאת אפילו כיום הזה).

איציק מאנגר העלה את המלה נחותת-הדרגה עד רום כל המעלות הפיזיות. הוא נטל מלה זו שנופץ כתרה והכתיר אותה שוב. הוא חזר ומילא את המלה כמיהה בכל מלוא הכמיהה. כמיהתו של מאנגר מיוחדת במינה: היא תקוה. מי שאינו מקווה, אינו כמה, ומי שאינו כמה, אינו מקווה.

אלה הם שני צדדים של אותו מטבע-זהב. עצבותו של מאנגר מתוקה היא. יש בה ממתקותה של הבשלות, של ההבנה הרבה, והבנתו של מאנגר משמעה הרגשה רבה של התוך. עצבותו היא אפילו עליזה, על-כל-פנים לעולם אינה יאוש. עניותו היא עשירה. היא השחרור מעולה

פאר דעם קינסטלער איז די וועלט געשאפן געווארן פון דער בענקשאפט באשאפן צו ווערן. דאס איז די קינסטלערישע הויפט-הנחה. אין אנהייב איז געווען די בענקשאפט צו באשאפונג. יעדע באמת קינסטלערישע נשמה האט איר שורש אין די ששת ימי המעשה. (די דאזיקע קאנצעפציע, וועלכע איך האלט אין דער קונסט פאר א יסודותדיקע, האב איך שוין ביי אן אנדערער געלעגנהייט ארויסגעבראכט).

ס'איז שווער צו זאגן, וויפל מאל דאס ווארט בענקשאפט טוט א פלאַטער אין מאנגערס לידער. זעלטן פאראן ביי אים א ליד אין וועלכן דאס ווארט בענקשאפט זאל זיך נישט לאזן הערן. און שטענדיק איז עס אנדערש ניוואנסירט. די גאממע פון בענקשאפט איז בכלל אין קונסט די ברייטסטע פון אלע אנדערע. פון ליבע, גלויבן, האפענונג, ייאוש אאז"וו.

ביי מאנגערן איז בענקשאפט א וועלט א גאנצע. לויט אים קומט אויס, און דאס איז ווארער אמת, אז די וועלט טוט גארנישט רק זי זיצט און בענקט.

ער האט אנגעהויבן באנוצן דאס ווארט בענקשאפט גענוג לאנג נאך דעם, ווי די נעאראמאנטיקער האבן געהאט דאס ווארט אויסגענוצט אויף אלע מעגלעכע און נישט-מעגלעכע אופנים. דאס ווארט (בענקשאפט) האט געהאט פארלוירן יעדן ווערט און יעדן אנווען. מאדערניסטישע פאעטן האבן זיך געשעמט מיט דעם ווארט ווי מיט עפעס א נחות-דרגא. דאס דאזיקע ווארט איז געווען אויסגעריבן און ווערטלאז, ווי א מטבע וועלכע מען האט ארויסגעצויגן פון אומלויף. אדרבה, ווייזט מיר א דיכטער וואס זאל דע-מאלט, אין די צוואנציקער יארן, זיך נישט שעמען צו שרייבן אין זיינע לידער וועגן בענקשאפט? (און נישט איינער שעמט זיך דאס צו טאן אפילו ביים היינטיקן טאג).

איציק מאנגער האט דאס נחות-דרגאדיקע ווארט אויפגעהויבן עד רום פל הפאעטישע מעלות. ער האט דאס דאזיקע דעטראניזירטע ווארט צוריק אינטראניזירט. ער האט צוריק אנגעפילט דאס ווארט בענקשאפט פול מיט בענקשאפט.

מאנגערס בענקשאפט איז אייגנטלעך: האפענונג. אז מען האפט נישט — בענקט מען נישט, און אז מען בענקט נישט — האפט מען נישט. דאס זענען צוויי זייטן פון דער זעלבער גאלדענער מטבע. מאנגערס אומעט איז זיס. ער האט אין זיך די זיסקייט פון רייפקייט, פון א סך פארשטיין, און זיין פארשטיין איז משמע א סך דורכפילן. זיין אומעט איז אפילו פריילעך, יעדן פאלס קיין מאל נישט ייאוש. זיין ארעמקייט איז רייך. ס'איז דאס

של העשירות, אבל לא ויתור על השמחה, שהעשירות יכולה להביא עמה. עניותו נותנת ריח של רחבות. רק משורר עשיר יכול להרשות לעצמו להיות עני, בדיוק כמו משורר עני לא יוכל להסתייע כל-עיקר בזה שירצה לעשות עצמו עשיר.

גיבוריו של מאנגר לובשים מה שברא בשבילם אלוהים בימי בראשית הראשונים ומה שברא ובורא בשבילם המשורר-האמן בכל הימים תמיד, שהם ממילא ימי-בראשית. במלבושי גיבוריו רקומים כוכבים אמתיים, עליהם זורה זהב-פרוויים שמש אמיתית, גופיהם עטופים רוח וזמרת-ציפורים וקטיפה ומשי. עצבותם ורודה, כמיהתם כחולה, אהבתם כנה ועמוקה בין שהיא קיימת בפועל ובין שהיא רק חלום.

בעיניים עצומות

תשמע את הים כה קרוב,

באצבעות קודחות

תחוש החרוז כה קל.

את טווס-הזהב

תכיר במעופו,

והכמיהה מה תיף

כשתהיה לא-מפה.

(„דברי צוער-החייט נטע מאנגער אל המשורר“)

הכמיהה לא-מפה, הכמיהה אל ימי-האתמול, היא היפה שבכל הכמיהות. לא אל המוחש, לא אל המסוים עולה הכמיהה, אלא היא עולה מפני שכך היא נשמת-המשורר הכמהה. ככל שתרחיק, ככל שתהיה יותר לא-מפה, כן ירבה יופיה בשביל המשורר, כן תרבה את יפי שירתו. מאנגר מצליח להפיק בדרך פשוטה, ריאליסטית, את שמעל-לטבע, את המיטאפיסי. הוא אינו טוריאליסט. הסוריאליזם כרוך באמצעים שבהם

באפרייען זיך פון עול פון רייכקייט, אבער נישט רעזיגנאציע פון דער פרייד, וואס רייכקייט קאן פארשאפן. זיין ארעמקייט שמעקט מיט רחבות. נאָר אַ רייכער דיכטער קאן זיך דערלויבן צו זיין אַרעם, פונקט ווי אַן אַרעמען דיכטער וועט גאַרנישט העלפן דאָס, וואָס ער וויל זיך בגוואָלד מאַכן רייך.

מאָנגערס העלדן גייען אָנגעטאָן אין דעם, וואָס גאָט האָט פאַר זיי באַשאַפן אין די ערשטע טעג פון בראשית און אין דעם, וואָס דער פּאָעט, דער קינסטלער האָט פאַר זיי באַשאַפן און באַשאַפט פאַר זיי יעדן טאָג, וואָס זענען במילא טעג פון בראשית. אין די קליידער פון זיינע העלדן זענען איינגעהאַפּטן אמתע שטערן, אויף זיי שיט זיך דאָס גינגאַלד פון אַן אמתער זון, זייערע לייכער זענען איינגעהילט אין ווינט און אין פויגל-געזאַנג און אין סאַמעט און אין זיידנס. זייער אומעט איז ראָז, זייער בענק-שאַפט בלאַ, זייער ליבע עכט און טיף, סיי דעמאָלט ווען זי איז פאַראַן און אפילו דעמאָלט ווען זי איז נאָר אַ חלום.

מיט פאַרמאַכטע אויגן
הערסטו נענטער דעם ים.
מיט פיבערדיקע פינגער
פילסטו גרינגער דעם גראַס.

די גאַלדענע פּאַווט
דערקענסטו אין פלי.
און אַ בענקשאַפט ווערט שענער
ווען זי איז פון נישט־הי.

(די רייך פונעם שניידער-געזעלן נאָטע מאָנגער צום פּאָעט)

די בענקשאַפט פון נישט־הי, די בענקשאַפט נאָך נעכטיקע טעג, דאָס איז די שענסטע בענקשאַפט. נישט נאָכן קאָנקרעטן, נישט נאָכן באַשטימטן, נאָר בענקשאַפט דערפאַר, ווייל אַזאָ איז די גשמה פון פּאָעט וואָס בענקט. וואָס ווייטער, וואָס מער נישט־היגער, אַלץ שענער איז זי פאַרן פּאָעט, אַלץ שענער מאַכט זי די פּאָעזיע.

מאָנגערן גיט זיך איין אויף אַ פשוטן, רעאַליסטישן אופן אַרויסצו-באַקומען דאָס איבערנאַטירלעכע, דאָס מעטאַפיזישע. ער איז נישט קיין סוררעאַליסט. סוררעאַליזם ליגט אין די מיטלען מיט וועלכע דער קינסט-

האמן רוצה להעלות את חזונו. מאנגר הוא מטאפיסיקאי. הוא מפיק את חזונו הפיוטי בזכות נשמתינותו. אף-על-פי שהוא משתמש לשם כך באמצעים ריאליסטיים. (יוצאים מכלל זה הם שירי החומש והמגילה, שיש להם שיטה משלהם).

בשיריו עולים תמיד אותם המוטיבים: צוערי-חייטים, בת-מלכה, טווס-הזהב ועוד אחרים. אבל אין בכך משום חזרה, ולא כל שכן שאין בכך משום מאניאריזם. אין כאן גם הרצון להראות אותו מוטיב מצד אחר, חדש. לא, מאנגר אינו מן המראים, ולא מן המורים באצבע. המוטיבים שלו, „חוזרים“, כדרך שפעימת-לבנו „חוזרת“, כדרך שכל פעימה אינה מחקה את חברתה, אלא פועמת ומפיקה את החיים, היא החיים עצמם. מאנגר אינו מחקה באותו המוטיב את עצמו, המוטיבים שלו הם אהבתו הנצחית, שבה לא יבגוד לעולם, כשם שלא יבגוד לעולם בשירתו.

לא רק את המלה כמיהה העלה מאנגר למרומי-מרומים פיוטיים. הוא הוציא והעלה מן השכחה מלים כגון תוגה, צער, חלום ועוד כיוצא באלו. את כל אוצר-האבזורים הרומאנטי והניאו-רומאנטי חזר והחיה. נפח במלים שכביכול אבד עליהן כלח רוח-חיים פיוטית חדשה.

זה כוחה של שירת-אמת.

שכן נוסח פיוטי, סגנון פיוטי, כמו נוסח אמנותי, סגנון אמנותי בכלל, הוא לא דבר שבוחרים בו, אלא עניין של גורל, של יעוד מראש. מי שמשיא את נפשו שהוא יכול לכתוב בסגנון מסוים, לפי תביעותיה של אסכולה ספרותית מסוימת, אינו אלא מרמה את עצמו, או שאין הוא כלל אמן. אדם כזה עושה תדמיות לפי תדמית מסוימת (ותהי התדמית, שלפיה הוא עובד, מסובכת ככל שתהיה). אמן-אמת יוצר לפי מה שגורלו הועיד לו ליצור. גורלו האישי של אמן קשור קשר הדוק בגורל יצירתו. ואפילו אם משמעה של האמנות הוא מאבק עם הגורל, ואפילו אם אין האמן משלים עם גורלו ואף נלחם בו, מכל-מקום מאבקו עם הגורל גם הוא מצווה על-ידי הגורל.

לער וויל ארויסברענגען זיין וויזיע. מאנגער איז אַ מעטאָפיזיקער. ער באַ-
קומט אַרויס זיין פּאָעטישע וויזיע אַ דאַנק זיין נשמהדיקייט. כאָטש ער
באַנוצט זיך דערצו מיט רעאַליסטישע מיטלען. (אַן אויסנאַם זענען די
חומש־ און מגילה־לידער, וואָס האָבן זיך זייער מעטאָד).

אין זיינע לידער טרעטן אַרויס די זעלבע מאַטיוון: שניידער־געזעלן,
אַ בת־מלכה, די גאַלדענע פּאַווע און אַנדערע. אָבער דאָס איז נישט קיין
איבערחזרן זיך און אַוודאי איז עס נישט קיין מאַניעריזם. ס'איז אויך נישט
דאָס וועלן ווייזן דעם זעלבן מאַטיוו פון אַן אַנדערער, פון אַ נייער זייט.
ניין, מאַנגער איז נישט קיין ווייזער און נישט קיין באַווייזער. זיינע מאַטיוון
„חזרן“ זיך איבער אַזוי ווי „ס'חזרט“ זיך איבער דאָס קלאַפן פון אונדזער
האַרץ, ווי איין קלאַפּ מאַכט נישט נאָך דעם צווייטן, נאָר ער קלאַפט אויס
דאָס לעבן, ער איז דאָס לעבן גופּא. מאַנגער מאַכט נישט מיט דעם זעלבן
מאַטיוו נאָך זיך אַליין, זיינע מאַטיוון זענען זיין אייביקע ליבע, וועלכע
ער וועט קיין מאַל נישט פאַרראַטן, ווי ער וועט נישט קיין מאַל פאַרראַטן
זיין פּאָעזיע.

נישט נאָר דאָס וואָרט בענקשאַפט האָט מאַנגער דערהויבן צו די
העכסטע פּאָעטישע הייכן. ער האָט אַרויסגעהויבן פון פאַרגעסנדיקייט אַזעלכע
ווערטער, ווי אומעט, באַדויער, חלום און נאָך ענלעכע. דעם גאַנצן ראַמאַנ־
טישן און נעאַראַמאַנטישן רעקוויזיט האָט ער צוריק אויפגעלעבט, אַרייַן־
געבלאָזן אין די מכלומרשט אַפּגעלעבטע ווערטער אַ נייעם פּאָעטישן רוח־
חיים.

אַט אַזאַ איז דער כּוח פון אמתער, עכטער פּאָעזיע.

וואָרום פּאָעטישער נוסח, פּאָעטישער סטיל, ווי בכלל קינסטלערישער
נוסח, קינסטלערישער אופן, איז נישט קיין זאַך, וועלכע מען קלייבט זיך
אויס, נאָר אַן ענין פון גורל, פון באַשערטקייט. ווער ס'רעדט זיך איין, אַז
ער קאָן שרייבן לויט אַ באַשטימטן סטיל, לויט די פּאָדערונגען פון אַ גע-
וויסער שרייבערישער שול, דער נאָרט זיך אַליין, אַדער דער איז גאָר קיין
קינסטלער נישט. דער שאַפט שאַבלאַנען לויט אַ באַשטימטן שאַבלאַן, (מעג
דער שאַבלאַן, לויט וועלכן ער שאַפט, זיין ווי קאַמפּליצירט). אַן אמתער
קינסטלער שאַפט לויט דעם ווי עס איז אים באַשערט צו שאַפן. דער פּער-
זענלעכער גורל פון אַ קינסטלער איז ענג פאַרבונדן מיטן גורל פון זיין
שאַפן. און מעג קונסט באַדייטן קאַמף מיטן גורל, מעג דער קינסטלער
נישט משלים זיין מיט זיין גורל און אַפילו אַריין אין אַ מלחמה מיט אים,
ווערט אָבער דער קאַמף מיטן גורל אויך נאָר דורכן גורל דיקטירט.

האמנות היא באמת כולה חירות, אבל עם זה החירות קובעת מראש את גורלה, ובכך כל הפאראדוקס של האמנות.

יש סופרים, ולא רק אצל היהודים, המשדלים את האחרים וגם את עצמם להאמין, שהם כותבים בנוסח של פרוסט, למשל, או של קאפקא. אם אין זו רמאות מדעת, הרי זו במקרה הטוב ביותר, תמימות גסה. אופן כתיבתו של קאפקא, ולא רק תוכנה בלבד, קשורים במישרין לגורלו האישי. גורלו לא הניח לו, שיכתוב אחרת משכתב. אמנם אפשר להצליח פחות או יותר בחיקוי סגנונו, אבל אי-אפשר לחקות את גורלו. לפיכך יוצא, שכל קאפקאיזם, חוץ משל קאפקא עצמו, הוא חיקוי, וחיקוי אינו בגדר אמנות. להיפך — הוא נגד האמנות.

אילו רצה אדם דווקא לקשר את מאנגר עם אסכולה פילוסופית (כמו שעושים, למשל, לגבי קאפקא), אפשר היה על-נקלה לקשר אותו עם תורת-האינטואיציה של ברגסון, עם חזרתו של הלה אל המיטאפיסיקה. אבל זה מיותר לחלוטין. היו סופרים גדולים, כגון פרידריך שילר, כגון איבסן, שהיו נתונים במישרין להשפעת אסכולות פילוסופיות. אבל בדרך-כלל הן המשורר, הן האמן, הן הפילוסוף מביעים אותה מחשבה, אותו רגש, אלא שכל אחד מהם עושה זאת לפי דרכו, בחושו את האווירה הרוחנית של זמנו; ובכל זאת אפשר שלא המשורר, לא האמן ולא הפילוסוף לא יידעו כלל על שותפות זו שביניהם.

גורלו של מאנגר הוא גורל משורר-זמר. לו נועד מראש להיות בדורו שלו הזמר היחיד בקרב המשוררים שלנו. הוא זימר נוסח יהודי רחב ברגש יהודי גדול. וכן נועד לו מראש הייעוד המר להיות הזמר האחרון של עדה בת מיליונים, אשר קיבלה וקלטה את זמרתו בשעה שהיא עצמה כבר עמדה על סף הכליה.

הנועדתי להיות הזמר האחרון

של עדה שהורעלה?

להשרות בעשבי-קברים את אצבעותי

סביב לעקדת-היהודים הגדולה?

קונסט איז טאקע כולה פרייהייט, אבער קונסט ווערט דעטערמינירט פון פרייהייט, און דא ליגט דער גאנצער פאראדאקס פון קונסט. פאראן שרייבערס, נישט גראד ביי יידן, וואס רעדן איין אנדערע און אויך זיך, אז זיי שרייבן אין נוסח, לאמיר אָננעמען, פון פרוסט, צי פון קאפקא. אויב דאס איז נישט קיין באַוווּסטיניקע אָפּנאַרעריי, איז עס אין בעסטן פאל אַ גראַבע נאַװיטעט. קאפקאס אופן פון שרייבן, און נישט נאָר דער אינהאַלט, איז דירעקט פאַרבונדן מיט זיין פערזענלעכן גורל. זיין גורל האָט נישט דערלאָזט, אַז ער זאָל אַנדערש שרייבן ווי ער האָט געשריבן, מען קאָן מער אָדער ווייניקער געלונגען נאָכמאַכן זיין סטיל, אָבער זיין גורל קאָן מען נישט נאָכמאַכן, דעריבער קומט אויס, אַז דער גאַנצער קאָפּקאַזום, אַחוץ קאָפּקאַן גופא, איז נאָכמאַכונג. און נאָכמאַכונג איז נישט קיין קונסט. פאַרקערט, ס'איז אַנטיקונסט.

ווען מען זאָל דווקא וועלן מאַנגערן פאַרבינדן מיט אַ פּילאָסאָפּישער שול, (ווי מען טוט דאָס, למשל, מיט קאָפּקאַן), וואָלט מען אים לייכט גע- קאָנט פאַרבינדן מיט בערגסאַנס אינטוויציאָניזם, מיט זיין צוריקגיין צו דער מעטאָפּיזיק. אָבער דאָס איז לחלוטין איבעריק. געווען גרויסע שריי- בערס, ווי פרידריך שילער, ווי איבסען, וואָס זענען דירעקט געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון פּילאָסאָפּישע שולן. אָבער בדרך-כלל זענען סיי דער דיכטער, דער קינסטלער, סיי דער פּילאָסאָף, אויסדריקער פון דער זעלבער מחשבה, פון דעם זעלבן געפיל, נאָר יעדער אויף זיין אופן, וואָס פילט אויס די גייסטיקע אַטמאָספּער פון זיין צייט. כאָטש נישט דער דיכ- טער, נישט דער קינסטלער און נישט דער פּילאָסאָף קאָנען גאַרנישט וויסן פון דער דאָזיקער בשותפותדיקייט זייערער.

מאַנגערס גורל איז דער גורל פון אַ פּאַעט אַ זינגער. אים איז באַשערט געווען צו זיין, אין זיין צייט, דער איינציקער זינגער צווישן אונדזערע פּאַעטן. ער האָט אויסגעוואַנגען ברייט-ידישן נוסח מיט גרויס יידיש געפיל. אים איז אויך באַשערט געווען מיט אַ ביטערער באַשערטקייט צו זיין דער לעצטער זינגער פון אַ מיליאָניקער עדה, וועלכע האָט אויפגענומען זיין געזאַנג, ווען אַליין האָט זי זיך שוין געפונען אויפן ראַנד פון אומקום.

איז מיר באַשערט צו זיין דער לעצטער זינגער

פון אַן אויסגעסטער עדה?

טונקען אין קברים-גראַז מײַנע פינגער,

אַרום דער גרויסער ייִדישער עקדה?

מזלי-שלי, ארור, הפרחת את האביב
 מעל לקדיש שבשפתי.
 הרחפת את הציפורים עם הטריילי-לינג שלהן,
 שתגמענה מכוס דמעותי.

(„שיר-השנאה שלי“).

סביבה

לא זמרים בחצרות מלכים או רוזנים, לא זמרים אצל אבירים,
 אצל מושלי לאיטפונדיות גדולות, אלא בנים ונכדים של זמרי ברוד,
 צוערי-חייטים, ליצנים, קבצנים בני-חורין, שמחים ועשירים, גידולי
 אדמתה הרוזה והדשנה של גאליציה-בסאראביה, ילדי בתים דלים אך
 חגיגיים הם-הם רבי-הזמרים שלנו, הטרובאדורים שלנו.
 איציק מאנגר הוא מצאצאיהם, מילדיהם, מהם קיבל את הכמיהה,
 את שירם שר ברמה.

מביתו של רב-החייטים השמח, הלל מאנגר, מאחיו הבקי בשירה,
 נטע מאנגר, מכל סביבתו כולה, מיקבי-היין שבהם לגמו מן הכוסות
 וקינחו בשיר-זמר, משם ירש איציק מאנגר את הנקודה השירית
 (היהודית). נקודה שירית זו צצה ועלתה לעינינו, התפשטה בכל כנפות
 הארץ בתוקף כוחו הפיוטי של מאנגר, מתוך אהבתו לשפת-יידיש על כל
 חזוניה, חזוניה הנוסח הישן, המחודש והעשיר.

הוא, המשוטט בכל הדרכים, הוא, בן-בית בשירת כל העמים,
 הוא, איציק מאנגר, הריהו המשורר היהודי המדובק ביותר בידיש.
 הדיבוק בלשון אין משמעו להגיע לפסגותיה, אלא להגיע
 לשורשיה; הדיבוק אין משמעו לרבות את הלשון, אלא קודם-כול
 להתאוות לה תאוה גדולה ולוהטת; הדיבוק אין משמעו להיות פורן,
 אלא להיות חרד לכל מלה, כדרך שאב חרד לילדו שלו; הדיבוק

מזל מינס, פארשאלטנס, האסט צעצוויטעט דעם פרילינג
איבערן קדיש פון מינע ליפן.
צעפלאטערט די פיגל מיט זייער טרילי-לינג,
זיי זאלן פון מיין טרערן-בעכער זיפן.

(מיין שינאה-ליד. געשריבן אין יאר 1943)

סביבה

נישט קיין זינגער אין קעניגלעכע אדער פירשטלעכע הייפן, נישט קיין
זינגער ביי ריטער, ביי הערשער פון גרויסע לאטיפונדיעס, נייערט זין און
איניקלעך פון די בראדער-זינגער, שניידער-געזעלן, שפילונגען, פרייע,
פריילעכע, רייכע קבצנים, קינדער פון מאגערער און פון פעטער גאליציע-
בעסאראבישער ערד, פון ארעמע אבער יום-טובדיקע היימען, זיי זענען
אונדזערע מייסטער-זינגער, אונדזערע טרובאדורן.
איציק מאנגער איז אן אפשטאמלינג פון זיי, ער איז א קינד פון זיי.
ער האט פון זיי איבערגענומען די בענקשאפט, ער האט פונאנדערגעזונגען
זייער ליד.

פון דער שטוב פון דעם פריילעכן שניידער-מייסטער, הלל מאנגער,
פון זיין ברודער, דעם טיפן פאעזיע-ווייסער, נאטע מאנגער, פון דער גאנ-
צער סביבה זיינער, פון די ווינקעלערס ווו מען האט געצויגן פון גלעזל
וויין און פארצויגן מיט א ליד, אט פון דארט האט איציק מאנגער געירשנט
דאס פינטעלע ליד. דאס פינטעלע ליד איז זיך אויף אונדזערע אויגן פונ-
אנדערגעוואקסן, געריסן ברעגעס מיטן פוח פון זיין, מאנגערס, פאעטישן
פוח, פון זיין פארליבטקייט אין יידישן לשון מיט אלע זיינע חנען פון
רייכער, נייער אלטמאדישקייט.

ער, דער וואגאבונד, ער, דער בן-בית אין אלע פאעזיעס פון אלע
פעלקער, ער, איציק מאנגער, איז דער צום מיינסטן באזעסענער אין יידיש
יידישער פאעט.

באזעסנקייט אין א שפראך הייסט נישט גרייכן צו אירע שפיצן, נאר
גרייכן צו אירע ווארצלען; באזעסנקייט הייסט נישט די שפראך פארמערן,
נאר קודם-כל זי באגערן, מיט א גרויס, הייס באגער; באזעסנקייט הייסט
נישט זיין א פורן, נאר ציטערן איבער יעדעס ווארט, ווי איבער אן אייגן
קינד; באזעסנקייט אין א שפראך הייסט אנפילן יעדעס ווארט מיט אינ-

בלשון משמעו למלא כל מלה תוכן, באופן ששום מלה, אפילו הקטנה והפשטה ביותר, לא תישאר ריקה, לא תגווע מרעב אל תוכן. איציק מאנגר קיים את כל המצוות של דיבוק בשפת-יידיש. הוא מגיע אל שורשיה, הוא מתאוה לה תאוה לזהות, הוא חרד על כל מלה וממלא כל מלה תוכן, רגש ומחשבה. הייתי אומר שכל אלה הם תארים של שירה לאומית טהורה, אילולא השתמשו אצלנו בכינוי „שירה לאומית“ לעתים כה קרובות. כשבא מאנגר לפולין כבר היה משורר בשל, כבר היו לו כל הסגולות של כשרונו המיוחד. העדה הסגונית, הדינאמית של שלושת מיליוני היהודים בפולין הדהימה אותו, הוא יצא מגדרו למראיה. אבל יציאתו מגדרו לא הוציאה אותו מן הכלים הפיוטיים, אלא הכניסה אותו אליהם.

תקופת שהותו בפולין היתה התקופה הפוריה ביותר, הגדולה ביותר בכלל יצירתו הפיוטית של מאנגר. מה נדירים הם משוררינו שהעמיקו כל-כך להרגיש את אימת חורבנו של העם היהודי כמוהו, כמו איציק מאנגר.

אתה חש זאת בשירו הנדיר, בהלך-רוחו, בכל דיבור מדיבוריו, הבא אליו אפילו בדרכים פרטיות משלו. שכן מאנגר הוא משורר של סביבה. הוא משורר בודד, אך לא משורר הבדידות. אין הוא אחד מן הללו שחזרו על האמירה: „אני שר לעצמי ולמוזות“. הוא שר לעמו. וכשכלה העם, עשה מאנגר בשיר של ארבע-עשרה שורות, בסוג אחד ויחיד, את חשבונו עם האלוהים ומחק- אותו לעד „מעדת אוהבי ישראל האמתיים“:

ר' משה לייב מסאסוב מצביע על ערימות האפר,

(עת-הזה חלפה הסופה)

זקנו מרטט, גופו ולחיו ממררים:

„צא נא וראה, הוי אלוהינו היקר“.

האלט, און קיין איין וואָרט, אָפּילו דאָס קלענסטע און דאָס פשוטסטע, זאָל נישט בלייבן ליידיק און נישט אויסגיין פון הונגער נאָך תּוֹכֵן.

איציק מאנגער האָט מקיים געווען אַלע מיצוות פון באַזעסנקייט פון יידישן לשון (ישוב לשון יידיש), ער גרייכט צו די וואָרצלען פון דער יידישער שפּראַך, ער באַגערט זי מיט אַ הייס באַגער, ער ציטערט איבער יעדעס וואָרט און פילט אָן יעדעס וואָרט מיט אינהאַלט, מיט געפיל און געדאַנק.

כּוּוּאַלט געזאָגט, און דאָס אַלץ זענען אַטריבוטן פון ריינער נאַציאָנאַל־לער דיכטונג, ווען די באַצייכענונג „נאַציאָנאַלע דיכטונג“, וואָלט ביי אונדז נישט געוואָרן אַזוי אַפט באַנוצט.

ווען מאנגער איז געקומען קיין פּוילן איז ער שוין געווען אַ רייפער פּאַעט, שוין פאַרמאָגט אַלע אייגנשאַפטן פון זיין אייגנאַרטיקן טאַלאַנט. די פילפאַרביקע, דינאַמישע, דריי־מיליאָנענדיקע יידישע עדה אין פּוילן האָט אים פאַרבליפט, ער איז געווען אויסער זיך פון איר. אָבער זיין אויסער־זיכקייט האָט אים נישט אַרויסגעפירט פון די פּאַעטישע פּליים, נאָר אים אַריינגעפירט אין זיי.

דער פּוילישער פּעריאָד איז געווען דער פּרוכטיקסטער און דער גרעס־טער אין מאַנגערס פּאַעטישן שאַפּן. זעלטן וועמען פון אונדזערע דיכטער איז דאָס יידישע פּאַלק אַזוי מוראדיק אומגעקומען, ווי אים, איציק מאַנגערן. מען פילט דאָס אין זיין זעלטן ליד, אין זיין געמיט, אין זיין יעדעס וואָרט, וואָס קומט אָפּילו דורך די סאַמע פּריוואַטע וועגן.

ווייל מאנגער איז אַ דיכטער פון סביבה. ער איז אָן איינזאַמער דיכ־טער, אָבער נישט קיין דיכטער פון איינזאַמקייט. ער איז נישט פון די וואָס האָבן נאַכגעזאָגט: „פאַר זיך און פאַר די מוזעס זינג איך“. ער זינגט פאַרן פּאַלק.

און ווען דאָס פּאַלק איז אומגעקומען האָט מאנגער אין איין פּערצן־שורהדיק ליד, אין אָן איינציקן סאַנעט, זיך געספּראָוועט מיט גאַט און אים אויף אייביק אויסגעמעקט „פון דער עדה אמתע אוהבי ישראל“:

ר' משה לייב פון סאַסאָוו טייטלט אויף די הויפּנס אַעט.
 (דער שטורעם האָט אַקאַרשט דורכגעוויטערט)
 זיין באַרד ציטערט, זיין לייב און לעבן ביטערט:
 — „נאָ, נעם און זע, אַך גאַטעניו טי נאַש“.

ר' וולף מזבאראז' ממלמל: „שמעו, רבותי, שמעו!”
(קולו לאה ככינור-ערב)

— „אל עליון לא נטר את כרמו,
וסימן: ערימות ההפקר האלה על הארץ.”

ר' מאירל מפרמישלאן נשען על מטהו הישן
עומד וממתין, קודח ומיצר:
„רבותי, הבה נגיד כולנו בקול:

בורא העולמות, אתה אדיר, נורא וכביר,
אך אנו הגליציאים מוחקים אותך לנצח
מעדת אוהביישראל האמיתיים.”

(„אוהבי ישראל ליד מחנה-המוות בלוצ'ץ”)

אבל את אוהבי-ישראל, ובתוכם את המשוררים שבהם, לא
היה יכול אלוהים למחוק לעולם...

בחדש הזה שבשנה הזאת, מאי אלף תשע מאות שישים ואחת,
ימלאו למאנגר שישים שנה. לכבוד החג הגדול יופיע בניו-יורק ספר
פרוזה שלו בן 530 עמודים.

זוהי פרוזה מאנגרית, שונה באופן ובתוכן מכל מיני-הפרוזה
האחרים, שכותבים אצלנו ובעולם.

כשיופיע הספר, אני מקווה לחזור אליו. שכן מאנגר הוא יוצר-
מלים, שאתה רוצה תדיר לחזור אליו, אתה רוצה ללכת אחריו ולחזור
ולעבור על דבריו.

שמו נישא הרבה בפי העם ושירתו חביבה על כולם, אפילו
על מי שרחוקים מזיקה לשירה, ואפילו על מי שאין להם זיקה לשיירד
כל-עיקר. שכן במקום ששירו אינו מגיע, מגיע הד של שירו.

אבל במיוחד הוא חביב על שארית-הפליטה של יהודי-החורבו
ועל שארית-הפליטה של הללו, שלשוון-יידיש היתה לפנים כה יקרה להם.

ר' וואָלף פון זבאָראָזש מורמלט: „הערט, רבותי, הערט ו!"
 (זײַן קול, איז ווי אַן אַוונטפּידל מיד)
 — „דער אייבערשטער האָט זײַן ווינגאַרטן נישט אָפּגעהיט,
 אַ סימן: אַט די הפּק־הויפּנס אויף דער ערד“.

ר' מאירל פון פרעמישלאָן אויף דעם אַלטן שטעקן אָנגעשפּאַרט
 שטייט און וואָרט, פיבערדיק און צער'ט:
 „רבותי, לאַמיר זאָגן אַלע אויף אַ קול:

באַשאַפּער פון די וועלט, דו ביסט מאַכטיק, מוראדיק און גרויס,
 נאָר מיר די גאַליציאַנער מעקן דיך אויף אייביק אויס,
 פון דער עדה אמתע „אוהבי־ישראל“.

(די אוהבי־ישראל ביים טויטן-לאַגער בעלזשעץ)

אַבער גאָט האָט די אוהבי־ישראל, און די פּאָעטישע בתוכם, קיין מאָל
 נישט געקאָנט אויסמעקן...

אין איצטיקן חודש פון איצטיקן יאָר, אין חודש מאַי ניינצן־הונדערט
 איין און זעכציק, ווערט איציק מאַנגער זעכציק יאָר. לכּבוֹד דעם גרויסן
 יום־טובּ דערשיינט אין ניו־יאָרק זיינס אַ בוך פּראָזע פון 530 זייטן.

זיין פּראָזע איז אַ מאַנגער'ישע פּראָזע. זי איז אַנדערש אין אופן און
 אין אינהאַלט פון אַלע אַנדערע מינים פּראָזע, וועלכע מען שרייבט ביי
 אונדז און אין דער וועלט.

ווען דאָס בוך וועט דערשיינען וועל איך האַפּנטלעך צוריקקומען צו
 אים. ווייל מאַנגער איז אַ וואָרטשאַפּער צו וועלכן מען וויל אַפט צוריקגיין,
 מען וויל אים נאָכגיין און נאָך אַ מאָל איבערגיין.

זיין נאָמען איז געוואָלדיק פּאָפּולער און זיין דיכטונג איז שטאַרק
 באַליבט ביי אַלע. אַפילו ביי די, וואָס האַבן אַ וויטן שייכות צו פּאָעזיע,
 און אַפילו ביי די, וואָס האַבן אין גאַנצן נישט קיין שייכות צו פּאָעזיע.
 ווייל דאָרט וווּ ס'דערגייט נישט זיין ליד, דערגייט אַן עכאָ פון זיין ליד.

אַבער ספּעציעל איז ער באַליבט ביים שארית הפליטה פון די חורבן־
 יידן און ביי דעם שארית הפליטה פון די, ביי וועמען יידיש לשון איז גע־
 ווען אַ מאָל אַזוי טייער.

אף-על-פי שיש לו למאנגר שם-עולם כמשורר ובכל עולם-
השירה הגדול מכירים אותו היטב, אף-על-פי שחולקים לו כיבודים
גדולים ומקבלים את פניו בפומבי מלכותי, אין דעתו נוחה לא מן
הפופולאריות ולא מן הכיבודים, מפני שגדול מאוד כאבו על מצבה
הקשה של שפת-יידיש. אני רואה אותו, כשהוא נשען אל אחד הקירות
שבחדר-המיוחד שלו בניו-יורק ואומר בחירוק-שיניים: — עם השוכח,
עם המוחק את שפתו, מוחק עוד פעם אחת את זכר עדתו שכלתה.
אבל איציק מאנגר עצמו מוסיף להיות מאוהב בשפת-יידיש
ובשירת-יידיש, כי בשעה שצעד את צעדיו הראשונים בשירה, אמר
לשפת-יידיש פסוקו של הנביא הושע: „וארשתיך לי לעולם“.

„די גאלדענע קייט“, מס' 40

כאָטש מאַנגער איז אַ פּאַעטישער וועלטנאַמען און מען קען אים גוט אין דער גאַנצער גרויסער פּאַעטישער וועלט, כאָטש מען טוט אים אָן גרויסע פיבודים און מען נעמט אים אויף מיט קעניגלעכן פּאַראַד, באַקומט אים נישט נישט זיין פּאַפּולאַריטעט און נישט די פיבודים, ווייל ער ווייטיקט מוראדיק איבערן שווערן מצב פון דעם יידישן לשון. איך זע אים שטיין אַנגעשפּאַרט אָן אַ וואַנט אין זיין ניו-יאַרקער חדר-מיוחד און דורך די פּאַרקריצטע ציין זאָגן: — אַ פּאַלק וואָס פּאַרגעסט, אַ פּאַלק וואָס מעקט אויס זיין לשון, מעקט נאָך אַ מאָל אויס זיין אומגעקומענע עדה. אָבער איציק מאַנגער אַליין בלייבט דער פּאַרליבטער אין דער יידישער שפּראַך און אין דער יידישער פּאַעזיע. ווייל ווען ער האָט געשטעלט זיינע ערשטע טריט אין פּאַעזיע, האָט ער צו יידיש געזאָגט די ווערטער פון יהושע הנביא: — „וארשתיך לי לעולם“ — און איך וועל דיך פּאַרקנסן צו זיך אויף אייביק...

„די גאַלדענע קייט“, נר' 40

איציק מאנגר משורר-העם

אלוהים כביכול גדול
 כיום בדיוק כמו לפנים,
 לא מפני שהוא מרעים בשמים
 כי אם מפני שהוא מתייפח בעמק.

אשרי האיש
 אשר שמע היפחה.
 שמע כזה לך
 היה יעוד.

(„דברי צוער-החייט נטע מאנגר אל המשורר“)

גורלו של צוער-החייט נטע מאנגר יעד לו לישב אל שולחנו
 הארוך של אביו, „הוד-מעלתו, רב-החייטים הלל מאנגר“ ולתפור במחט
 מה שאביו גזר בשבילו במספרי-החייט, וגורלו של אחיו איציק, הגדול
 ממנו בסך-הכל בשנתיים, יעד לו לגזור במספרי-הפייטן שלו את שירי-
 הזמר שלו למען עמו היהודי המפוזר והמפורד.

לא אקבל עלי להגדיר כאן, לאלתר: יעוד מהו, אבל בדברי
 מאנגר שהובאו למעלה מורגש היעוד שקבע לו גורלו כמשורר-העם.

בלי הרף מלוות אותי שתי שורות מסונגט של מאנגר שכותרתו:
 „אני עצמי“ (במחזור „סונגטים לאחי נטע“):

וכשרכבתי בדהרה הרחקתי הט, הט, הט,
 במקום שהיופי מוחה דמעות כל הדאבות.

与世隔绝 与世隔绝

与世隔绝

与世隔绝 与世隔绝
与世隔绝 与世隔绝
与世隔绝

ארטור קאלניק.

איציק מאַנגער דער פּאַלקסדיכטער

נאָט כביכול איז גרויס
הײַנט פונקט ווי אַמאָל.
נישט ווייל ער דונערט אין הימל,
נאָר ווייל ער כליפעט אין טאָל.

אַז ווויל איז צו דעם
וואָס האָט דאָס כליפען דערהערט.
דיר איז אַזאַ הערונג
געוועזן באַטערט.

(די רייד פון שניידער-געזעלן נאָטע מאַנגער צום פּאָעט)

ס'איז באַשערט געווען דעם שניידער-געזעלן נאָטע מאַנגער צו זיצן
ביים לאַנגן טיש פון זיין טאַטן, „זיין עקסעלענץ, דעם שניידער-מייסטער
הלל מאַנגער“, און נייען מיט דער נאָדל דאָס, וואָס דער טאַטע האָט מיט
דער שניידערשער שער פאַר אים צוגעשניטן, און ס'איז באַשערט געווען
זיין, בסך-הכל עלטערן מיט צוויי יאָר, ברודער איציקן — אויסצושניידן
מיט זיין דיכטערישער שער די געזאַנגען פאַר זיין צעשפרייט און צעזיין
ידיש פּאַלק.

כ׳זעל זיך נישט אונטערנעמען דאָ, אויף דעם אָרט, צו דעפינירן: —
באַשערטקייט, אָבער אין דעם אויבן-געבראַכטן מאַנגערשן זאָג (ציטאַט)
פילט זיך אַרויס זיין פּאַלקס-דיכטערישע באַשטימטקייט און גורלדיקייט.
ס'גייען מיר פסדר נאָך צוויי שורות פון מאַנגערס אַ סאַנעט א"נ: „איך
אַליין“, „וואַלקנס איבערן דאָד“):

און רײַטנדיק גאַלאַפּ בין איך פּאַרפּאַרן העט, העט, העט,
ווי די שיינקייט ווישט די טרערן אָפּ פון אַלע צערן.

יופי המוחה את דמעותיהן של כל הדאבות — זהו איציק מאנגר. רעיון פיוטי וגורל פיוטי. אילו השתמשתי בכינויי החסידות, הייתי אומר, כי מאנגר הוא איש-חב"ד בשירה היהודית. חב"ד מבינים את הפסוק „אין עוד מלבדו“ לא במובן זה שמלבד אלוהינו אין עוד אלוהים בעולם, אלא במובן זה שמלבד אלוהים אין בכלל מאומה. זהו הפאנתיאיזם. כל דבר וכל יצור הוא רק האצלה של האלוהות, אשר מלבדה אין בנמצא כלום בעולם. מאנגר דבק ברעיון של כוללות פיוטית. יש לו השקפת-עולם של כוללות פיוטית. בעולם-הרגש של עם אין שום דבר זולת שירה. כל הדאבות וכל השמחות של עם יכולות להימוג ולהיגאל בחזון הכוללות הפיוטית, אשר מאנגר נושא בקרבו. לפיכך אין מאנגר יכול לחדול אפילו לרגע קט מלהיות משורר. שכן זה גורלו הפיוטי בעולם הזה, גורל של משורר עממי יהודי.

איציק מאנגר קשור, שזור, משורר בתוך מעבה המוני-העם הצפופים, שמהם מוצאו. ולא רק בתוך המוני-העם הוא שזור, אלא אפילו בתוך המקצוע של בית-אביו (שהרחיק כל-כך ממנו). מעניין מוטיב-החייט, החזור כה תכופות בשירי מאנגר. ולא שמוטיב-החייט רודף אחרי מאנגר, מפני שהוא קשור אצלו, כפי שאפשר לחשוב באיזה תסביך. אלא מאנגר עצמו הוא שרודף אחרי המוטיב הזה. הוא מאוהב בו. הוא הולך אחריו תמיד, משנה בו, רוטט ממש יחד עמו, עד שמוטיב זה מתחיל לחוג בדמיונכם ואתם משתכרים ממנו. בבלדה „צוער-החייט נטע מאנגר שר על טווס-הזהב“ — טווס-הזהב שר:

אחת ואחת הם שתיים.
 בזכות צוערי-החייטים
 אמהר לטוס מהם —

שיינקייט, וואָס ווישט אָפּ די טרערן פון אַלע צערן — דאָס איז איציק מאנגער. דיכטערישע אידייע און דיכטערישער גורל. ווען איך וואַלט זיך באַנוצט מיט דער טערמינאָלאָגיע פון חסידים, וואַלט איך געזאָגט, אַז מאנגער איז אַ חב"דניק אין דער יידישער פּאָעזיע. דער חב"ד פּאַרשטייט דעם „אין עוד מלבדו" נישט, אַז אַחוץ אונדזער גאָט איז קיין אַנדערער גאָט נישט פּאַראַן אויף דער וועלט, נאָר אַז אַחוץ גאָט איז בכלל גאַרנישט פּאַראַן. דאָס איז דער פּאַנטעזום. יעדע זאָך און יעדע באַשעפּעניש איז נאָר אַן עמאַנאַציע פון דער געטלעכקייט, וואָס אַחוץ איר איז גאַרנישט בנימצא אויף דער וועלט. מאַנגער לעבט אין אַ פּאַנענפּאַעטישער אידיע, ער האָט אַ פּאַנענפּאַעטישע וועלט־אַנשויונג און איינשטעלונג. גאַרנישט איז אין דער געפילסוועלט פון אַ פּאַלק פּאַראַן אַחוץ פּאַעזיע. אַלע צערן און אַלע פּריידן פון פּאַלק קאָנען אויפגעלייזט און אויסגעלייזט ווערן דורך דער פּאַנענפּאַעטישער וויזיע, וואָס מאַנגער טראַגט אין זיך. דעריבער קאָן מאַנגער אויף קיין איין מינוט נישט אויפהערן צו זיין אַ דיכטער, ווייל אַזעלכער איז זיין פּאַעטישער גורל אויף דער וועלט, דער גורל פון אַ יידישן פּאַלקסדיכטער.

איציק מאַנגער איז פּאַרבונדן, צוגעבונדן, פּאַרפלאַכטן מיט דער סאַ־ מער געדיכטעניש פון די פּאַלקסמאַסן, וואָס פון זיי שטאַמט ער. און נישט נאָר מיט די פּאַלקסמאַסן, נאָר ער איז נאָך אַפילו פּאַרבונדן מיט זיין אָפּ־ שטאַמס־באַרוף (וואָס פון דעם איז ער אַזוי ווייט). ס'איז אינטערעסאַנט דער שניידער־מאַטיוו, וואָס חזרט זיך אַזוי אָפּט איבער ביי מאַנגערן אין זיין פּאַעזיע. נישט דער שניידער־מאַטיוו פּאַרפלאַגט מאַנגערן, ווייל ער איז, ווי טייל קאָנען מיינען, פּאַרבונדן עפעס ביי אים מיט אַ קאַמפלעקס, נאָר מאַנגער פּאַרפלאַגט בפירוש דעם שניידער־מאַטיוו. ער איז אין אים פּאַר־ ליבט. ער גייט אים פסדר נאָך, וואַריאירט אים, ער וויברירט ממש אַזוי מיטן מאַטיוו, אַז ער הייבט אַזש אַן קרייזן אין אַייער פּאַנטאַזיע און איר ווערט פון אים פּאַרשיכורט. אין דער באַלאַדע: „דער שניידער־געזעלן נאַטע מאַנגער זינגט פון דער גאַלדענער פּאַווע" — זינגט די גאַלדענע פּאַווע:

איינס און איינס איז צוויי.
אין זכות פון די שניידער־געזעלן
פלי איך שנעלער פון זיי —

בזכות צוערי-החייטים זוכה טווס-הזהב בתחרות עם הקיסר פראנץ-יוזף. גם בתוך „הבלדה של גטע מאנגר גער-החייטים והרוזנת היפה מדופצה” — המשורר אומר:

ועכשיו בלילה בבית-המלאכה
אחשוב ודמעות בעיני:
בגלל חוט של מחט
קיפחתי את אושרי.

ואמנם אפשר שהוא מתכוון לאחיו גטע, אבל לעולם לא לעצמו.
על עצמו הוא אומר:

„ואילו הייתי חייט,
הייתי עף אליך,
ובאצבעון-הזהב שלי
הייתי מקיש בדלתך”.

(„אמרי, מלכה'לה היפה”)

שלושה מוטיבים מתחלפים תכופות אצל מאנגר, ואלו הם:
צוער-החייט, טווס-הזהב, והגדי הצחור. זה מזכיר לנו את המוטיבים החוזרים כה תכופות אצל שאגאל, כגון: חתן וכלה תחת החופה, הגדי, התרנגול וקווי-המיתאר של ויטבסק, עיר-הולדתו של שאגאל. המוטיבים (ובעיקר החתן והכלה) אינם מתחילים בשום מקום ואינם מסתיימים בשום מקום. עם כל העידון המצוי אצל שני האמנים (שאגאל ומאנגר) מזכירה החזרה על המוטיבים את יצירת-העם (ואפשר שמקורם ביצירת-העם), שבה השיר השלם (או הציור) נוטה אל הפזמון החוזר (או אל הקו הראשי); כשאתה מקשיב לשיר-עם, דומה שאתה משתוקק לדלג במירב המהירות על הבתים הנבדלים ולהגיע במירב המהירות אל הפזמון החוזר. אין זו פרימיטיביות, ולא עקשנות פאתולוגית, אלא אדרבה שקיעה בפיוטיות הרוצה להתעטף בך, או הרוצה שאתה תתעטף

אין זכות פון די שניידער-געזעלן געווינט די גאלדענע פאָוע דעם געוועט מיטן קייזער פראַנץ-יאָזעף. אויך אין דער „באלאָדע פון נאָטע מאַנגער דעם שניידער-יונג און דער שיינער גראַפֿינע פון דופּצע“ זאָגט דער פּאָעט :

און איצט ביי נאָכט ביים וואַרשטאַט
טראַכט איך מיט טרערן אין בליק:
צוליב אַ נאָדל-פּאָדיס
האַב און פּאַרשפּילט מיין גליק.

מיינט ער אפשר טאָקע זיין ברודער נאָטע, אָבער קיין מאָל נישט זיך. וועגן זיך זאָגט ער :

און וואַלט איך געווען אַ שניידער
וואַלט איך געפּלויגן צו דיר
און מיט מיין גאלדענעם פינגעררוט
אַנגעקלאַפט אין דיין טיר.

(„זאָג, מלכהלע די שיינע“)

דריי מאַטיוון ווערן אָפט וואַריאירט ביי מאַנגערן, דאָס זענען: דער שניידער-געזעלן, די גאלדענע פּאָוע, און דאָס וויסע ציגעלע. דאָס דער-מאַנט די מאַטיוון וואָס חזון זיך אַזוי אָפט איבער ביי שאַגאַלן, למשל: חתן-פּלה אונטער דער חופּה, די ציג, דער האָן און די קאַנטורן פון שאַגאַלס געבוירנשטאַט, וויטעבסק. די מאַטיוון (דער עיקר: חתן-פּלה) הייבן זיך אין ערגעץ נישט אָן און ענדיקן זיך אין ערגעץ נישט. ביי דער גאַנצער ראַפּינירטקייט ביי ביידע קינסטלער (שאַגאַל און מאַנגער) דערמאַנט דאָס איבערחזון די מאַטיוון אין דער פּאַלקסשאַפּונג (און אפשר נעמען זיי זייער מקור פון דער פּאַלקסשאַפּונג), וווּ דאָס גאַנצע ליד (צי צייכענונג) גראַווי-טירט צום רעפרען (אָדער צו דער הויפטליניע); ווען מע הערט זיך צו צו אַ פּאַלקסליד, דאַכט זיך, אַז ס'ווילט זיך וואָס שנעלער אַריבערהיפּערן די איינצלנע סטראַפּן און וואָס שנעלער צוקומען צום רעפרען. דאָס איז נישט פּרימיטיוויטעט, אָדער גאַר פּאַטאַלאָגישע פּערסעוועראַציע, גאַר פּאַרקערט, עפעס אַ פּאַעטישע פּאַרטראַגנטיקייט, וואָס וויל זיך אין דיר איינהילן, אָדער

בה; הרי זה רגש דתי עמוק, הרוצה להשתלט עליך בייחודו ובלבדיותו. בבחינה זו צריך להבין את כוונתו של ר' נחמן מברסלב, כשאמר כי ראוי לו ליהודי שיהיה לו אל אחד, אשה אחת וניגון אחד.

איציק מאנגר מתייחד ביצירותיו הפיוטיות באינדיבידואליות כה חזקה; עד שהן (היצירות) תורגות מן המסגרת האינדיבידואלית; הן אינן יכולות להישאר בתוכה ועל-כרחן הן מקבלות עליהן את המסגרת של יצירות-עם. מה שעתה-זה נאמר אינו פאראדוקס, ממש כמו שאין זה פאראדוקס, שהיסודות האינדיבידואליים והיסודות העממיים בשירי מאנגר כפופים אלו לאלו, ובו-בזמן שליט כל יסוד נבדל על חברו. היכולת של כל יסוד אמנותי להיות כפוף לחברו וכאחת להיות שליט עליו בה באותה יצירה היא סימן מובהק לשלמות אמנותית. ובעצם זה היסוד לכל הרמוניה, בין במוסיקה, בין בציור, בין בשירה, בין בחיי-החברה, וכיוצא באלו.

מכאן אך צעד לעוד קביעה אחת: יצירות לאומיות הן כוללניות (טוטאליות) במובן החיובי של מלה זו, ויצירות-העם, עם כל האוניברסליות שלהן, הן ייחודיות (אינדיבידואליות). כי המשורר הלאומי רואה את היחיד דרך הפריסמה של הכלל (העם) והמשורר העממי רואה את הכלל (העם) דרך הפריסמה של היחיד.

אילו הוספתם לתבוע ממני, לאחר כל הסימנים שהבאתי למעלה, הגדרה ברורה על שום מה אני רואה במאנגר משורר עממי — הייתי משיב לכם: מפני שתגובותיו האמנותיות של מאנגר מכוננות ומופנות מתוך ידיעת-המטרה אל מקור-הראשית. והריני מפרש זאת כך: כאשר מאנגר רוצה למצות בשיר הלך-רוח, כשהוא רוצה לחשוף רגש, כשהוא רוצה להראות תמונה — הריהו מעלה קודם-כול לפני עצמו את השאלה: כיצד עשוי לקבל זאת איש-העם? כיצד עשוי איש-העם לפרש לו זאת? כיצד עשוי איש-העם לומר זאת? כיצד עשוי הוא לחשוף ולהראות זאת? וכך עושה מאנגר, מפני שלשון-העם היא תמונית, מפני שדמיון-העם הוא אמוני, וזה הולם את ראייתו של מאנגר, את בלדיותו, את מלוא

וואס וויל, אָז דו זאלסט זיך אין איר איינהילן; דאָס איז אַ רעליגיעז געפיל, וואָס וויל דיך באַהערשן מיט זיין אויסשליסלעכקייט און איינציקייט, (אחד־קייט). אין דעם זיך דאַרף מען פאַרשטיין דאָס, וואָס ס'האַט געמיינט ר' נחמן בראַסלאַווער ווען ער האָט געזאָגט, אָז אַ ייד דאַרף האָבן איין גאָט, איין ווייב און איין ניגון.

איציק מאַנגער איז אַזוי שטאַרק אינדיווידועל אין זיינע פּאָעטישע שאַפונגען, אָז זיי (די שאַפונגען) רייסן זיך אַרויס פון די אינדיווידועלע ראַמען, זיי קאַנען אין זיי נישט בלייבן נאָר מוזן אָננעמען די ראַמען פון פּאָלקסשאַפונגען. דאָס נאָר-וואָס געזאָגטע איז נישט קיין פאַראַדאָקס, פונקט ווי ס'איז נישט קיין פאַראַדאָקס, אָז די אינדיווידועלע עלעמענטן און די פּאָלקס-עלעמענטן אין מאַנגערס לידער, זענען זיך אונטערטעניק און איינ-צייטיק דאָמינאַנט יעדער באַזונדערער עלעמענט איבערן צווייטן. דאָס קאַנען אונטערטעניק זיין און איינצייטיק דאָמינאַנט פון איין קינסטלערישן עלעמענט איבערן צווייטן אין איין און דעם זעלבן ווערק, איז דער סימן מובהק פון קינסטלערישער פערפעקציע. דאָס איז אויך דער אייגנטלעכער יסוד פון יעדער האַרמאָניע, אַזוי אין דער מוזיק, מאַלעריי, דיכטונג, אין סאַציאַל-געזעלשאַפטלעכן לעבן אַזווי.

פון דאַנען איז איין טריט צו נאָך אַ פעסטשטעלונג: נאַציאָנאַלע שאַפונגען זענען טאַטאַל אין פּאָזיטיוון זיך פונעם וואָרט, און די פּאָלקסשאַפונגען זענען, ביי זייער אוניווערסאַלישקייט, אינדיווידועל. ווייל דער נאַציאָנאַלער דיכטער זעט דעם יחיד דורך דער פּריזמע פון כלל (פּאָלק) און דער פּאָלקסדיכטער זעט דעם כלל (פּאָלק) דורך דער פּריזמע פון יחיד.

ווען נאָך אַלע אויבן-געבראַכטע סימנים וואָלט איר פון מיר נאָך אַלץ געפאַדערט אַ קלאַרע דעפיניציע פאַר וואָס איך האָלט מאַנגערן פאַר אַ פּאָלקסדיכטער — וואָלט איך אייך געענטפערט: ווייל מאַנגערס קינסטלע-רישע רעאַקציעס זענען צילבאַוואָוסטויניק איינגעשטעלט און געווענדט צו דער אורשפרונגלעכקייט. כ'וועל דאָס מפרש זיין אַזוי: ווען מאַנגער וויל אויסניגען אַ געמיט-צושטאַנד, ווען ער וויל אַנטפלעקן אַ געפיל, ווען ער וויל ווייזן אַ בילד — שטעלט ער קודם-כל זיך אַליין די פּראַגע: ווי אַזוי וואָלט דער פּאָלקסמענטש עס אויפגענומען? ווי אַזוי וואָלט עס דער פּאָלקס-מענטש זיך פאַרטייטשט? ווי אַזוי וואָלט עס דער פּאָלקסמענטש אַרויסגע-זאָגט, ווי אַזוי וואָלט ער דאָס אַנטפלעקט און געוויזן? און טוען טוט ער דאָס מאַנגער דערפאַר, ווייל די פּאָלקסשפּראַך איז אַ בילדערישע, ווייל די פּאָלקס-פּאַנאַזיע איז אַ גלויביקע און דאָס שטימט מיט מאַנגערס וויזואַ-

תפיסת-עולמו הכל-פיוטית. הכרת-המטרה האמנותית של מאנגר עושה את המשורר הזה, המעודן וכאחת העממי, חביב ומקובל הן על איש-העם והן על קורא-השירה המעודן.

כשהגיע איציק מאנגר בשעתו מרומניה לפולין, דחפה אותו לכך כמיהתו להיות שרוי, לחיות בתוך המון-עם גדול עוד יותר, צפוף עוד יותר משהיה ברומניה. הוא הרגיש והבין כי ככל שיצלצל יותר ברמה קצב העם, המוסיקה הפנימית שלו, — כן יוכל המשורר להעביר את הזמרה הזאת העברה דקה ומדוקדקת יותר ביצירותיו. ככל שתהיה שכבת-העם עבה יותר, כן תהיה גומלת-טובה יותר המשימה לקלף ולהוציא מתוכה את המעודן, הגרעיני, היוצרני. באמנות-העם יש תוקף לחוק, שהכמות נהפכת לאיכות (ואין החוק הזה חל על אמנות אינדיבידואליסטית טהורה).

איציק מאנגר בא לתוך השירה היהודית כשהוא נאפד כשרון בשל של יכולת לגלף כל רגש, כל גון-רגש של העם.

בתוך הקומפוזיציה של שירו טווה מאנגר את היהודי הנצחי, שמהלך ועובר דורי-דורות, ושכלל שעה החולפת חי-שמהר, נצחי הוא. היהודי של כל עת וכל מקום. היהודי שחי חוץ לזמן, למעלה מן הזמן. היהודי שהולך כפוף-גב על הגגות המשופעים של העיירה הקטנה — עד לשמים. מאנגר שר בשיריו על היהודים, ולפיכך נעשו השירים האלה, למרות כל האינדיבידואליות שלהם, שירי-עם. וזה נצחוננו הגדול של מאנגר, ניצחון רעיוני ואמנותי.

העם העשיר את מאנגר בדמיון, בגיוון, בתמוניות, בנגינה, בצער ובשמחה, ומאנגר לא נשאר חייב כלום לעמו היהודי. הוא גמל לעמו ביד רחבה, כיאות למשורר עשיר כמוהו.

מה יעשה איציק מאנגר, משורר-העם האידי, הטרוכאדור האחרון

ליטעט, זיין באלאדישקייט, זיין גאנצער פאנענפאעטישער וועלט-אויפפאסונג, די מאנגערישע קינסטלערישע צילבאווסטזיניקייט מאכט דעם דאזיקן ראָ-פינירטן און איינציטיק פאלקספאעט, באלויבט און פאפולער סיי ביים פאלקסמענטש, סיי ביים ראָפינירטן פאָעזיע-לייענער.

ווען איציק מאנגער איז בשעתו געקומען פון רומעניע קיין פוילן, איז ער געטריבן געוואָרן פון דער בענקשאפט צו זיין, צו לעבן אין נאָך אַ גרעסערער, אין נאָך אַ געדיכטערער פאלקסמאָסע, ווי אין רומעניע.

ער האָט געפילט און פארשטאנען, אַז וואָס העכער עס קלינגט דער ריטם פון פאלק, די אינערלעכע מוזיק זיינע — אַלץ דינער און פרעציעזער קאָן דער דאָזיקער געזאָנג איבערגעגעבן ווערן דורך דעם פאָעט אין זיינע שאַפונגען. וואָס דיקער עס איז דער פאלקסשיכט, אַלץ דאַנקבאַרער די אויפגאַבע פון אויסשילן פון איר דאָס דינע, דאָס קערנדיקע, דאָס שעפע-רישע. ביי פאלקסשאַפונג, ביי דער פאלקסקונסט איז גילטיק דאָס געזעץ, אַז דער פמות גייט איבער אין איכות (דאָס דאָזיקע געזעץ איז נישט חל אױף ריין-אינדיווידואַליסטישער קונסט).

איציק מאנגער איז געקומען אין דער יידישער פאָעזיע אָנגעגורט מיטן רייפן טאַלאַנט פון קאַנען ציזעלירן יעדעס געפיל, יעדן ניואַנס פון פאלקס-געפיל.

אין דער קאָמפּאָזיציע פון זיין ליד האָט מאנגער איינגעוועבט דעם אייביקן ייד, וואָס גייט דורך דורות און וואָס אין יעדער שעה, וואָס פאַר-גייט אַזוי שנעל, איז ער אייביק, דעם ייד פון שטענדיק און פון אומעטום. דעם ייד וואָס האָט געלעבט אויסער דער צייט, למעלה מן הזמן. דעם ייד, וואָס איז געגאַנגען מיט אַ געבויגענער פלייצע איבער די קרומע דעכלעך פון קליינעם שטעטל — ביז צום הימל. די יידן האָט מאנגער באַזונגען אין זיינע לידער, דערפאַר זענען זיי, ביי זייער גאַנצער אינדיווידועלקייט געוואָרן פאלקסלידער. דאָס איז מאנגערס גרויסער אידעישער און קינסט-לערישער זיג.

דאָס פאלק האָט מאנגערן באַרייכערט מיט פאַנטאַזיע, קאַלאַריט, ביל-דערישקייט, נגינה, מיט לייד און מיט פרייד, און מאנגער איז זיין יידיש פאלק גאַרנישט שולדיק געבליבן. ער האָט דעם פאלק צוריקגעצאָלט מיט אַ ברייטער האַנט, ווי ס'פאַסט פאַר אַזאַ רייכן דיכטער.

וואָס וועט איציק מאנגער, דער יידישער פאלקסדיכטער, דער לעצטער טרובאַדור ביי אונדז יידן, טאָן — וועלן אַ סך פּרעגן, אַן דעם פוילישן.

אצלנו היהודים — כך שואלים רבים — בלא יהדות פולין שנכרתה?
 בלא וארשה היהודית, שלא תהיה עוד?
 כאמור, כאשר עם עובר מן העולם, מושמד, הוא מוריש את
 ירושתו הרוחנית למשורר. מלבד זאת, אישיותו הפיוטית החזקה של
 מאנגר תסייע לו שיוכל לקומם בדמיונו את הכבר הפיוטי היהודי.
 השיר של מאנגר על „משכבר-הימים“, זה שיצר וזה שלפי תקוותנו
 עוד ייצור, יצלצל דורי-דורות בכל פינה שבה פנעם ושבה יפעם לב
 יהודי, שבה שומעים ושבה ישמעו דיבור יהודי.
 אגב, איציק מאנגר קבע בעצמו את דרכו לעתיד כמשורר בשירו
 „אנואג“ („צו“), שנכתב בשנת 1942.

„לאן שיר-העם שלי?“
 דרך מצוקה ומיתה ואבל
 להתמד הקיום הנצחי היהודי.

ואת מי נקח עמנו?
 זוכים ומפסידים שלנו,
 חולמים ומעונים שלנו,
 נביא ונפח שלנו.
 ואפס-הווייה תהיה בדמעות להווייה

„די צוקונפט“

יידנטום, וואָס איז פאַרשניטן געוואָרן? אָן זיין יידישן וואַרשע, וואָס וועט שוין מער נישט זיין?

ווי שוין געזאָגט, איז ווען אַ פּאָלק גייט אַוועק, קומט אום, לאַזט עס איבער זיין גייסטיקע ירושה דעם דיכטער. אַחוץ דעם וועט מאַנגערס שטאַרקע דיכטערישע פּערזענלעכקייט אים אַרויסהעלפּן, ער זאָל קאַנען אין זיין פּאַנטאַזיע רעסטאַוורירן דעם יידישן פּאַעטישן אַמאָל. מאַנגערס „אַמאָ-ליק“ ליד, דאָס וואָס ער האָט געשאַפּן און דאָס וואָס ער וועט, לאַמיר האַפּן, נאָך שאַפּן, וועט קלינגען דורך דורות און אין אַלע ווינקלען וווּ ס'קלאַפּט און וווּ ס'זועט קלאַפּן אַ יידיש האַרץ, וווּ מען הערט און וווּ מען וועט הערן אַ יידיש וואַרט.

אַגב, איציק מאַנגער האָט אַליין באַשטימט זיין ווייטערן וועג ווי אַ דיכטער אינעם ליד „אַנזאָג“, געשריבן אין יאָר 1942.

„ווהין מיין פּאַלקסליד?
דורך נויט און טויט, און טרויער
צום אייביק יידישן דויער!“

איז וועמען נעמט מען מיט?
„אונדזערע געווינער און פּאַרלירער
אונדזערע טרויער און מאַרטירער
אונדזער נביא און אונדזער שמיד“.
און דורך טרערן נישט-ווערן צום ווערן
דורך געטאָוענט צו די שטערן...“

„די צוקונפּט“

איציק מאנגר — הפרוזאיקן

להופעת ספר-הפרוזה שלו: „רמויות קרובות ומתכים אחרים“

איכותה של שירה תלויה בכך, עד כמה יכולה היא לקלוט בתוכה יסודות של פרוזה — ובכל-זאת להישאר שירה טהורה.

גודלו ורוחבו של דמיון תלוי בכך, עד כמה קלט בתוכו יסודות של מציאות, עד כמה יש בו מניעים ריאליסטיים ועובדות של ממש. ואגב, האמור כאן קרוב גם לתפיסת-המדע לגבי הדמיון.

ערכה של פרוזה נאמד לפי שיעור יסודות-השירה שבה: מה כמות השירה שיצירה פרוזאית מכילה בתוכה — ובכל-זאת ראוי שעצמותה האמנותית תישאר פרוזאית, על מלוא רחבותה של פרוזה אמיתית, מלאה וממשית.

האמור למעלה ביחס לשירה אינו חוק, שהרי בכלל אין חוקים חלים על שירה. אין לזה שום תוקף, למשל, לגבי „הרוח-המלך“ מאת סלובאצקי או לגבי שירי-המסתורין של בלייק. אבל אשר לדמיון ולפרוזה, הרי האמור למעלה הוא חוק ולא יעבור.

אבל אפילו לגבי השירה, הרי האמור למעלה, אם גם אינו חוק, לפחות הוא כמעט חוק. יש לזה תוקף רב לגבי שירתו של איציק מאנגר. עם כל השמימיות הכחולה שלה, עם כל הדמיוניות הבלדיסטית שלה, יש בשירתו יסודות פרוזאיים רבים לאין שיעור. אלא שבכשרונו הפיזי הגדול ובאישיותו החדורה כל-כולה פיוטיות צפון כוחו המהפך את יסודות-הפרוזה לזהב-פרוויים של שירה.

איציק מאַנגער — דער פּראָזאַיקער

צום דערשיינען פֿון זײַן פּראָזעבוך:

„נאַענטע געשטאַלטן און אַנדערע שריפֿטן“

די קוואַליטעט פון פּאָעזיע איז אָפּהענגיק דערפון, וויפל קאַן זי אין זיך אַבסאָרברין פּראָזאַישע עלעמענטן — און דאָך בלייבן ריינע פּאָעזיע. די גרייס און ברייט פון פּאַנטאַזיע איז אָפּהענגיק דערפון, וויפל האָט זי אין זיך אַבסאָרברירט ווירקלעכקייט-עלעמענטן, וויפל זענען אין איר פּאַראַן רעאַליסטישע מאַטיוון און פּאַקטן. דאָס געזאַגטע איז אַגב אױך גאַענט צו דער וויסנשאַפֿטלעכער קאַנצעפּציע פון פּאַנטאַזיע.

די ווערט פון פּראָזע ווערט געשאַצט מיט דער מאָס פון אירע פּאָעטי-שע עלעמענטן: וויפל פּאָעזיע פאַרמאַגט אין זיך אַ פּראָזאַיש ווערק — און דאָך זאָל איר קינסטלערישע סובסטאַנץ בלייבן אַ פּראָזאַישע, מיט דער גאַנצער רחבותדיקייט פון אמתער, פולער און יוסטער פּראָזע.

דאָס אויבן געזאַגטע אין שייכות צו פּאָעזיע איז נישט קיין געזעץ, ווי ס'גילטן בכלל נישט קיין געזעצן אין פּאָעזיע. דאָס קאַן זיך נישט באַ-ציען, למשל, צו סלאָוואַצקיס דער גייסט — דער מלך, אָדער צו בלעיקס מיסטישע לידער. אָבער וואָס שייך פּאַנטאַזיע און פּראָזע, איז דאָס אויבן געזאַגטע אַ חוק בל יעבור.

אָבער אָפּילו אין שייכות צו פּאָעזיע איז דאָס אויבן געזאַגטע אויב נישט אַ געזעץ, איז עס, לכל-הפּחות, כּמעט ווי אַ געזעץ. עס האָט זייער אַ גוטן שייכות צו איציק מאַנגערס פּאָעזיע גופּא.

ביי איר גאַנצער בלויער הימלישקייט, ביי איר באַלאַדיסטישער פּאַנ-טאַסטישקייט פאַרמאַגט זיין פּאָעזיע אַן אַ שיעור פּראָזאַישע עלעמענטן. נאָר אין זיין גרויסן פּאָעטישן טאַלאַנט און אין זיין דורך און דורך פּאָע-טישער פּערזענלעכקייט ליגט זיין כּוח, וואָס טוט פאַרוואַנדלען די פּראָזאַישע עלעמענטן אין פּאָעטיש גינגאַלד.

למרות משב־רוחה הרומאנטי, שירתו של מאנגר בריאה היא מפני שיש בה הגרעין העממי הבריא. חלק ניכר משיריו יש בתוכם הגרעין החזק של שיר-עם. כוח-הקליטה שלו רב הוא, וזה פתח לפניו אפשרויות פיוטיות רחבות ועמוקות.

והוא הדין לפרוזה שלו. כל דמות שהוא מתאר היא-דמות עממית. מעשי הנפשות הפועלות הם מעשי העם. כמה מסיפוריו של מאנגר יש להם מוסר-השכל, מוסר-השכל לאדם הפשוט, לגבר הפשוט ולאשה הפשוטה. והואיל והם יאים לאדם הפשוט, על אחת כמה וכמה שהם יאים לאדם הלא-פשוט. באמנות סולם-הדרגות הוא תכופות הפוך מכפי שהוא בחיי-החברה הרגילים.

גיבורי ספרו של מאנגר, „דמויות קרובות“ עמלים כולם למען העם. בין ד״ר שלמה אטינגר בין הרשלה מאוסטרופולי, כל אחד עושה זאת לפי דרכו. גם „ספר גן-עדן“, שבו מאנגר הופך מלאכים וצדיקים לפשוטי בשר-ודם, הוא מחאה של סופר-עם מרדן על מלכות-השמים וחוחת-הדעת.

כשם ששירתו יש בה הרבה יסודות פרוזאיים, ועם זאת, או דווקא בגלל זאת, היא עומדת בעינה כשירה טהורה, כך יש בפרוזה שלו יסודות פיוטיים רבים לאין שיעור, ועם זאת, או דווקא בגלל זאת, היא עומדת בעינה כפרוזה טהורה, על היקפה, על מריחת-הצבע הרחבה, על האפשרות לשחות ולהפליג, לשחות ולהפליג אל העבר הרחוק ולהביא משם דמויות קרובות, לעוף ולרדת מן השמים, וגם להיפך, לעוף ולעלות אל השמים מן הארץ.

בכלל אין פרוזה טובה בלא יסודות פיוטיים. אפילו הפרוזה הנאטוראליסטית של אמיל זולא מלאה חזון פיוטי. שאם לא כן לא תצויר כלל התופעה של היוצר אמיל זולא. גם השפעתו העצומה על דורו לא היתה אפשרית. פרוזה קונסטרוקטיבית או ניסויית יכולה להיות מעניינת, אבל אין היא יכולה להשפיע. פרוזה כזאת היא גוף בלא נשמה, או בניסוח מכוון יותר, שלד בלא דם ובלא בשר.

הפרוזה של איציק מאנגר היא גם גוף גם נשמה, גם מציאות גם דמיון. היא פגישה מוצלחת, שבה היסודות הפיוטיים משמשים את

ביי דער גאַנצער ראַמאַנטישער פאַרווייטקייט, איז מאַנגערס פּאַעזיע אַ געזונטע, ווייל זי האָט אין זיך דעם געזונטן פּאַלקסקערן. טייל פון זיינע לידער פאַרמאָגן דעם שטאַרקן קערן פון אַ פּאַלקסליד. זיין אַבסאַרבע- פּוה איז גרויס, און דאָס האָט אים געגעבן ברייטע און טיפע פּאַעטישע מעגלעכקייטן.

דאָס זעלבע קאָן מען זאָגן וועגן זיין פּראָזע, יעדע געשטאַלט, געשיל- דערט דורך אים — איז אַ פּאַלקסגעשטאַלט, זייערע מעשים זענען פּאַלקס- מעשים. טייל מאַנגערס מעשיות האָבן אַ מוסר-השכל. אַ מוסר-השכל פאַרן פשוטן מענטש, פאַר דעם פשוטן מאַנסביל און פאַר דער פשוטער פרוי. און אויב זיי זענען פאַרן פשוטן מענטש, זענען זיי על אחת כמה וכמה פאַרן נישט-פשוטן מענטש. אין קונסט איז אָפט מאָל די היעראַרכיע אַ פאַרקערטע, ווי אין געוויינטלעכן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

די העלדן פון מאַנגערס נאָענטע געשטאַלטן מיַען זיך אַלע פאַרן פּאַלק, צי איז דאָס ד״ר שלמה עטינגער, צי הערשעלע אַסטראַפּאַלער, יעדער טוט עס אויף זיין שטייגער. אויך מאַנגערס דאָס בוך פון גן-עדן, וווּ ער מאַכט פון מלאכים און צדיקים פשוטע בשר-ודם, איז אַ פּראָטעסט פון אַ פּאַלקס- שרייבער, אַ רעבעל, קעגן דער פאַריסענער הימלקראַטיע.

אַזוי ווי זיין פּאַעזיע פאַרמאָגט אין זיך אַ סך פּראָזאישע עלעמענטן און בלייבט דערביי, צי טאַקע דערפאַר, ריינע פּאַעזיע, אַזוי פאַרמאָגט זיין פּראָזע אָן אַ שיעור פּאַעטישע עלעמענטן און בלייבט דערצו, צי טאַקע דערפאַר, ריינע פּראָזע, מיט איר פאַרנעם, מיטן ברייטן שמיר, מיט דער מעגלעכקייט אַ שוויים צו טאָן, אַ שוויים צו טאָן אין ווייטן עבר און אַרויס- צוברענגען פון דאָרט גאַענטע געשטאַלטן. אַ פלי צו טאָן פון הימל אויף דער ערד און, פאַרקערט, פון דער ערד צום הימל.

בכלל איז נישט פאַראַן קיין גוטע פּראָזע אָן פּאַעטישע עלעמענטן. אפילו די נאַטוראַליסטישע פּראָזע פון עמיל זאָלאַ איז פול מיט פּאַעטישער וויזיע. אַנדערש וואָלט דער שעפּערישער פענאַמען עמיל זאָלאַ גאַרנישט געקאַנט געמאַלט זיין. עס וואָלט אויך נישט מעגלעך געווען זיין גוואַלדיקע השפּעה אויף זיין דור. קאַנסטרוקטיווע, צי עקספּערימענטאַלע פּראָזע קאָן פאַראינטערעסירן, אָבער זי קאָן נישט משפיע זיין. אַזאַ פּראָזע איז אַ גוף אָן אַ נשמה, אַדער ריכטיקער, אַ סקעלעט אָן בלוט און פלייש.

איציק מאַנגערס פּראָזע איז סיי גוף און סיי נשמה, סיי רעאַליטעט און סיי פאַנטאַזיע. זי איז אַ גליקלעכער צונויפקום, וווּ די פּאַעטישע עלעמענטן דינען דער פּראָזע נישט פאַרלירנדיק גאַרנישט פון זייער פּאַעטישן כבוד.

הפרוזה בלא שיאבדו כלום מכבודם הפיזי, והיסודות הפרוזאיים הם כה חזקים בה, עד שהם קולטים את הפיזיים ולא נודע כי באו אל קרבם. הרי זו פרוזה מעולה.

א.

כל זה נאמר בקשר לספר-הפרוזה „דמויות קרובות וכתבים אחרים” מאת איציק מאנגר, שהוציא לאור ועד מיוחד לכבוד יום-ההולדת השישים של מאנגר.

הספר נחלק לארבעה חלקים: א. דמויות קרובות; ב. התיאור הנפלא של חיי שמואל אבא אברוו (ספר גן-עדן); ג. סיפורי-מעשיות; ד. מסות.

נשמור על הסדר הזה.

הדמויות הקרובות, שמאנגר מביא בספרו, כבר אינן קרובות כלל מבחינה היסטורית. אם היה מגדלי מוכר ספרים סבא של הספרות היהודית. הרי הדמויות המובאות בספר הן אבות-סבים שלה. אמנם, מארק מארקוביץ' וארשאווסקי מדקלם ושר את שיריו בבית הנכד, בבית שלום-עליכם, אבל וארשאווסקי הוא יוצא מן הכלל בתוך סדרה זו.

ובכל זאת דמויות קרובות הן. בין ד"ר שלמה אטינגר, בין אברהם בר גוטלובר, בין אייזיק מאיר דיק, בין אליקום צונזר, בין ברל ברודר, בין ולוול זבארזר, ואף אחרים. הם נעשים קרובים לנו בזכות מאנגר, שיש לו הכישרון לקרב. הוא נופח בהם רוח-חיים פיזית, מחמם אותם בחומו. הזמן והמקום אינם שייכים לכל זה. חיות רק הנפשות, רגשותיהן ומחשבותיהן. חי גם כל מה שהיה סביבם. בקווים דקים רושם ומעלה מאנגר את כל האווירה האופפת את דמויותיו. בזה, כמו בכל השאר, איציק מאנגר הוא רב-אמן.

הוא סבור בצדק, כי האמנות נבראה להביא שמחה בלב האדם. אפילו כשהאמנות מעלה את העצב, את האלגיה, גם אז עליה לשמח את האדם, או אך להגותו.

סילוויא ארי. פארטרעט פון איציק מאַנגער.
סילביה ארי. תמונת איציק מאַנגער.

און די פראזאישע עלעמענטן זענען אין איר אזוי שטארק, אז זיי אבסארבירן די פאעטישע און ס'איז ולא נודע פי באו אל קרבנה, זי בלייבט הויכוער-טיקע פראזע.

.א.

דאס אלץ איז געזאגט געווארן אין שייכות מיט מאנגערס בוך פראזע וואס הייסט נאענטע געשטאלטן און אנדערע שריפטן און איז ארויסגעגעבן געווארן דורך א קאמיטעט לכבוד דעם יום-טוב פון מאנגערס אלט ווערן זעכציק יאר.

דאס בוך טיילט זיך אין פיר טיילן: א. נאענטע געשטאלטן; ב. די ווונדערלעכע לעבנס-באשרייבונג פון שמואל אבא אבערוואָ (דאָס בוך פון גן-עדן); ג. מעשיות; ד. עסייען.

לאמיר זיך האַלטן ביי דעם דאָזיקן סדר.

די נאענטע געשטאלטן, וועלכע מאנגער ברענגט אין זיין בוך, זענען היסטאריש שוין גארנישט קיין נאענטע. אויב מענדעלע מוזכר ספרים איז געווען דער זידע פון דער יידישער ליטעראַטור, זענען די געבראכטע אין בוך געשטאלטן אירע עלטער-זיידעס. אמת, מאַרק מאַרקאָוויטש וואַרשאָו-סקי דעקלאַמירט און זינגט זיינע לידער ביים אייניקל, ביי שלום-עליכמען אין הויז. אַבער וואַרשאָווסקי איז אַ יוצא מן הכלל אין דער דאָזיקער סעריע.

און דאָך זענען זיי נאענטע געשטאלטן. צי דאָס איז ד"ר שלמה עטינגער, צי אַברהם בער גאַטלאַבער, צי אייזיק מאיר דיק, אַדער אליקום צונזער, בערל בראַדער צי וועלוול זבאַרזשער און אַנדערע. זיי ווערן אונדז נאענט אַ דאָנק מאַנגערס פעיקייט צו דערנענטערן. ער הויכט אין זיי אַריין זיין דיכטערישן אַטעם, וואַרעמט זיי אַן מיט זיין אייגענער וואַרעמקייט. צייט און שטח זענען דאָ נישט קיין מחותנים אין דעם אַלעם. ס'לעבן נאָר די געשטאלטן, זייערע געפילן און מחשבות. ס'לעבט אויך אַלץ וואָס איז געווען אַרום זיי. מיט דינע שטריכן צייכנט מאַנגער און ברענגט אַרויס די גאַנצע אַטמאָספּער אַרום זיינע געשטאלטן. אין דעם, ווי אין אַלעם אַנדערן, איז איציק מאַנגער אַ מייסטער.

ער האַלט, און מיט רעכט, אַז קונסט איז באַשאַפן געוואָרן צו ברענגען פרייד דעם מענטש. ווען אַפילו די קונסט הייבט אַרויס דעם אומעט, די עלעגיע, מוז זי אויך געבן דעם מענטש פרייד, צי אַפילו בלויז הנאה.

את הרעיון הזה הוא שם בפי ד"ר שלמה אטינגר. כשהרופא חוזר מביקור אצל החולה שלו, אברהם בר גוטלובר, לאחר שבמקום לבדוק אותו ולרשום לו תרופות, קרא לפניו את „שרקלה" שלו, כותב על כך מאנגר בזו הלשון:

„לביתו הלך הרופא שבערצון, מאושר. הדברים הטובים שאמר לו גוטלובר על כתביו, שובבו את נפשו.

צריך לאזור את כל הכוחות, גמר בדעתו, כדי שיופיעו כל כתבי בדפוס. בחיי, כבר הגיע הזמן, שהעם אשר בשבילו כתבתי, ייחנה מכל הדברים האלה, יקרא, ילמד, ובעיקר ייחנה”.

אמנם, חלומי זה נתקיים רק כעבור מאה שנה בקירוב מיום מותו, אבל זו פרשה לעצמה. זו היא תמונה אחת בטראגדיה של הספרות היהודית הארוכה. אבל הנחת-היסוד על יעודה של האמנות היא תמיד אצל מאנגר אותה הנחה.

כל הדמויות הקרובות האלה היו משכילים. כל אחד מהם התמסר לעבודת-ההשכלה באמצעיו שלו. זה בשירים, זה במחזות, זה בסיפורים. וכולם כתבו יידיש, מפני שהם רצו להגיע ב„דארגון" שלהם, היינו ביידיש שלהם, קרוב יותר אל העם, על-מנת להוציאו לאורה מתוך החשיכה. אך לבסוף כולם היו מאוכזבים. באחד משיריו האחרונים קרא גוטלובר לחזור אל בית-הכנסת. מיכל גורדון שנתפרנס בזקנותו מכספי-התמיכה ששלח לו בנו העשיר, המומר, הסכים לדברי החלבן היהודי שהביא לו חלב ושומר לו: „טעית, ר' מיכל”...

לא עזרה בימים ההם ולא עזרה לאחר זמן ההשאה שהשיאו המשכילים את עצמם ואת האחרים, כי להיות היהודים ככל האדם ייפטר מכל הפורענויות שנתרגשו עליהם עד עתה. דבר זה לא מנע את רדיפות היהודים האכזריות, ואין זה מונע את הרדיפות שהיהודי רדף את עצמו, בהורידו לטמיון את לשונו היהודית ואת מורשתו היהודית.

אָט דאָס, דעם דאָזיקן געדאַנק, לייגט ער אַריין אין מויל פון ד"ר שלמה עטינגער. ווען דער דאָקטאָר קערט זיך צוריק פון זיין פּאַציענט, אַברהם בער גאַטלאַבער, נאָך דעם ווי אַנשטאַט אים אונטערזוכן און פּאַרשרייבן אַ רעצעפט, האָט ער אים גאָר פּאַרגעלייענט זיין סטרוקעלע, שרייבט וועגן דעם מאַנגער אַזוי:

„אַהיימגעאַנגען איז דער דאָקטאָר אַ צופרידענער, אַ גליקלע-כער, די גוטע ווערטער, וואָס גאַטלאַבער האָט אים געזאָגט וועגן זיינע שריפטן, האָבן אים אויפגעלעבט.

מען דאַרף אַנווענדן אַלע כוחות, האָט ער באַשלאָסן, אַז אַלע מיינע ווערק זאָלן דערשיינען אין דרוק, שוין צייט, כ'לעבן, אַז דאָס פּאַל, פאַר וועלכן איך האָב געשריבן, זאָל הנאה האָבן פון די אַלע זאַכן, לייענען, לערנען און דער עיקר הנאה האָבן.“

דאָס, וואָס זיין חלום איז מקוים געוואָרן ערשט אין אַן ערך הונדערט יאָר נאָך זיין טויט, דאָס איז שוין גאָר אַן אַנדער קאַפיטל. דאָס איז אין סצענע פון דער לאַנגער יידישער ליטעראַטור-טראַגעדיע. אָבער די הויפט-הנחה וועגן דער באַשטימונג פון דער קונסט איז, לויט מאַנגערן, שטענדיק די זעלביקע.

אַלע די נאָענטע געשטאַלטן זענען געווען משפּילים. יעדער האָט געטאָן השפּלה-אַרבעט מיט זיינע מיטלען. ווער מיט לידער, ווער מיט טעאַטער און ווער מיט מעשיות. און אַלע האָבן זיי געשריבן יידיש. ווייל זיי האָבן געוואַלט מיט זייער „זשאַרגאָן“, צי מיט זייער יידיש, צוקומען נענטער צום פּאַלק, בכדי אים אַרויספירן אויף דעם ליכט פון דער פינצטערניש. אָבער אַלע זענען זיי לסוף אַנטוישטע. אין איינעם פון זיינע לעצטע לידער האָט גאַטלאַבער גערופן צוריק אין שול אַריין. מיכל גאַרדאָן, וואָס לעבט אויף דער עלטער פון דער שטיצע וואָס ס'שיקט אים זיין רייכער זון, אַ משומד, איז מסכים מיט דעם ייד, וואָס ברענגט אים אַריין מילך און זאָגט צו אים: „איר האָט געגרייזט, ר' מיכל...“

ס'האָט נישט געהאַלפן דעמאָלט און ס'האָט נישט געהאַלפן שפּעטער דאָס, וואָס די משפּילים האָבן איינגערעדט זיך און אַנדערע. אַז מיטן ווערן מיט לייטן גלייך, וועלן זיי פטור ווערן פון אַלע ביז איצטיקע פּורעניותן. דאָס האָט נישט פאַרמיטן די אַכזריותדיקסטע יידן-רדיפות און פאַרמיידט נישט די רדיפות, מיט וועלכע דער ייד יאָגט זיך אַליין, מאַכט אַ תל פון זיין יידיש לשון און פון זיין יידישער ירושה.

זה סך-הכול העגום של ההשכלה. ובסך-הכול הזה לא ההשכלה בלבד היא האשמה. מאנגר מלווה את סך-הכול הזה באלגיות כה רבה, בעצב כה רב וביופי כה רב, שרק הוא מסוגל להפיק מן העצב.

ועדיין סך-הכול אינו הכול. מעלתו הגדולה של סך-הכול, שהוא בא לבסוף. ובינתיים שמחה, בינתיים הציבור נהנה, נהנים משיריו של ולוול זבארזר, הבריות מתמוגגים מהם. יושבים בבתי-המרוח, יושבים בגינות, לוגמים יין ומתפקעים מצחוק לשמע שירו של זבארזר על אלהים שפשט את הרגל ושיריו האחרים.

הבריות נהנים למראה זמרי-ברוד, הנוסעים מעיר לעיר עד סוף העולם. כשנקלע פעם ברל ברודר לבדו לתוך אכסניה, אין הוא מסרב יותר מדי, והיהודים שבאכסניה, עייפים ויגעים מטורח הדרך, ממקח וממכר, אינם חסים על הפירוטה ובלבד שישמעו שיר-זמר מפי ברל ברודר.

הציבור, פשוטי-העם חוטפים כמי-מצה את המעשיות של אייזיק מאיר דיק ושל יעקב מורגנשטרן. סיפורי אייזיק מאיר דיק לקוחים מן החיים ושל יעקב מורגנשטרן הם בעיקר פרי דמיונו. אבל סיפורי שניהם יפים כאחת לבכייה ולצחוק. וזה אהוב על העם ביותר. ואהבה זו של העם היא שהולידה את המגשים הגדול של צחוק מתוך דמעות: את שלום-עליכם.

לשם מה אפוא לדבר על סך-הכול? הרי עד לסך-הכול היתה הדרך מלווה צחוק ובדיחות-הדעת, עליצות והנאה. אפשר שהחסידיים והאדוקים חרקו בשיניהם, אבל העם צחקו.

ועל מיכל גורדון הרציני כותב מאנגר כך:

„ארוכות עמד מיכל גורדון שקוע בהרהורים, בעיניו הכחולות ניצנצו שני אגלי-עצב. בכל-זאת — הירהר — עשתה ההשכלה גדולות ונצורות. הרי זה בלבד שזיעזעה ופיזרה את המקפא הקרוש משכברי-הימים, מזה מאות שנים, שבו נקראו חיי-

דאָס איז דער טרויעריקער סך־הכל פון דער השפלה. אין דעם סך־הכל איז נישט בלויז די השפלה אליין שולדיק. מאנגער באַגלייט אַט דעם סך־הכל מיט אַזוי פיל עלעגיע, מיט אַזוי פיל טרויער און מיט אַזוי פיל שיינ־קייט, וואָס נאָר ער איז בכוח פון טרויער אַרויסצובאַקומען.

אַבער סך־הכל איז נאָך נישט אַלץ. דער סך־הכל האָט די גרויסע מעלה וואָס ער קומט אין סאַמע סוף. דערווייל איז פריילעך. דערווייל האָט דער עולם הנאה. מען האָט הנאה פון וועלוול זבאַרושערס לידער, דער עולם קוויקט זיך מיט זיי, מען זיצט אין די שענק, מען זיצט אין די גערטנדלעך, מען זופט וויין און מען קאַטשעט זיך פאַר געלעכטער פון זבאַרושערס ליד, ווי אַזוי גאַט גייט באַנקראַט, און פון אַנדערע זיינע לידער.

ס'מאַכן פריילעך דעם עולם די בראַדער זינגערס, וואָס פאַרן פון שטאַט צו שטאַט און ביז די וועלט האָט אַן עק. ווען בערל בראַדער פאַלט אַ מאַל איינער אליין אַריין אין אַן אַכסניה, לאַזט ער זיך אויך לאַנג נישט בעטן. און די יידן אין דער אַכסניה, פאַרמאַטערטע פון די שווערע אונטערזענגס, פון האַנדל און וואַנדל, זשאַלעווען נישט זייער גראַשן אַבי צו הערן בערל בראַדערס אַ ליד.

דער עולם, דער פשוטער עולם צעכאַפט ווי מצה־וואַסער, די מעשיות פון אייזיק מאיר דיק, פון יעקב מאַרגענשטערן. אַמ"דס מעשיות זענען גע־נומען פון לעבן און יעקב מאַרגענשטערנס זענען דער עיקר פון דער פאַנג־טאַזיע. אַבער ביידנס מעשיות זענען צום וויינען און צום לאַכן. דאָס האָט דער עולם צום מיינסטן ליב. און די דאָזיקע ליבשאַפט פון פאַלק האָט דאָס געבוירן דעם גרויסן פאַרווירקלעכער פונעם געלעכטער דורך טרערן: שלום־עליכמען.

איז צו וואָס רעדן וועגן סך־הכל? ווען ביז צו אים איז דער וועג געווען באַגלייט מיט געלעכטער, מיט שפאַס און מיט פרייד און מיט הנאה. מעגן די חסידים און די פרומע האַבן געקריצט מיט די ציינער, אַבער דאָס פאַלק האָט געלאַכט.

און וועגן דעם ערנסטן מיכל גאַרדאַן שרייבט מאַנגער אַזוי:
 „לאַנג איז מיכל גאַרדאַן געשטאַנען פאַרטראַכט. אין זיינע בלאַע אויגן האַבן זיך געשפיגלט צוויי טראַפּן טרויער.

פון דעסטוועגן — האָט ער זיך געטראַכט — האָט די השפלה אויפגעטאַן גרויסע זאַכן. שוין דאָס אליין, וואָס זי האָט אויפגע־רודערט און צערודערט דעם יאַרהונדערטער אַלטן גליווער, אין וועלכן דאָס יידישע לעבן האָט געגליווערט, איז אַ גרויסער אויפטו.

היהודים, כבר מפעל גדול הוא. אי־בזה הבקיעה ההשכלה את הגיטו הרוחני. אור ההשכלה, בת־השמים' עורר שכבות גדולות של העם מתרדמת־דורות. הגרעינים שזרעו המשכילים, צמחו ועשו פירות. אמנם, לא כל הפירות היו לפי רוחם של המשכילים, אך בכל־זאת הבשיל האילן הרבה פירות בשלים ועריבים לחך”.

יורשה לי להוסיף: אפילו היתה ההשכלה, בלהכעיס שלה, מסייעת רק להגביר עוד יותר את אש החסידות, אפילו היתה גורמת רק לאשש את חומות האדיקות, אר־אז היו גם־כן זכויותיה נכבדות למדי...

כדרכו של אלגיקן, מאנגר מראה לנו את כל דמויותיו הקרובות בשעת שקיעתן. את אברהם בר גוטלובר הוא מציג לפנינו כזקן סומא למהצה; את מיכל גורדון כאיש גלמוד ובא בימים; את אברהם גולדפאדן אנו רואים על ערש־מותו; את יוסף בובשובר — בבית משוגעים. מאנגר מספר לנו על לווייתו של הרשלה אוסטרופולר. רק את ולוול זבארז'ר הוא מתאר כבחור, מפני שמידיו, מידי ולוולה, היה איציק מאנגר הצעיר צריך להוציא את הכינור, כדי לזמר את שיריו למלכה־לה היפה. לפיכך רצה לראות את ולוול זבארז'ר צעיר תמיד.

מאנגר מציג לפנינו את „הדמויות הקרובות“, כשהן מעלות לפני עיניהן את חייהן שחלפו. ולמרות כל העצבות שבדבר זה של הצגת החיים על סף הקץ, יש בזה יופי רב לאין שיעור וחוץ מאנגרי במידה גדושה.

על לווייתו של הרשלה אוסטרופולר כותב מאנגר כך:

„יהודים — גברים, נשים וטף — כל דלת־העם של מז'יבוז' והעיירות הסמוכות צעדו בלוויה. בדרך סיפרו זה לזה כל מיני דברים וחידודים של הרשלה אוסטרופולר, והבריות צחקו.

היתה זו לוויה עליזה, העליזה בכל הלוויות. מאז היתה מז'יבוז' לעיר.

ערגעץ־ווו האָט די השכלה דאָך אויפגעריסן דאָס גייסטיקע געטאָ. דאָס ליכט פון דער השכלה, דער הימלישער טאָכטער, האָט אויפ־געוועקט גרויסע שיכטן פונעם פּאָלק פון אַ דורות־אַלטן לעטאַרג. די קערנדלעך, וואָס די משפּילים האָבן פאַרזייט, האָבן געגעבן פּרוכטן. אמת, נישט אַלע פירות זענען געווען אַזוי, ווי די משפּילים האָבן געוואָלט, אָבער אַ סך זיסע און צייטיקע פּרוכטן האָט דער בוים פאַרט געצייטיקט.

זאָל מיר דערלויבט זיין צוצוגעבן: ווען אַפילו די השכלה וואָלט נאָר געהאַט מיט איר צו־להכעיס צוגעהאַלפן נאָך מער צו פאַרשטאַרקן דאָס פּיער פון חסידות, ווען זי וואָלט אַפילו בלויז געוויקט פּעסטער צו מאַכן די מויערן פון פּרומקייט, וואָלטן אירע פאַרדינסטן אויך געווען גענוג באַ־דייטנדיקע...

ווי אַן עלעגיקער, ווייזט אונדז מאַנגער פּמעט אַלע זיינע נאָענטע גע־שטאַלטן ביי זייער פאַרגיין. אַברהם בער גאָטלאָבערן ווייזט ער אונדז ווי אַ האַלב־בלינדן זקן; מיכל גאַרדאַנען, אַן אַלטן, איינזאַמען מענטש; אַברהם גאַלדפּאָדענען זעען מיר אויפן טויטן־בעט. יוסף באַוואַווערן — אין דול־הויז, מאַנגער דערציילט אונדז וועגן הערשעלע אַסטראָפּאָלערס לוויה. נאָר וועלוול זבאַרזשער שילדערט ער אונדז אַ יונגן, ווייל ביי אים, ביי וועלווע־לען, האָט דער יונגער איציק מאַנגער באַדאַרפט אַרויסנעמען די לירע פון די הענט, בכדי פּונאַנדערצווינגען זיינע לידער צו מלכהלע דער שיינער. דערפאַר האָט ער וועלוול זבאַרזשער געוואָלט זען שטענדיק יונג.

מאַנגער ווייזט אונדז די „נאָענטע געשטאַלטן“, ווי זיי ברענגען אַרויס פאַר זייערע אויגן דאָס פאַרגאַנגענע לעבן זייערס. און ווי טרויעריק דאָס גופא זאָל נישט זיין, דאָס ווייזן דאָס לעבן ביים ראַנד, איז אין דעם פאַראַן אַן אַ שיעור שיינקייט און ס׳איז פול מיט מאַנגערישן חן.

וועגן הערשעלע אַסטראָפּאָלערס לוויה שרייבט מאַנגער אַזוי:

„יידן, ווייבער און קינדער, די גאַנצע אַרעמקייט פון מעזשי־באַזש און די אַרומיקע שטעטלעך איז נאָכגעגאַנגען נאָך דער לוויה. אויפן וועג האָט איינער דעם צווייטן דערציילט ווערטלעך און שפיצ־לעך פון הערשעלע אַסטראָפּאָלער און דער עולם האָט געלאַכט.

אַ פּריילעכע לוויה איז דאָס געווען. די פּריילעכסטע לוויה, זינט מעזשיבאַזש איז אַ שטאַט.

רק בשעה שאמר בנו בכורו של הרשלה את הקדיש על הקבר
החדש, הרגישו כולם, כי העשב הצומח על הקברים הוא
עצוב".

מה רב היופי העצוב במשפט היחיד האחרון בלבד. זה סוד הקסם
של מאנגר, בין בשירתו בין בפרוזה שלו. אין זה רק פרי כשרונו הגדול.
זאת היא מין גשמתיות, המסוגלת לדבר כה יפה אל כל גשמה.

נוגעת אל הלב ביותר ביופיה העצוב היא דמותו של אברהם
גולדפאדן. מאנגר מציג אותו לפנינו ברגעיו האחרונים, אבי התיאטרון
היהודי על ערש-מותו. הוא חוזה מחזות-תעתועים. הוא רואה את דרכו
כמשכיל עד שהביא לעמו את התיאטרון היהודי שלו. הוא רואה את
עצמו, הנה הוא בימאי קפדן, והנה הוא מחבר המחזות: עקידת-יצחק,
בר-כוכבא, המכשפה, ועוד. והוא רואה: הנה ניגש אל מיטתו גבר. הוא
לבוש פראק ואת כובע-הצילינדר שלו הוא מחזיק בידו. הוא קד קידה
לפני החולה ומגיש לו את כרטיס-הביקור שלו, שעליו „בורקות אותיות-
אש אדומות" בגרמנית, כיאה למשכיל: „טודס-אנגל" (מלאך המוות).

לאחר ולוול זבארזר הרי אברהם גולדפאדן הוא הדמות הקרובה
ביותר, המקורבת כליכך למאנגר. כשם שבאהבתו של ולוול זבארזר
למלכה'לה היפה ראה מאנגר לא רק סודות-אהבה, כי אם גם — ואולי בעיקר
— סודות-שירה, כך ראה ב„מכשפה" של גולדפאדן לא רק סודות אהבה
לתיאטרון עממי יהודי, כי אם גם — ואולי בעיקר — את סודות הבנייה
של מחזה, את סודות הבנייה של דראמה יהודית.

איציק מאנגר כתב את פרקי „דמויות קרובות" ערב מלחמת-
העולם השנייה. באותם ימים רחשו עוד בעוצמה חייהיהודים. כשנדמה
היה, כי ספרות יידיש תאריך עוד זמן רב בשגשוגה הגדול, קירב
אלינו מאנגר את הדמויות הקרובות, שהתחילו בכתיבת דברי ספרות
בשפת יידיש. בשעה שהבשילו הפירות, רצה לחלוק כבוד לפריחה,
המבשרת את ההבשלה. בדמויות הקרובות הביא מאנגר לידי ביטוי את

ערשט ווען הערשעלעס עלטסטער זון האָט געזאָגט קדיש אויפן פרישן קבר, האָבן אַלע דערפילט, אַז דאָס גראָז, וואָס וואַקסט אויף די קברים, איז טרויעריק.

וויפל טרויעריקע שיינקייט ליגט בלויז אין דעם איינעם לעצטן זאָץ. דאָס איז דער סוד פון מאַנגערס צויבער, הן פון זיין פּאָעזיע, הן פון זיין פּראָזע, דאָס איז נישט בלויז אַ פּראָדוקט פון זיין גרויסן טאַלאַנט. נאָר דאָס איז אַ נשמהדיקייט אַזאַ, וואָס קאָן אַזוי שוין אַפּעלירן צו נשמה. מיינסטנס אויפּרינגדיק אין זיין טרויעריקער שיינקייט, איז דאָס גע- שטאַלט פון אַברהם גאַלדפּאָדן. מאַנגער ווייזט אים אונדו אין זיינע לעצטע מינוטן, דעם שטאַרבנדיקן פּאָטער פון דעם יידישן טעאַטער. ער האָט האַלוצינאַציעס. ער זעט זיין וועג פון אַ משפּיל ביז צו זיין יידישן טעאַטער פאַרן פּאַלק. ער זעט זיך, דאָ ווי אַ שטרענגער טעאַטער-דירעקטאָר און דאָ, ווי דער מחבר פון די טעאַטער-שטיק: עקידת יצחק, בר נוכבא, די פּישוף-מאַכערין און אַנדערע. און ער זעט ווי ס'קומט צו צו זיין בעט אַ מאַן. ער איז אַנגעטאָן אין אַ פּראָק. דעם צילינדער האַלט ער אין דער האַנט. ער פאַרנייגט זיך פאַרן חולה. ער דערלאַנגט אים זיין ווייט-קאַרטע אויף וועלכער 'ס'בליצן רויטע, פייערדיקע אותיות" אויף דייטש, ווי ס'פּאַסט פאַר אַ משפּיל: "טאַדעס-ענגל".

נעבן וועלוול זבאַרזשער איז אַברהם גאַלדפּאָדן די נאַענטסטע גע- שטאַלט, וואָס איז מאַנגערן אַזוי נאַענט. ווי אין וועלוול זבאַרזשערס ליבע צו מלפּהלע דער שיינער, האָט מאַנגער דערזען נישט נאָר סודות פון ליבע, נאָר, אפשר דער עיקר, סודות פון דיכטונג, אַזוי האָט ער אין גאַלדפּאָדנס די פּישוף-מאַכערין דערזען נישט נאָר די סודות פון ליבע צו אַ יידישן פּאַלקס-טעאַטער, נאָר אויך, און אפשר דער עיקר, די סודות פון בויען אַ טעאַטער-שטיק, די סודות פון בויען אַ יידישע דראַמע.

איציק מאַנגער האָט די נאַענטע געשטאַלטן געשריבן אין די יאָרן, ערב דער צווייטער וועלט-מלחמה. דעמאָלט, ווען ס'איז נאָך געווען אַ גרויס יידיש לעבן, ווען ס'האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז די יידישע ליטעראַטור וועט נאָך לאַנג אַנגיין מיט איר גרויסן ווקס. דעמאָלט האָט מאַנגער דערנענטערט די נאַענטע געשטאַלטן, די אַנפאַנגער פון דער יידישער ליטעראַטור, פון דער ליטעראַטור אין יידיש. ער האָט אין דער צייט, ווען ס'האָבן גערייפּט די פירות, געוואַלט אַפּגעבן כבוד דעם בליעכץ, וואָס ברענגט די בשורה פון צייטיקונג. מאַנגער האָט אין די נאַענטע געשטאַלטן אַרויסגעבראַכט

אהבתו הגדולה, הגדולה והעמוקה עד לאין קץ, לידיש, לשון-היהודים! ללשון ולמלים שבהן הוא פותח את המחזור „שיר ובלדה“: „לעמיר זשע זינגען פשוט און פראַסט“, שיר-הזמר שלו, שאינו פשוט כל-עיקר...

ב.

„תיאור-החיים הנפלא של שמואל אבא אברוו“ (ספר גן-עדן) הוא פרי רצונו העז של יוצר-במלים מסוער להפוך בדרך-האמנות לא רק את סדר העולם הזה, אלא גם את סדר העולם-הבא, את סדר גן-עדן גופו. הגמרא במסכת ברכות אומרת: „מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא“. והנה בא מאנגר והיפך את הדיבור ואמר: מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא. הוא מראה לנו, כי בגן-עדן שבשמים העניינים הם בדיוק כמו בגיהנום שבארץ.

גם בגן-עדן שלו יש גבירים וקבצנים, מנצלים ומנוצלים, קנאה ושנאה. „ליטוואקים אתה פוגש שם מעט מאוד. כנגד זה — הרבה פולנים, ובעיקר צדיקים גליצאים“. אפילו גנבים ושוטרים ישנם שם. יצחק אבינו מתאוה עד כלות הנפש לחתיכה שמנה משור-הבר, ויעקב אבינו אינו מוכן לוותר על שפחותיו, אף-על-פי שאביו יצחק ואבי-אביו אברהם מבקשים זאת ממנו. רק דבר אחד אינו מצוי בגן-עדן. המוות איננו, אף כי מלאך-המוות עצמו גר שם. שני המלאכים, סיומקה וברל, עובדים כחניכים אצל המלך שלמה-זלמן המטליא, המתקן ומהפך החוצה את צד-הפנים של הכנפיים הישנות אשר למלאכים העניים. שני המלאכים החניכים מתאהבים כאחד במלאכית היפה ריזול, בתו של החנווני שבגן-עדן, ישראל-משה.

אבל המלאכית הצעירה ריזול עושה לצחוק את המלאכים המאוהבים בה. היא משסה את האחד בחבירו. שניהם עצובים, שניהם אומללים. וזה מה שמאנגר כותב עליהם:

„סיומקה המלאך אפילו ניסה להתאבד. הוא תלה עצמו על

זיין גרויסע, אומענדלעך גרויסע און טיפע ליבע צו יידיש, צום יידישן לשון, צו דעם לשון, צו די יידישע ווערטער מיט וועלכע ער הייבט אָן זיין ליד און באַלאַדע: „לאַמיר זשע זינגען פשוט און פראַסט“. דאָס געזאָנג זינגט, וואָס איז שוין גאַרנישט פראַסט און שוין גאַרנישט פשוט...

ב.

די ווונדערלעכע לעבנס-באַשרייבונג פון שמואל-אבא אַבערוואָ (דאָס בוך פון גן-עדן), איז אַ פראָדוקט פון אַ שאַרפן ווילן פון אַ צעברויזטן וואָרטשאַפער, קינסטלעריש איבערצוקערן נישט נאָר דעם סדר פון דער-וועלט, נאָר אויך פון יענער-וועלט, פון גן-עדן גופא.

אויב די גמרא זאָגט אין ברכות „מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקייע“, איז געקומען מאַנגער און געזאָגט פאַרקערט: מלכותא דרקייע כעין מלכותא דארעא. ער ווייזט אונדז, אַז אין הימלישן גן-עדן איז גענוי ווי אין ערדישן גיהנום.

אין זיין גן-עדן זענען אויך פאַראַן גבירים און קבצנים, עקספּלאַטאַ-טאַרן און עקספּלאַטירטע, קינאה און שינאה, „ליטוואַקעס טרעפט מען דאָרט זייער ווינציק, דערפאַר אַ סך פּוילישע, און דער עיקר, גאַליציאַנער צדיקים“. אַפילו גנבים און פאַליציאַנטן זענען דאָרט פאַראַן. יצחק אַבינו חלשט נאָך אַ שטיקל פעטן שוּר-הבר און יעקב אַבינו וויל זיך נישט אַפּזאָגן פון זיינע שפחות, כאַטש דער טאַטע, יצחק, און דער זיידע, אַברחם, בעטן דאָס ביי אים.

נאָר איין זאך איז נישט פאַראַן אין גן-עדן. קיין טויט איז נישטאַ. כאַטש דער מלאך-המוות אַליין וווינט דאָרט.

די צוויי מלאכים סיאַמקע און בערל, אַרבעטן ווי געזעלן ביים מלאך, שלמה-זלמן, דעם לאַטוטניק, וואָס פאַרריכט און ניצעוועט איבער ביי די אַרעמע מלאכים זייערע אַלטע פליגל. די צוויי מלאכים-געזעלן פאַרליבן זיך ביידע אין דער שיינער מלאכטע רייזל, דער טאַכטער פון גן-עדן-קרע-מער, ישראל-משה.

אַבער די יונגע מלאכטע, רייזל, חזקט פון די פאַרליבטע אין איר מלאכים. זי רייצט אָן איינעם אויפן צווייטן. ביידע זענען זיי טרויעריק, ביידע אומגליקלעך. און אַט וואָס מאַנגער שרייבט וועגן זיי:

„סיאַמקע מלאך האָט שוין אַפילו געפרוּווט באַגיין זעלבסטמאַרד. ער האָט זיך אויפגעהאַנגען אויף זיינע שעלקעס. ער האָט אין יענעם

כתפות מכנסיו. באותו הרגע שכה, שאין מיתה כלל למלאך
גן-עדן. ולאחר שהתנדנד יממה תמימה באוויר, הסיר את
הכתפות מצווארו וקילל את גן-העדן — — —

והלאה :

„ — אני מקנא — פלט בעצב סיומקה המלאך — אני מקנא
בצוער-החייטים העלוב ביותר שעל-פני האדמה. הלה, כשאינו
מצליח באהבה, יכול לפחות ליטול סם-המוות או להטביע עצמו
בנהר.

— אין לנו שום ברירה — השיב לו ברל המלאך — עלינו
לשאת את מזלנו הביש לנצח. מלה מכוערת היא מלה זו
נצח! מי הוא זה אשר המציא אותה? ולשם מה?

ראיתי את שני סימני-השאלה, מי, ולשם מה? מרפרפים
ויורדים משפתיו של ברל המלאך ונשארים תלויים בחלל
גן-עדן, המלא נוגה-ירח נעים. הם פרשו לדרכם, סיומקה לצד
ימין וברל לצד שמאל. שני המלאכים האומללים הנעים ונדים
בלילות גן-עדן, נפשי דאבה עליהם, עמוקות עמוקות, דאבה
עליהם.

עלה בדעתי, כי בתו של החנווני שבגן-עדן, סיבת הרוגזה
שבנפשם, מן-הסתם ישינה עתה. שערותיה פזורות על הכר.
כנפיה, שבהן התכסתה, החליקו וירדו מגופה, אפשר שהיא
מחייכת בחלומה ואינה יודעת כלל כי רועיהמזל, שהעלתה
בקסמה, אינו מוצא לו מקום. יש בו כמיהה למוות, אך אין
הוא יכול למות.

ליל ירח בגן-עדן — חשבתי — גם-כן יש לו רוחות-רפאים
משלו.

יש גם בגן-עדן, כפי שמאנגר מראה לנו, צער, אסון, בגידה
ואפילו שיגעון. אפשר שספר גן-עדן זה הוא פארודיה של אמן על חוסר-
השלמות שבבריאה. הדעת נותנת, כי אמנם כך הוא.

מאַמענט פאַרגעסן, אז ס'איז נישטאָ קיין מיתה פאַר אַ גן־עדן־מלאך. און נאָך דעם, ווי ער האָט זיך געבאַמבלט אַ גאַנצן מעת־לעת אין דער לופטן, האָט ער אַראָפּגענומען די שעלקעס פונעם האַלדו און געשאַלטן דעם גן־עדן — — —

און ווייטער :

— „איך בין מקנא — האָט טרויעריק אַ זאָג געטאָן סיאַמקע מלאך, — איך בין מקנא דעם מינדסטן שניידערינג אויף דער ערד. ער, אז ס'גליקט אים נישט אָפּ אַ ליבע, קאָן ער כאַטש אייננעמען סם, אָדער זיך דערטרינקען אין אַ טייך.

— מיר האָבן נישט קיין אַנדער ברירה, — האָט אים אָפּגעענט־פערט בערל מלאך, — מיר מוזן טראָגן אונדזער שלימזל אייביק, אַ פאַסקודנע וואָרט אָט דאָס וואָרט, אייביק, ווער האָט עס אויס־געטראַכט? און צו וואָס?

איך האָב געזען, ווי די צוויי פרעגצייכנס, ווער? און, צו וואָס? פּלאַטערן אַראָפּ פון בערל מלאכס ליפּן און בלייבן הענגען אין גן־עדן־חלל, וואָס איז פול מיט זיסן לבנה־שיין.

זיי זענען זיך צעגאַנגען, סיאַמקע רעכטס און בערל לינקס. די צוויי אומגליקלעכע מלאכים, וואָס בלאַנקען זיך אַרום דורך די גן־עדן־נעכט, האָבן זיי באַדויערט, טיף, טיף, באַדויערט.

איך האָב געטראַכט, אַז דעם גן־עדן־קרעמערס טעכטערל, די סיבה פון זייער אומרו, שלאַפט איצט, מסתמא, אירע האָר זענען צעוואָרפן איבערן קישן. די פליגל, מיט וועלכע זי האָט זיך צוגע־דעקט, האָבן זיך אַראָפּגעגליטשט פון איר לייב. אפשר שמייכלט זי אין חלום און ווייס אָפּילו נישט, אַז דאָס שלימזל, וואָס זי האָט באַשווירן, קאָן זיך קיין אַרט נישט געפינען. ס'בענקט נאָכן טויט און קאָן נישט שטאַרבן.

אַ לבנה־נאַכט אין גן־עדן, — האָבן איך געטראַכט, — האָט זיך אויך אירע געשפענסטער.

פאַראַן אויך אין גן־עדן, ווייזט אונדז מאַנגער, טרויער, אומגליק, פאַראַט און אָפּילו משוגעת. אפשר איז דאָס בוך פון גן־עדן אַ פאַראַדיע פון אַ קינסטלער אויף דער נישט־שלימותדיקייט פון גאָטס באַשאַף. ס'קאָן גאַנץ געמאַלט זיין, אַז אַזוי איז עס טאַקע.

מובן מאליו, שיהודים אדוקים, ואפילו בעלי-אמונה בלבד, לא תישר בעיניהם תמונה כזאת של גן-עדן, שציין משורר מרדך, הצוף. דיוקנאותיהם של האבות, של המלאכים והצדיקים, כפי שמאנגר מצייר אותם, אי-אפשר שימצאו חן בעיניהם. אבל מאנגר לא איכפת לו, כפי שלא התפעל בשעתו מכרוזי-החרמות שפיזרו על ראשו האדוקים לאחר שפירסם את שירי-החומש שלו. אוי לו למשורר הרוצה למצוא חן בעיני הכול. אגב, לא כל משורר מסוגל לכתוב מזמורי תהלים. כבר היה לנו בעל התהילים שלנו. שירתנו כמהה עתה למרד. הרי לפני עשרות-שנים כבר יצא מיכה יוסף ברדיצ'בסקי בהסתערות על רוח-הכניעה שבתפילות היהודיות. לא אחד ממביני-השירה ראה בשעתו בשירי-הכניעה הנוצריים של ורלן משהו שאינו כדרך-הטבע.

אינני בא להגן כאן על מאנגר בפני ההתנפלויות שהתנפלו עליו לאחרונה החוגים הדתיים על-שום „ספר גן-עדן“ שלו, למרות החשד שלי, כי הפחד מפני התנפלויות כאלה הוא הטעם לכך, שאין אצים לתרגם את ספרו זה לעברית, אף-על-פי שכבר הופיע בהולאנדיה. (הספר „דמויות קרובות“ כבר ניתרגם לפני שנים בידי אברהם שלונסקי). אבל אין זה מתפקידי לעסוק בכך. אין אני רוצה אלא לציין: מה חידש איציק מאנגר ב„תיאור-החיים הנפלא של שמואל אבא אברוו“? מה פעל בו?

מצד אחר, מדוע גלחמים ההיסטוריונים על זכותם להעלות את כל האמת שבעובדות ההיסטוריות, אפילו כשלפעמים אין הן נוחות לנו, ומדוע לא יילחמו הסופרים על הזכות להעלות את כל האמת שבדמיונם, כל מה שדמיונם מכתוב להם, בלא להתחשב אם זה מוצא חן בעיני מישהו או לא?

מפני שמדובר כאן בדמיון בלבד, איציק מאנגר אינו מהפכן ארצי, אלא מהפכן שמימי. השמים הם שדה-הקרב שלו, וכלי-זינו בקרב הם פיוטיים, וממילא שמימיים. במשל-השמים שלו הוא מראה לנו את כל העוול שבעולמנו הארצי. חל כאן עירבוב-היוצרות. היחסים הארציים

פארשטייט זיך, אז די פרומע יידן, צי אפילו נאָר רעליגיעזע, קאָן נישט געפעלן ווערן אַזאַ בילד פון גן־עדן, געשילדערט דורך אַ פּאָעט אַ טראַציקן, אַ שקאַץ. זיי קאָנען נישט געפעלן ווערן די פּאַרטערטן פון די אַבות, פון די מלאכים און צדיקים, אַזוי ווי מאַנגער מאַלט זיי. אַבער מאַנגערן אַרט דאָס נישט, ווי ס'האַט אים בשעתו נישט געאַרט. די קול־קוראס מיט די חרמות, וואָס האָבן זיך אַ שיט געטאַן אויף זיין קאַפּ מצד די פרומע, נאָך דעם, ווי ער האָט פּאַרעפּנטלעכט זיינע חומש־לידער. וויי איז צו דעם דיכטער, וואָס וויל אַלע געפעלן ווערן. איבעריקנס, נישט יעדער דיכטער איז מסוגל צו שרייבן תהילים. מיר האָבן שוין געהאַט אונדזער בעל־תהילים. אונדזער שירה בענקט גאַר נאָך רעוואָלט. האָט שוין מיט צענד־ליקער יאָרן צוריק מיכה יוסף בערדיטשעווסקי געשטורעמט קעגן דער הכנעהדיקייט פון די יידישע תפילות. נישט איינעם פון די פּאָעזיע־מבינים זענען בשעתו געווען איבער דער טבע ווערלענס קריסטלעכע הכנעה־לידער. כ'גיי נישט דאָ פּאַרטיידיקן מאַנגערן פּאַר די עווענטועלע אַנפּאַלן אויף אים מצד די רעליגיעזע קרייזן, פאַר זיין דאָס בוך פון גן־עדן, נישט גע־קוקט אויף מיין חשד, אַז די מורא פאַר אַזעלכע אַנפּאַלן איז די סיבה דער־פון, וואָס מען יאָגט זיך נישט איבערצוועצן דאָס דאָזיקע בוך זיינס אין עברית, כאַטש ס'איז שוין דערשינען אין האַלענדיש. (די נאַענטע געשטאַלטן זענען שוין מיט יאָרן צוריק איבערגעזעצט געוואָרן פון אַברהם שלאַנסקי). אַבער ס'איז נישט מיין אויפגאַבע זיך דערמיט צו פּאַרנעמען. איך וויל נאָר זאָגן, וואָס האָט איציק מאַנגער מיט זיין שמואל אבא אַבערוואָ מחדש געווען? וואָס האָט ער דערמיט אויפגעטאַן?

צוריקגערעדט, פאַר וואָס זאָלן די היסטאָריקער קעמפן פאַר זייער רעכט. אַרויסצוברענגען דעם גאַנצן אמת פון היסטאָרישע פּאַקטן, ווי אומ־באַקוועם ער זאָל דאָס טייל מאַל פאַר אונדז נישט זיין, און פאַר וואָס זאָלן שרייבער נישט קעמפן פאַר די כּעכט אַרויסצוברענגען דעם גאַנצן אמת פון זייער פּאַנטאָזיע, אַט דאָס אַלץ, וואָס זייער פּאַנטאָזיע דיקטירט זיי, אומאַפהענגיק דערפון, צי עמעצן געפעלט דאָס יאָ אַדער נישט?

וואָרום נאָר אין פּאַנטאָזיע גייט עס דאָך דאָ. איציק מאַנגער איז נישט קיין ערדישער רעוואָלוציאָנער, נאָר אַ הימלישער. דער הימל איז זיין פּלאַצ־דאַרם, זיין קאַמפּס־שטח. זיינע קאַמפּס־פּלי־זין זענען פּאַעטישע און במילא הימלישע, אויפן משל פון זיין הימל, ווייזט ער אונדז די גאַנצע אומגערעכט־טיקייט פון אונדזער ערדיש וועלטל. דאָ קומט פאַר אַ פּאַרמישונג פון די יוצרות. די ערדישע באַציִונגען צווישן מענטשן, צווישן איין שיכט און דער

שבין הבריות, שבין רובד חברתי אחד לחבירו, כל היצרים הארציים — כל אלה כולם מתערבבים בספר זה עם השמימי, כמו למשל עם הקרב השמימי הלא-שווה שבין מלאך-המוות לכוכב; אכזריותו של המוות הארצי מתערבבת עם אכזריותו של הנצח השמימי, עם העדר-היכולת אפילו למות.

מתוך כל זה נשמעת אנחה קוסמית גדולה, הבוקעת מתחת לעטו ומתחת ללבו של יוצר-המלים, של האמן שהוא בחירו של בחיר-היצירה.

לפי מאנגר, ראוי לו לעולם שינוהל בנס, ברגש, ביופי, בחסד — וכלל וכלל לא בחוקיו של המאטריאליזם ההיסטורי, וראיה לכך תמצאו בדרך כתיבתו של מאנגר על אליהו הנביא, אשר שמואל-אבא פגש אותו בשדרה המכונה על שמו, היינו: שדרת אליהו הנביא.

„היה זה אליהו הנביא. לפנים היה יורד מזמן לזמן על הארץ, כדי לעזור לעני, לעשות נס, שתהיה לביש-מזל מחיה לשבת, לאחרונה נתייאש. העניים שבארץ שוב אינם מאמינים בעזרתו. הם החליטו, שהם לבדם יעזרו לעצמם. — יהי כן — אומר בביטול אליהו הנביא — יעזרו לעצמם הם לבדם, איך מכנים אותם שם... הציציליסטים“.

ספר גן-עדן מלא דמיון, גרוטסקה, פארודיה. די לקרוא את טענתו של הרב מברדיצ'ב כלפי ריבון העולם, לאחר שברח שור-הבר מגן-העדן של היהודים אל זה של הגויים, בשביל להיווכח מה גדול כשרונו הפארודיסטי של איציק מאנגר.

כל מה שמצוי בספר הזה אפוף חן מאנגרי. עצם לידתו של שמואל אבא היא מזיגה של חבלי-לידה עם חן מחוצף. ההתעלמות להכעיס מחוקי-הטבע היא אופיינית ביותר למרדנותו ודווקנותו הפיוטיות של מאנגר.

בתוך המבנה הריאליסטי כביכול של „ספר גן-עדן“ הכניס מאנגר את ממשויותיו הפיוטיות. ארכימדס ביקש נקודה אחת מחוץ לכדור-

צווייטער, אלע ערדישע יצרים, — אָט דאָס אַלץ ווערט אין דעם בוך אויסגעמישט מיט דעם הימלישן, ווי למשל, מיט דעם הימלישן נישט גלייכן קאָמף צווישן מלאך־המוות און אַ שטערן, די אַכזריותדיקייט פון ערדישן טויט מיט זיך צונויף מיט דער אַכזריותדיקייט פון דער הימלישער אייבי־קייט, מיט דעם נישט קאָנען אַפילו שטאַרבן.

פון דעם אלעם הערט זיך אַ גרויסער קאָסמישער קרעכץ, וואָס קומט אַרויס פון אונטער דער פעדער און פון אונטערן האַרץ פון דעם וואָרט־שעפּער, פון דעם קינסטלער, וועלכער איז דער בחיר פון דעם בחיר־היצירה.

לויט מאַנגערן דאַרף די וועלט געפירט ווערן דורך נס, דורך געפיל, דורך שיינקייט, דורך חסד — און שוין גאַרנישט דורך די געזעצן פון היסטאָרישן מאַטעריאַליזם. אַ ראיה האָט איר דערפון, ווי אַזוי מאַנגער שרייבט וועגן אליהו הנביא, וועלכן שמואל אבא האָט געטראָפן שפּאַצירן אויפן בולוואַר וואָס טראָגט זיין נאָמען, הייסט: אליהו־הנביא־בולוואַר.

„ס'איז געווען אליהו־הנביא. אַמאָליקע צייטן פלעגט ער זיך אַראָפּלאָזן פון צייט צו צייט אויף דער ערד. העלפן אָן אַרעמאָן. באַוווּיזן אַ נס, אַז אַ שלימזל זאָל האָבן אויף שבת. לעצטנס האָט ער זיך מייאש געווען. די אַרעמעלייט אויף דער ערד האָבן אויפגע־הערט צו גלייבן אין זיין הילף. זיי האָבן באַשלאָסן זיך אַליין צו העלפן. — זאָלן זיי, — זאָגט מיט ביטול אליהו־הנביא, — זאָלן זיי זיך אַליין העלפן, ווי הייסן זיי דאַרטן... די ציציליסטן“.

דאָס בוך פון גרַענדן איז פול מיט פּאָנטאָזיע, מיט גראַטעסק, מיט פּאַראַדיע. גענוג איבערצוליינענען די טענה פון דעם באַרדיטשעווער רב צום רבונג־של־עולם, נאָך דעם ווי דער שוֹר־הבר איז אַנטלאָפן פון יידישן גן־עדן אין גויישן, בכדי צו זען וואָס פאַראַ פּאַראַדיסטישן טאַלאַנט איציק מאַנגער פאַרמאָגט.

אַלץ וואָס געפינט זיך אין דעם בוך איז אַרומגענומען מיט מאַנגערישן חן. שוין דאָס געבוירן ווערן פון שמואל אבא, איז אַ געמיש פון חבלי־לידה מיט שקאַצישן חן. דאָס צו־להכעיסדיקע איגנאַרירן די געזעצן פון דער נאַטור איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר מאַנגערס פּאַעטישן רעוואַלט און טראַציקייט.

אין דער מכלומרשט רעאַליסטישער קאָנסטרוקציע פון זיין גן־עדן־רוך, האָט מאַנגער אַריינגעפירט זיינע פּאַעטישע רעאַליטעטן. אַרכימעדעס

הארץ, כדי שיוכל לגלות את סודותיו של הכדור. מאנגר הוא במצב טוב מזה, הוא נוטל לו בכוח כשרונו הפיזי הרבה, „נקודות” ריאליסטיות ומגלה באמצעותן את עולם-הדמיון שלו, מוליך אותנו לתוך העולם הזה. ולא זו בלבד שהוא מוליך ומכניס אותנו לתוך עולמו האמנותי-הבדיוני, אלא שהוא גם לוקח את לבותינו שבי.

בממשותתו הפיזיות אישש וביצר מאנגר את ספר-הפרווה שלו, שאינו ספר פרוזאי כל-עיקר. „תיאור-החיים המופלא של שמואל-אבא אברוו” הוא ספר של פרוזה, אך לא ספר פרוזאי. זהו ספר פיזי שניתנה לו צורה של פרוזה בריאה.

ג.

אם בספר „שמואל-אבא אברוו” בולטים לעין היסודות הריאליסטיים הרי ב„מעשיות הרשל זומררוינט” בולטים היסודות הדמיוניים, אולם בשני המקרים היסודות השונים הללו, הסותרים זה את זה לכאורה, מאוזנים היטב. האמנות עומדת על היכולת לעשות בחומר האמנותי באופן כזה, שכל יסוד שביצירה ישתלט ויתכלל בעת ועונה אחת.

„המעשיות של הרשל זומררוינט” שייכות לסוג מעשיות-להד”ם. וזה הקרקע הטוב ביותר והבריאה ביותר לסיפור דמיוני. כאן אפשר לו ליצר להינתק מן המציאות, על-מנת שיוכל גם להתנשא וגם לעוף. ההינתקות מן המציאות היא הרגע הקשה והמסובך ביותר ביצירה מסוג זה. כשם שהרגע המסוכן ביותר לטייס-החלל הוא רגע ההינתקות מן הספירה שבה פועל כוח-הכבידה של כדור-הארץ.

בספר הפרווה של מאנגר יש עוד סיפורים, כגון „החלמאי”, „מעשה בשפמו של הפריץ”, „טוס-הזהב”, שבלי-ספק ייכללו באוצר סיפורי-העם היהודיים. בכלם יש מוסרי-השכל, אף כי הללו שונים מאוד זה מזה באופיים.

האָט געבעטן וועגן איין פונקט אויסער דער ערד, בכדי צו קאָנען אַנטפלעקן אירע סודות. מאַנגער איז אין אַ בעסערער לאַגע. ער נעמט מיטן כוח פון זיין פּאָעטישן טאַלאַנט אַ סך רעאַליסטישע „פּונקטן“ און אַנטפלעקט דורך זיי זיין פּאָנטאַזיע־וועלט, פירט אונדז אַריין אין דער דאָזיקער וועלט. און מאַנגער איז נישט נאָר אַן אַריינפירער, נאָר דער עיקר אַ פּאָנטאַסטישער פּאַרפירער אין זיין קינסטלערישער וועלט.

מיט זיינע פּאָעטישע רעאַליטעטן האָט ער באַפעסטיקט און פּאַרפעס־טיקט זיין פּראָזעבוך, אָבער נישט־פּראָזאַיש בוך. זיין די ווונדערלעכע לעבנס־באַשרייבונג פון שמואל אבא אַבערוואַ איז אַ פּראָזעבוך, אָבער נישט קיין פּראָזאַיש בוך. ס'איז אַ פּאָעטיש בוך געגעבן אין אַ געזונטער פּראָ־זאַשער צורה.

ג

אויב אין „שמואל אבא אַבערוואַ“ זענען בולט די רעאַליסטישע מאַ־מענטן, זענען אין „די מעשיות פון הערשל זומערווינט“ בולט די פּאָנטאַס־טישע. אָבער אין ביידע פּאַלן זענען די דאָזיקע פּאַרשידענע, און אין פּלוג, סתירותדיקע עלעמענטן, גוט באַלאַנסירט. די קונסט באַשטייט אין דעם, צו קאָנען אַזוי אָפּערירן מיטן קינסטלערישן שטאַף, אַז אין דעם ווערק זאָל יעדער עלעמענט איינציטיק דאַמינירן און זיך לאָזן אינטעגרירן.

„די מעשיות פון הערשל זומערווינט“ געהערן צו דער קאַטעגאָריע מעשיות פון נישט־געשטויגן און נישט־געפּלויגן, און דאָס איז דער בעס־טער און געזינסטטער באַדן פּאַר אַ פּאָנטאַסטישער מעשה. דאָס גיט דעם שעפּער די מעגלעכקייט זיך אָפּצורייסן פון דער ווירקלעכקייט, בכדי קאָנען אי שטייגן, אי פּלעזן. דאָס אָפּרייסן זיך פון דער ווירקלעכקייט איז דער סאַמע שווערסטער און קאַמפּליצירטער מאַמענט אין אַזאַ מין שאַפּונג. פּונקט ווי דער געפּערלעכסטער מאַמענט פּאַר אַ סטראַטאַספּערע־פּלעזער איז דער, אין וועלכן ער דאַרף זיך אָפּרייסן פון דער ספּערע, וווּ ס'ווירקט דער גראַוויטאַציע־כוח פון דעם ערדקילעך.

פּאַראַן אין מאַנגערס פּראָזעבוך נאָך מעשיות, ווי „דער כעלעמער“, „די מעשה מיטן פּריצס וואַנצעס“ און „די גאַלדענע פּאַווע“, וואָס וועלן זיכער אַריין אין דעם אַוצר פון די יידישע פּאַלקס־מעשיות. זיי האָבן אַלע מוסר־השפּלס. כאַטש פון גאָר פּאַרשידענעם כאַראַקטער.

עולם-הדמיון מדבר אל מגגנון-תפיסתו, אל לבו ומוחו של האדם הפשוט, יותר מהר מעולם-המציאות. לא ארחיב כאן את הדיבור בהבהרת הסיבות לכך. בגודל כשרונו של האמן ובנשמתייתו תלוי הדבר, שאותם יצירות ומוטיבים שלו ימצאו גם אוזן קשובה ולב פתוח אצל הקורא המעודן בתכלית. בפרט זה, החשוב מאוד, איציק מאנגר הוא בעל הצלחה מרובה. הוא נתברך בחכמה יוצרנית לפגוע בנקודה המשותפת לאדם הפשוט ולמעודן. רק בעלי-הבינוניות הם מחוץ לשותפות זו, הן כיוצרים, הן כמקבלים...

מסותיו של מאנגר על משה לייב הלפרן, מאני לייב, משה נאדיר, יוסף רולניק, ראובן אייזלאנד מלאות אהבה לאמן-המלים היהודי בכלל וליוצרים שנמנו למעלה בפרט.

מאנגר הוא ידען ובקי בספרות-העולם ובשירת-העולם. הוא אינו שולל שום דרך של יצירת שיר, ובלבד שהשיר יהיה טוב. אפילו שיר העשוי היטב יכול להיות שיר טוב, לפי דעתו. אבל אין הוא מכריז על אהבתו אלא לאותם סופרים שהוא אוהבם בפועל. שכן אפשר לקרוא דבריהם של סופרים שונים, ואפילו אפשר להוקיר או להעריך סופרים מסוימים, אבל לכתוב אפשר רק על אותם שמעוררים את הלב. ואין דבר המעורר את הלב כמו האהבה. ולא-דווקא אהבה אל יצירותיו של האמן, אלא האהבה אל אישיותו האמנותית. אם אמנם הוא בעל אישיות כזאת, כמובן.

המבקרים האובייקטיביים כביכול, אם אמנם מצויים כאלה, רואים לפנייהם רק את הכתוב, את השיר, את הסיפור או את הרומאן. והואיל והם רואים רק את הכתוב, הרי לעתים קרובות מאוד אין הם מבחינים בין טוב לרע ביצירות-הכתב.

כל אמני-המלה, אשר מאנגר כותב עליהם, היו אישים בספרות, כל אחד לפי מידתו ודרכו. הם כולם הלמו היטב את הלך-רוחו הפיוטי של מאנגר.

די פאנטאסטישע וועלט רעדט גיכער צו דעם אויפנעם־אפארט, צום הארץ און מוח, פונעם פשוטן מענטש, ווי די רעאלע וועלט. כ'וועל זיך דא נישט אריינלאזן אינעם אויפקלערן די סיבות, פאר וואס דאס איז אזוי. פון דער גרויסקייט פון דעם קינסטלערס טאלאנט און פון זיין נשמהדיקייט איז אפהענגיק, אז די זעלבע זיינע שאפונגען און מאטיוון זאלן אויך געפירן נען אן אפן אויער און הארץ ביים הויך־ראפינירטן לייענער. אין דעם זייער וויכטיקן פרט איז איציק מאנגער א גרויסער בעל־מוצלת. ער איז געבענטשט מיט דער שעפערישער חכמה צו טרעפן אין דעם פינטל, וואס איז בשותפותדיק סיי פארן פשוטן מענטש און סיי פארן ראפינירטן. נאר די מיטלמעסיקייטן זענען מחוץ דעם שותפות, סיי ווי שעפער, סיי ווי אפגעמעט...

מאנגערס עסייען וועגן משה לייב האלפערן, מאני לייב, משה נאדיר, יוסף ראליק, ראובן אייזלאנד, זענען פול מיט ליבע צום יידישן ווארט־שאפער בכלל און צו די אויבן אויסגערעכנטע שאפער בפרט.

מאנגער איז א גרויסער ידען אין דער וועלט־ליטעראטור און אין דער וועלט־פאעזיע. ער נעגירט נישט קיין שום אופן פון שאפן א ליד, אבי דאס ליד זאל זיין גוט. אפילו א גוט געמאכט ליד, קאן אויך זיין גוט, איז זיין מיינונג. אבער דעקלארירן זיך אפן אין ליבע וועט ער נאר צו די שרייבער, וועלכע ער האט פאקטיש לייב. ווארום מען קאן לייענען פארשידענע שרייבער, מען קאן אפילו געוויסע שרייבער שעצן, אדער שאצן, אבער שרייבן קאן מען נאר וועגן די, וועלכע אינספירירן. און קיין שום זאך אינספירירט נישט אזוי, ווי ליבע. נישט אזוי פיל די ליבע צום קינסטלערס שאפונגען, ווי צו זיין קינסטלערישער פערזענלעכקייט. אויב דער קינסטלער איז עס, פארשטייט זיך.

די אזוי גערופענע אביעקטיווע קריטיקער, אויב אזעלכע זענען בכלל בנימצא, זעען פאר זיך נאר דעם טעקסט, דאס ליד, די דערציילונג אדער ראמאן. און ווייל זיי זעען נאר דעם טעקסט, זענען זיי אזוי אפט נישט מבחין בין טוב ורע אין די שרייבערישע שאפונגען.

די אלע ווארטשאפער, וועגן וועלכע מאנגער שרייבט, זענען געווען שרייבערישע פערזענלעכקייטן, יעדער לויט זיין מאס און שטייגער. זיי אלע זענען אזוי גוט צוגעפאלן צו מאנגערס פאעטיש געמיט.

בספר הפרוזה של מאנגר יש עוד מסות ופרקי זכרונות מביתו. אבל איני יכול להתעכב ולדון בכל זה במסגרתה של מסה אחת.

ספר-הפרוזה של מאנגר, ששמו „דמויות קרובות וכתבים אחרים“, הוא ספר מלא חן. זהו ספר של עצב ושמחה, של צחוק וצער. אבל מצער ביותר הוא סוף-דברו של המחבר בספר הזה. מאנגר מספר שם, כי לאחר הסדרה „דמויות קרובות“ רצה לכתוב סדרה „דמויות רחוקות“ על-אודות משוררים וסופרים יהודיים מודרניים. ואולם, אומר הוא: „הדמויות הרחוקות אולי כבר לא ייכתבו. בזמן של מסה חסרת-דם ופרוזה המונית — מי צריך את זה?“

והלאה: „ראוי להזכיר כי 'תיאור החיים המופלא של שמואל אבא אברו' הוא אך חלקה הראשון של טרילוגיה שעלתה במחשבה. החלקים האחרים אולי כבר לא ייכתבו לעולם.“

ושוב: „הסיפורים הנדפסים בספר זה הם רק שניים מתוך קובץ שעלה במחשבה וששמו היה צריך להיות 'ספר המעשיות החדש', מין 'דקאמרון'. מניין יהודים נמצאים בתוך בונקר: רומני, פולני, גליצאי, ליטאי, אוקראיני וכה הלאה. בחוץ משתוללת חיית-הטרף הגרמנית, וכאן, בתוך הבונקר, האנשים מספרים זה לזה מעשיות, כדי לגרש את האימות והפחדים בלילות השקטים, כשהיריות פוסקות לשעה קלה. זאת היתה צריכה להיות המסגרת של ספר-המעשיות החדש שלי. אבל, לדאבון-הלב.“

ומתוך יאוש אני רוצה לשאול: איציק מאנגר יקר, מדוע? אולי יש עוד בתוך ספרות-יידיש חמישים צדיקים-קוראים, האף לא תכתוב למען החמישים?!

„די גאלדענע קייט“, מס' 42

פאראן אין מאנגערס פראזעבוך נאך עסייען און טיילן פון זכרונות פון זיין היים. אבער אויף אלעם קאן איך זיך נישט אפשטעלן אין די ראמען פון איין עסיי.

מאנגערס פראזעבוך, וואס הייסט נאענטע געשטאלטן און אנדערע שריפטן, איז א בוך, וואס איז מלא חן. ס'איז א בוך פון אומעט און פון פרייד, פון געלעכטער און טרויער. אבער דאס טרויעריקסטע איז דעם מחברס נאכווארט אין דעם בוך. מאנגער דערציילט דארט, אז נאך דער סעריע „נאענטע געשטאלטן“ האט ער געוואלט אויפשרייבן א סעריע „ווייטע געשטאלטן“, וועגן מאדערנע יידישע פאעטן און בעלעטריסטן. אבער, זאגט ער: „די ווייטע געשטאלטן“ וועלן שוין אפשר נישט אנגע- שריבן ווערן. אין א צייט פון אנעמישער עסייטיק און פיעכאטנער פראזע — ווער דארף עס האבן?”

און ווייטער: „פדאי צו דערמאנען, אז די ווונדערלעכע לעבנס-בא- שרייבונג פון שמואל-אבא אבערוואך איז בלויז דער ערשטער טייל פון א פארטראכטער טרילאגיע. די אנדערע טיילן וועלן שוין אפשר קיין מאל נישט אנגעשריבן ווערן.“

און ווידער: „די מעשיות, וואס ווערן געדרוקט אין דעם בוך, זענען בלויז צוויי פון א פארטראכטער זאמלונג, וואס האט געזאלט הייסן, דאס נייע מעשה-בוך, א מין דעקאמעראן. א מנין יידן געפינען זיך אין א בונקער: א רומענישער, א פוילישער, א גאליציאנער, א ליטווישער, אן אוקראינישער אאז״ו. אין דרויסן הוליעט די דייטשע בעסטיע, און דא אין בונקער דערציילן זיך די מענטשן מעשיות, פדי צו פארטרייבן די מורא און די אנגסטן אין די שטילע נעכט, ווען די שיסעריי שטעלט זיך א וויילע אפ.“

דאס האט געזאלט זיין די ראם פון מיין נייעם מעשה-בוך.
אבער, ליידער“.

א פארצווייפלטער וויל איך פרעגן: טייערער איציק מאנגער, פאר וואס?

און ווען אפילו די יידישע ליטעראטור זאל מער נישט האבן ווי פופציק צדיקים-לייענער, צי וועסטו נישט שרייבן פאר די פופציק?!

„די גאלדענע קייט“, נר' 42

עם איציק מאנגר ליד השולחן

אחד היסודות העיקריים בשירתו של איציק מאנגר, היסוד המפעים, הכובש את הלב והלוקח את הקורא שבי — הרי זה חן. אבל הפעם לא אדבר על חן שירתו של מאנגר, אלא על קסמו האישי, על חן אישיותו הפיוטית.

איציק מאנגר כל-כולו משורר. כך הוא תמיד, בלי הרף. אם הוא פוצה פיו ופולט כלאחר-יד ליד השולחן איזה דיבור, או בדיחה, או סתם הערה — הרי זה מלא חן.

אמנם, בזמן האחרון הוא מר-נפש. הוא רואה בעליל את כליונה של יידיש. אבל עדיין אין זה, אומר הוא, הגרוע מכול. כלום מועטים הם העמים, הלשונות והתרבויות שעברו מן העולם במשך ההיסטוריה האנושית? ! אבל יידיש אינה כלה מאליה, את היידיש הרגו, את היידיש רצחו.

הגרמנים רצחו את העם היהודי באירופה, ובעיקר את יהודי מזרח-אירופה, ששם היה הים הגדול של יידיש ויצירה יהודית. אבל, להבדיל אלף הבדלות, היהודים עצמם אף הם חטאו ליידיש, והחטא גורא. ובעיקר חטאו היהודים של כל ארצות אמריקה.

הם ראו ביידיש רק שפת-מעבר. שפה לדור הראשון של המהגרים. לא רק אנשי-העיתונות ובראשם אייב קאהאן ראו כך את היידיש והתייחסו כך אליה, אלא גם הגדולים שבסופרי יידיש, משוררים ופרוזהאים, הסכימו והשלימו עם הגישה הזאת. הם לא קיימו את הצו: „למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו“, הם לא לימדו את בניהם ובנותיהם יידיש. הם לא השרישו בלבנות דורותיהם הבאים את הרגש והאמונה,

מיט איציק מאנגערן ביים טיש

איינער פון די הויפט־עלעמענטן פון איציק מאנגערס פאעזיע, דאס וואָס פאַרכאַפּט אַזוי, באַצווּינגט און נעמט אין געפאַנגענשאַפּט דעם לייַע־נער — איז חן. אָבער דאָס מאָל וויל איך נישט רעדן וועגן חן פון מאַנגערס פאַעזיע, נאָר וועגן זיין פּערזענלעכען צויבער, וועגן דעם חן פון זיין פאַעטי־שער פּערזענלעכקייט.

איציק מאַנגער איז כּולו פאַעט, ער איז עס כּסדר, אָן אויפהער, זאָגט ער ביים טיש אַזוי כּלאחר־יד, אַ וואָרט, אַ וויץ, צי אַ באַמערקונג — איז עס מלא חן.

אמת, ער איז לעצטנס פאַרביטערט. ער זעט באַשיינפּערלעך, אַז יידיש גייט אונטער. אָבער דאָס וואָלט נאָך נישט געווען דאָס ערגסטע, זאָגט ער. ווייניק פעלקער, שפּראַכן און קולטורן זענען אין משך פון דער מענטשלע־כּער געשיכטע אונטערגעגאַנגען? אָבער יידיש גייט נישט אונטער, יידיש האָט מען אַוועקגעהרגעט, יידיש האָט מען דערמאַרדעט.

די דייטשן האָבן אויסגעמאַרדעט דאָס יידישע פּאָלק אין אייראָפּע, און דער עיקר פון מזרח־אייראָפּע, וווּ ס'איז געווען דער ים פון יידיש און יידישן שאַפּן. אָבער, להבדיל אלף הבדלות, די יידן אַליין האָבן אויך גע־זינדיקט קעגן יידיש, מוראדיק געזינדיקט. דער עיקר האָבן געזינדיקט די יידן פון אַלע אַמעריקעס.

מען האָט אין יידיש געזען נאָר אַן איבערגאַנגס־שפּראַך. אַ שפּראַך פאַרן ערשטן דור אימיגראַנטן. נישט נאָר די צייטונגס־מענטשן, מיט אייב קאַהאַן אין דער שפּיץ, האָבן אַזוי געזען און זיך אַזוי באַצויגן צו יידיש, נאָר אויך די גרעסטע יידישע שרייבער, דיכטער און פּראָזאַיקער, האָבן מיט אַזאַ צוגאַנג מסכים געווען און משלים געווען. זיי האָבן נישט מקיים געווען דעם: „למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ביתו“, זיי האָבן זייערע זין און טעכטער נישט געלערנט קיין יידיש. זיי האָבן נישט איינגעוואַרצלט אין די צוקונפטיקע דורות זייערע דאָס געפיל און די אמונה, אַז יידיש איז

שיידיש היא יותר, הרבה יותר משפת-מעבר, שידיש יש בה ניצוץ של נצחיות.

במשך שישים שנה צמחה והתנשאה יידיש מעל לראשיהם של כל הגדולים שלה. יידיש היא אולי נס-הלשונות הגדול ביותר שנתרחש בעולם. אבל לא גידלו וחינכו את היורשים, שיהיו מסוגלים לרשת את הנס. והנס היקר הזה, הרכוש העצום הזה, הולך לאיבוד.

אכן, יש על מה להתמרמר. ואיציק מאנגר הסבור כי כל יצירה פיוטית, כמו כל יצירה אמנותית, צריכה להביא שמחה ללב האדם, גם הוא יכול להיות מר-נפש ורבי-אוש. (אהה! כמה יכול הוא!) ואף-על-פי-כן...

הנה יושב הוא ליד השולחן בקבלת-פנים אצל ראש העיר תל-אביב, מרדכי נמיר. כאן יושבים גם נציגי הספרות העברית והתיאטרון. גם חנה רובינא כאן, ואיציק מאנגר אומר לה:

— בפעם הראשונה ראיתך בווארשה, כשבאת עם „הבימה“ להציג את „הדיבוק“. ראיתי את הרבי ממירופול, כשהוא מגרש ממך את הדיבוק. אחת אומר לך, אילו הייתי אני הדיבוק, לא הייתי יוצא ממך לעולם...

יושב אברהם שלונסקי. — עם שלונסקי — אומר מאנגר — עשיתי היכרות על חורבות גטו וארשה. זה היה בשנת אלף תשע מאות ארבעים ושמונה. הגענו לחגיגות-הגטו, לכבוד יום-השנה החמישי למרד גטו-וארשה. שלונסקי בא מארץ-ישראל, ואני — מאנגליה.

— התאכסנתי במלון „בריסטול“, אחד משני המלונות שנשארו על עמדם אחרי הפצצת וארשה. קיבלתי חדר יחד עם עוד שני אנשים, זרים לי. באתי לישון בשעה מאוחרת בלילה. שכני כבר ישנו. התחלתי מכין עצמי לשינה — והנה עלתה בדעתי המחשבה, שבמיטות האלה ישנו קצינים גרמנים.

— שכבתי על הרצפה והוספתי לשכב כך כמה שעות, בלא לעצום עין.

מער, א סך מער ווי אן איבערגאנגס-שפראך, און יידיש האָט אין זיך דעם פונק פון אייביקייט.

יידיש איז אין משך פון זעכציק יאָר אַריבערגעוואַקסן איבער די קעפּ פון אַלע אירע גדולים. יידיש איז אפשר דער גרעסטער שפראַכן-נס אין דער וועלט. אָבער מען האָט נישט דערצויגן די יורשים וואָס זאָלן בכוח זיין ירשענען דעם נס. און דער דאָזיקער טייערער נס, דאָס ריזיקע פאַרמעגן, גייט פאַרלוירן.

יאָ, ס'איז דאָ פון וואָס צו זיין פאַרביטערט. און איציק מאַנגער, וואָס האַלט אַז יעדע פּאָעטישע שאַפונג, ווי יעדע קינסטלערישע שאַפונג, דאַרף ברענגען פרייד דעם מענטש, ער קאָן אויך זיין פאַרביטערט און פאַר-צווייפלט. (אוי! קאָן ער דאָס!), און פון דעסטוועגן...

אַט זיצט ער ביים טיש, אויף אַן איופנאַמע ביים ראש-העיר פון תל-אביב, מרדכי נמיר, אַ חוץ אים זענען נאָך פאַראַן פאַרשטייער פון דער העברעיִ-שער ליטעראַטור און טעאַטער. ס'זיצט אויך חנה ראָווינא, זאָגט צו איר איציק מאַנגער אַזוי:

— דאָס ערשטע מאָל האָב איך אייך געזען אין וואַרשע, ווען איר זענט געקומען מיט דער „הבימה“ שפּילן דעם „דיבוק“. איך האָב געזען ווי דער מיראַפּאַלער רבי האָט פון אייך געטריבן דעם דיבוק. איינס קאָן איך אייך זאָגן, אַז ווען איך וואַלט געווען דער דיבוק, וואַלט איך קיין מאָל פון אייך נישט אַרויס...

ס'זיצט אַברהם שלאַנסקי. — מיט שלאַנסקיין — זאָגט מאַנגער — האָב איך זיך באַקענט אויף די חורבות פון וואַרשעווער געטאָ. געווען איז עס אין יאָר טויזנט ניין הונדערט אַכט און פערציק. מיר זענען געקומען צו די געטאָ-פייערונגען, צום פינפטן יאָרטאָג פון אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ. שלאַנסקי איז געקומען פון ארץ-ישראל און איך פון ענגלאַנד.

— איך בין איינגעשטאַנען אין האַטעל „בריסטאָל“, איינער פון די צוויי האַטעלן, וואָס זענען געבליבן נאָך דער באַמבאַרדירונג פון וואַרשע. אַ צימער האָב איך באַקומען מיט נאָך צוויי פּרעמדע מיר, מענטשן. כ'בין געקומען שלאַפן שפּעט אין דער נאַכט. מיינע שכנים זענען שוין געשלאָפן. כ'האָב זיך אָנגעהויבן גרייטן צום שלאַפן — און ס'קומט אין מיר אויף אַ געדאַנק, אַז אין די בעטן זענען געשלאָפן דייטשע אַפיצירן.

— כ'האָב זיך געלייגט אויף דער פּאַדלאַגע און אַפּגעלעגן עטלעכע שעה, נישט צוטוענדיק קיין אויג.

— משהתחיל להאפיר השחר ירדתי אל המסעדה, ואת מי, סבורים אתם, פגשתי שם? — את אברהם שלונסקי. ובשחר הקר, כשאלוהים עצמו שותה קפה בחלב, ישב שלונסקי על בקבוק וודקה. הוא לא שתה מתוך הנאה, אלא מתוך צער, ואז כרתנו ברית-ידידות.

— שלושה משוררים היינו אז, שכרתנו ברית-ידידות זה עם זה: משורר פולני ששמו עברי: טובים, משורר עברי, ששמו סלאבי: שלונסקי, ואני, משורר אידי ששמי מעורב: — מאנגר, חציו יידיש וחציו עברית.

הנה יושב הוא אל השולחן ומספר זכרונות. הוא מספר כיצד רצתה אמו בכל מאודה, שאיציקל שלה ילמד מקצוע עדין, ילמד להיות ספר. מוסרים אותו להיות חניך אצל הספר מוטל פרנס. החניכות — מספר מאנגר — עמדה על הטיפול בילדי הספר. פייגלה האדומה, אשתו של מוטל הספר, היתה מצווה עלי בלי הרף לשאת אחד התינוקות בזרועי. הייתי מחויק בידי אחת את הילד, ובידי השנייה הייתי אוחו איזה ספרון וקורא. והנה נכנסת בעלת-הבית ותולשת מידי את הספר, ואני מעיף את התינוק מתוך ידי השנייה. — ומאנגר עושה בידו מין תנועה להטוטית ואמנותית, כדי שנראה בעליל איך התינוק עף.

מובן מאליו, כי מן הקאריירה הספרית כבר לא יצא כלום. חוץ מסטירות-לחי מידה של בעלת-הבית לא קיבל כלום. התחילו לחפש בשבילו מקצועות אחרים.

אשתי מתחננת אליו: — מאנגר, מאנגר יקירנו, העלה זאת על הכתב. הרי זה כפתור ופרח, זהב!

— לכתוב סתם אין אני יכול. לכתוב אני יכול רק כשמזמינים אצלי, כשיש לי מקום קבוע להדפיס שם. אז אני מרגיש כאילו זקוקים לזה, כאילו מחכים לזה, כאילו זה צורך. ואפילו אם זאת אשליה, ההרגשה הזאת שמחכים לדבר שלי, הריני זקוק לאשליה זו. בלא זו אין אני יכול לכתוב.

אני שומע את דברי מאנגר ואני מאוד מיטיב להבין אותו. עולה בזכרוני שירו: „אשליה, אחותי שלי!”

איציק מאַנגער. צייכנונג פון יאַנינאַ קאַנאַרסקאַ—סלאַנימסקאַ.
איציק מאַנגער. רישום של ינינה קונרסקה — סלונמסקה:

— אין קוים זיך גרויענדיקן פארטאג בין איך אראפ אין רעסטאראן. וועמען מיינט איר האב איך דארט געטראפן? — אברהם שלאגסקין. און אין דעם קאלטן פארטאג, ווען גאט אליין טרינקט קאווע מיט מילך, איז שלאגסקי געזעסן איבער א פלעשל מיט וואדקע. ער האט נישט געטרונקען פון הנאה, נאר פון צער. דעמאלט האבן מיר געשלאסן מיט זיך פריינדשאפט.

— דריי דיכטער זענען מיר דעמאלט געווען, וועלכע האבן געשלאסן מיט זיך פריינדשאפט: א פוילישער דיכטער מיט א העברעיִשן נאָמען: — טובים, א העברעיִשער דיכטער מיט א סלאווישן נאָמען: — שלאגסקי און איך, א יידישער דיכטער מיט א געמישטן נאָמען: — מאנגער, חצי יידיש און חצי העברעיִש.

אָט זיצט ער ביים טיש און דערציילט זכרונות. ער דערציילט ווי זיין מוטער האָט דורכויס געוואָלט, אַז איר איציקל זאָל זיך לערנען אַן איידל פאך, זאָל זיך לערנען זיין אַ פּריזירער. מען גיט אים אַוועק אויף לער צום שערער מאָטל פרנס. די לערע איז באַשטאַנען — דערציילט מאַנגער — פון ניאָנטשען דעם שערערס קינדער. פּייגעלע די רויטע, מאָטל דעם שע-רערס ווייב, פלעגט מיר פּסדר הייסן אַרומטראָגן אַ קינד אויף דער האַנט. אויף איין האַנט האָב איך געהאַלטן דאָס קינד און אין דער צווייטער אַ ביכל און געלייענט. קומט אַריין די באַלעבאַסטע און רייסט מיר אַרויס דאָס ביכל פון דער האַנט, נעם איך און וואָרף אַרויס דאָס קינד פון דער צווייטער האַנט. — און מאַנגער מאַכט אַזאַ קונציקע און קינסטלערישע באַוועגונג מיט דער האַנט, אַז מיר זאָלן בפּירוש זען ווי דאָס קינד פליט. פאַרשטייט זיך, אַז פון זיין פּריזירערישער קאַריערע איז שוין גאַר נישט געוואָרן. אַחוץ קלעפּ פון זיין באַלעבאַסטע, האָט ער גאַרנישט באַ-קומען. מען האָט גענומען פאַר אים זוכן אַנדערע פּאַכן.

מײן פּרוי בעט זיך ביי אים: — מאַנגער, מאַנגער טייערער, נעמט און שרייבט דאָס אויף. ס'האַט דאָך טויזנט טעמים, ס'איז דאָך גאַלד!

— שרייבן סתם קאָן איך נישט. שרייבן קאָן איך נאָר, ווען מען באַ-שטעלט ביי מיר, ווען כ'האַב אַ שטענדיק אַרט וווּ צו דרוקן. דעמאלט האָב איך דאָס געפיל, אַז מען דאַרף עס, אַז מען וואָרט דערויף, אַז עס איז נויטיק, און אויב דאָס איז אַפילו אַן אילוזיע, אָט דאָס, אַז מען וואָרט אויף מײן זאך, דאַרף איך די אילוזיע. אַן איר קאָן איך נישט שרייבן.

איך הער מאַנגערס רייד און פאַרשטיי אים אַזוי גוט. מיר דערמאַנט זיך זיין ליד: „אילוזיע, שוועסטער מיינע!“

והואיל ומדברים על כתיבה, אני אומר: — מאנגר, ומה בדבר כתיבת מחזה?

— מחזה אפשר לכתוב כשיש תיאטרון, אך לא להפך — אומר מאנגר, — עזבו את התיאטרון היידי. נתפשטה האופנה לחפש במרחקים. כך נוהג גם התיאטרון העברי במדינת ישראל. באמריקה אין תיאטרון יהודי בנמצא כלל. ה„ארבעטער רינג“ יש לו תיאטרון, שמציגים בו חודשים אחדים בשנה, וזה הכול. אני אולי זיחיד במשך חמישים השנה האחרונות שביקרתי בניו-יורק את קברותיהם של צונזר וגולדפאדן. — אם לא יבינו מה חשיבותו של פולקלור בשביל השירה והתיאטרון, לא יבינו מאומה. מי שאינו יודע כמה יסודות של ידע-עם ושיר-עם מצויים ב„פאוסט“ של גיזזה וכמה יסודות משיר-העם מצויים בחלקים הליריים שבמחזות שקספיר, אינו יודע מאומה.

(מסה שלא נשלמה)

און אז מען רעדט שוין וועגן שרייבן, זאג איך: — מאנגער, און וואס איז מיט שרייבן אַ פיעסע?

— אַ פיעסע קאָן מען שרייבן ווען ס'איז דאָ אַ טעאָטער — און נישט פאַרקערט — זאָגט מאַנגער. מען איז אַוועקגעגאַנגען פון יידישן טעאָטער. ס'איז געוואָרן אַ מאָדע צו זוכן אין דער פרעמד. אַזוי טוט אויך דאָס העברעיִשע טעאָטער אין ישראל. אין אַמעריקע איז קיין יידיש טעאָטער בכלל נישט בנימצא. דער אַרבעטער־רינג האָט אַ טעאָטער, וווּ מען שפּילט עטלעכע חדשים אין יאָר, און דאָס איז עס. כ'בין אפשר דער איינציקער וואָס האָט אין משך פון די לעצטע פופציק יאָר באַזוכט אין ניו־יאָרק די קברים פון צובזערן און גאַלדפּאַדענען.

— אויב מען וועט נישט פאַרשטיין די באַדייטונג פון פּאַלקלאָר פאַר דער פּאַעזיע און טעאָטער, וועט מען גאַרנישט פאַרשטיין. דער וואָס ווייסט נישט וויפל עלעמענטן פון פּאַלקלאָר און פון פּאַלקסליד ס'געפינען זיך אין געטהעס „פּאָסט“ און וויפל פון פּאַלקסליד ס'געפינט זיך אין די לירישע פּאַרטיעס פון שעקספּירס דראַמעס, דער ווייסט גאַרנישט.

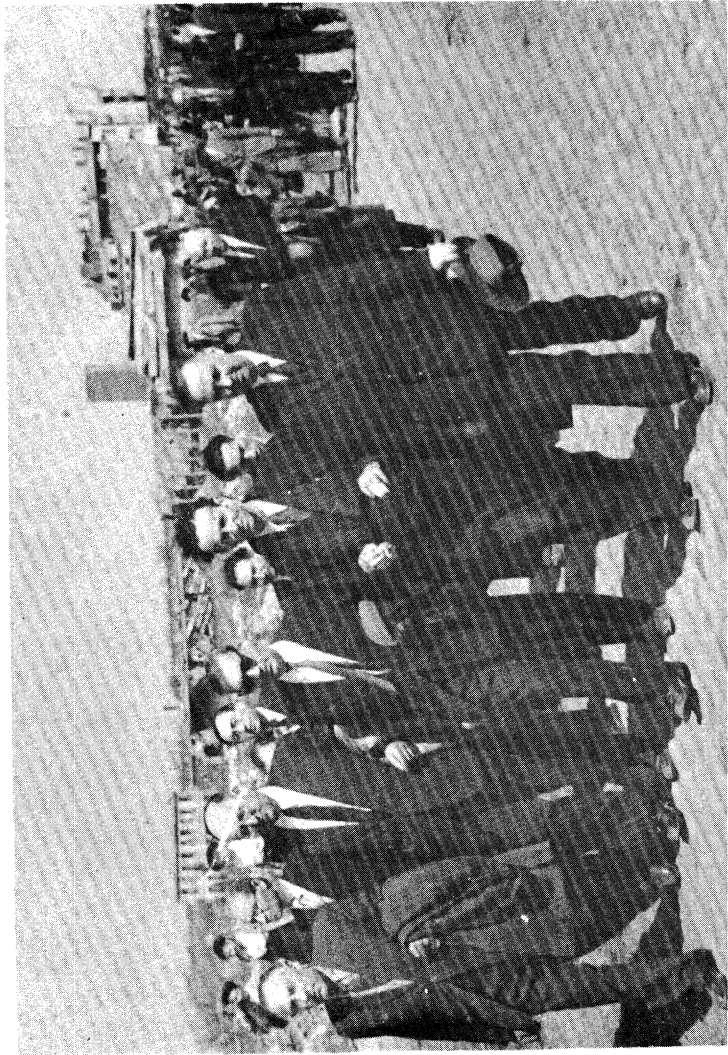
(אַ נישט פאַרענדיקטער עסיי)

19. IV. 1948

ליום השנה החמישי למרד גיטו ורשה.
סופרים יהודים צועדים דרך הרובע היהודי לשעבר בורשה לאנדרטת הגיטו.
בשורה הראשונה:
יחיאל הופר, איציק מאנגר, אפרים קגנובסקי, בר מארק, אברהם זק.
בשורה שניה:
בונים הלר, משה קנפיהיז, ישעיהו שפיגל וליב אוליצקי.

צום פינפטן יאר פון ווארשעווער געטא-אויפשטאנד.
ידישע שרייבער גייען דורך דער געוועזענער יידישער געגנט אין ווארשע
צום געטא-דענקמאל.
אין דער ערשטער ריי:
יחיאל האפער, איציק מאנגער, אפרים קאגאנאבסקי, בער מארק, אברהם זאק.
אין דער צווייטער ריי:
בונים העלער, משה קנאפהיז, ישעיהו שפיגל און לייב אָליצקי.

מיר באווייניען דעם ערדישן טויט פון דעם איינמאליקן יידישן
פאָעט, דעם געטרייען זינגער פון זיין פאלק, אונדזער טייערסטן
און ליבסטן

איציק מאַנער זײַל

און טרויערן צוזאמען מיט זיין פרוי גענייאַ

מיט זיין שוועסטער שיינדעלע,

מיט זיין משפחה און נאָענטע פריינט און מיטן גאַנצן ייִדוּשן
פאלק.

האַנקע און יחיאל האַפער

קטע מנאומו של יחיאל הופר שעה שניתן לו פרס מאנגר 1971

ידידים יקרים,

כאשר נתבשרתי, כי זיכוני בפרס-מאנגר*, לא היה בי כוח לשמוח. היום, כשאני יכול כבר לשמוח, אין בי כוח לדבר.

אני שמח שחולקים לי את הפרס, וזאת משלושה טעמים :
(א) מפני שזה הפרס הגדול ביותר, שניתן לסופר בידיש, ושנוסד על-ידי יהודי יקר כמר מאיר ויסגל; (ב) מפני שהפרס הוא על שמו של משורר מיוחד במינו כאיציק מאנגר, (ג) מפני שדוקא איציק מאנגר, איציק מאנגר יקירי, הוא האיש שהייתי קשור אליו במשך שנים כה רבות בקשרי ידידות ונאמנות.

היו שנים שמאנגר היה בא לבדו, אשתו גניה עוד עבדה אז, ואני הייתי פושט את מצנפתי הספרותית, מניח את כל עבודתי וטורח ומתעסק רק בו. אחותו שיינדלה יודעת משהו על כך.

אני אוהב את מאנגר לא רק מפני שהוא "היפה ביותר והטוב ביותר**", אני אוהב אותו מפני שאני מאמין לו, מפני שאני יכול לסמוך עליו בכל.

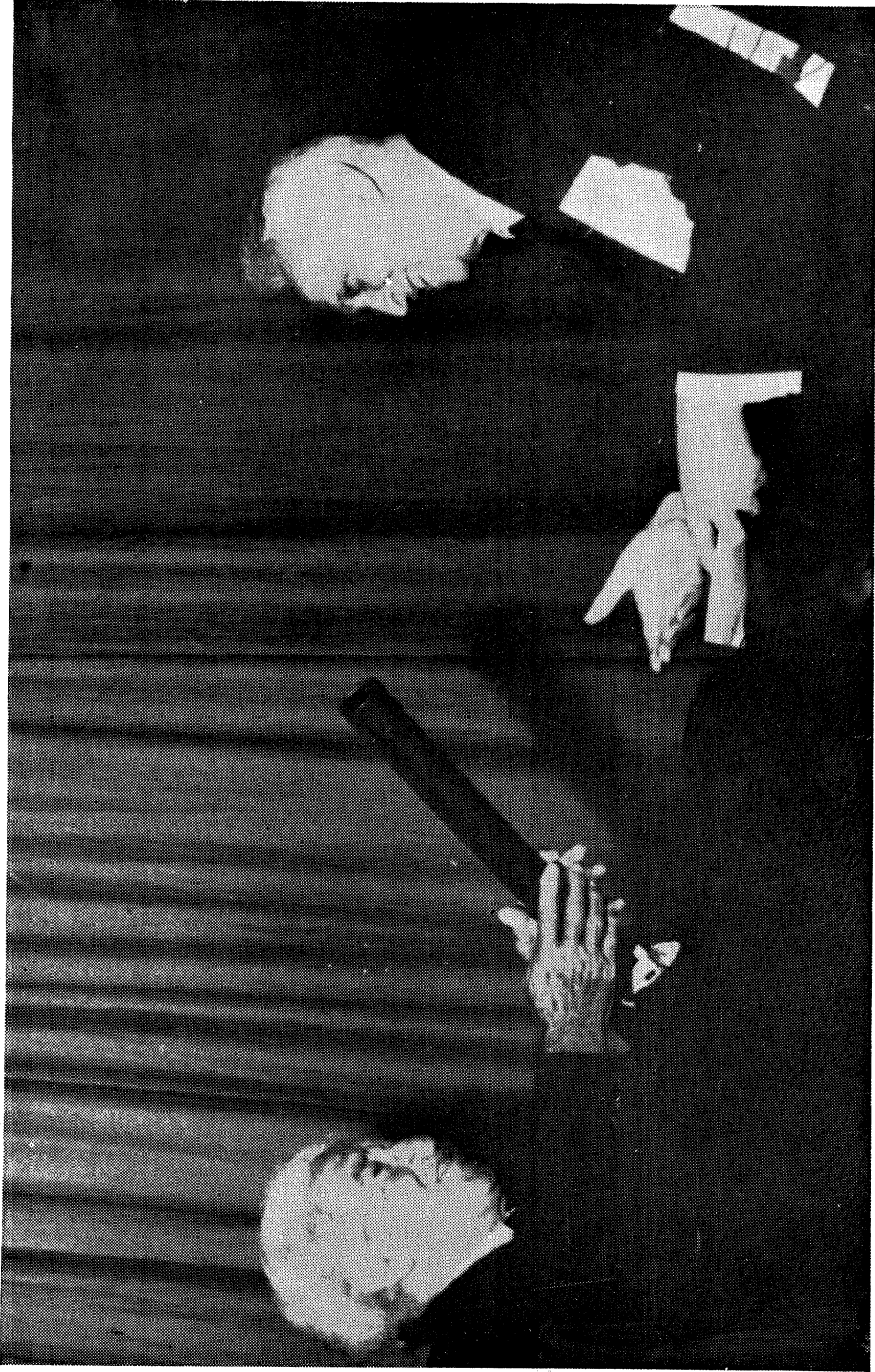
---

* ממר שלום רוזנפלד יושב ראש ועד איציק מאנגר.

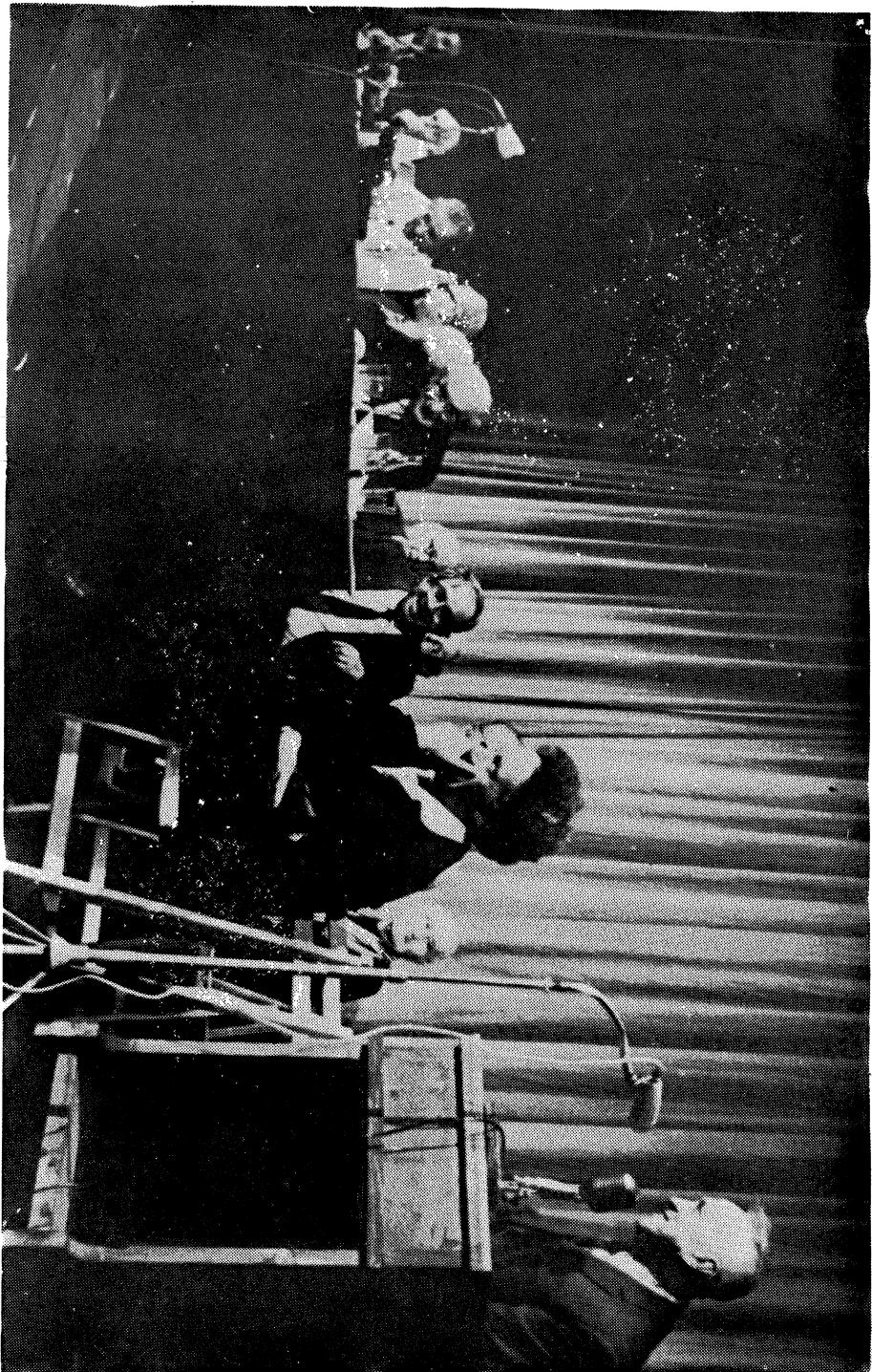
(חנה הופר)

** החלק השני של המשפט הוכתב לי.

התצלום התפזר ברחבי העולם והפך את ישראל למדינה המבוקשת ביותר בעולם. 1971

דאס פריעוידיום פון איציק-מאגנער פריין, פון דער מיט צו לינקס : נשיאות ועדת-פסי-איציק מאגנר : פון האמצע לשמאל
 אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור
 אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור - אברהם אביגדור

א פראגמענט פון יחיאל האַפערט רעדע ביים באקומען דעם
איציק מאַנגער־פרייז אין יאָר 1971.

טייערע פריינט, ווען מען האָט מיר אנגעזאגט די בשורה *
אז איך האב באקומען דעם מאַנגער־פרייז, האב איך זיך נישט
געהאט קיין כוח צו פרייען. היינט ווען כ'קאן זיך שוין פרייען,
האב איך נישט קיין כוח צו ריידן.

כ'פריי זיך מיטן צוטיילן מיר דעם מאַנגער־פרייז און דאס
צוליב דריי טעמים: א) ווייל ס'איז דער גרעסטער פרייז וועלכן
מען טיילט צו אַ שרייבער אין יידיש, עטאַבלירט דווקא אין מדינת
ישראל, דורך אַ טייערן ייד, וואָס האָט ליב יידיש, ה' מאיר
ווייסגאַל, ב) וואָס דער פרייז איז אויפן נאָמען פון אזא איינציק־
ארטיקן פּאָעט, ווי איציק מאַנגער, ג) וואָס דאָס איז טאַקע איציק
מאַנגער, מיין טייערער איציק מאַנגער מיט וועלכן ס'פארבינדט
מיד אזויפיל יאָרן פריינטשאפט און געטריישאפט צו אים.

ס'זענען געווען יאָרן, ווען מאַנגער פלעגט קומען אליין,
זיין פרוי געניא האט נאָך דעמאָלט געאַרבעט, פלעג איך אויסטון
מיין ליטערארישן ספּאָדיק, אַוועקלייגן אַלע מיינע ארבעטן, און
זיך באשעפטיקן נאר מיט אים. זיין שוועסטער שיינדעלע ווייס
עפעס וועגן דעם.

כ'האב ליב מאַנגערן נישט נאר ווייל ער איז דער שענסטער
און דער בעסטער** כ'האב אים ליב ווייל כ'גלייב אים, ווייל
כ'קען זיך אים אינגאנצן אַנטרויען.

---

* דער פארזיצער פון איציק מאַנגער קאמיטעט מר שלום ראזענפעלד.

(חנה האפער)

** דער סוף זאץ איז דיקטירט.

נימוקי חבר השופטים לפרס מאנגר

יחיאל הופר

חבר השופטים של פרס איציק מאנגר ליצירה ספרותית ביידיש החליט פה אחד להעניק את הפרס לשנת תשל"א—1971 (חלוקה שלישית), המיועד ליוצר בלשון יידיש במדינת ישראל — לסופר יחיאל הופר. יחיאל הופר, שפסע את פסיעותיו הראשונות בספרות הפולנית, נמנה עם הדמויות הנציגות של הסיפורת, המסה והשירה ביידיש.

מגודל בעצם עוביה של המטרופולין היהודית, קהילת וורשה, ספג מילדותו את כוליותה ועיצב אותה בספרי הפרוזה שלו — הן בשני הרומנים הגדולים שלו, המתארים מתוך התבוננות חריפה וחוויה עמוקה, שתי הצרות גדולות, מיגוונות הטיפוסים שלהן, גורלם החיצוני וגלגוליהם הפנימיים — „א הויף אויף פאקארנע“ (הצר ברחוב פוקורנה), „א הויף אויף מוראנאו“ (הצר במוראנאו); הן בנובילות גדולות שלו „ר' זלמן“, „ו,ר' תנחום“; הן בנובילות הקטנות שלו „אמאל“ (לפנים), והסיכום-שלעת-עתה הוא פאנוראמה של חיוניות יהודית, מתוך ראייה ערה וכוח שיקוף אמנותי.

דבר זה בלבד מחייבנו להגות לו את תודתנו, כפי שאנו מביעים אותה עתה, בהחליטנו להעניק לו את הפרס על שמו של איציק מאנגר, שהוא, הופר, מטובי פרשניו, כשם שהוא פרשנם של רוב דמויות וחזיונות רבי-משקל בספרותנו ובספרויות אחרות, כפי שאנו למדים מקובץ מסותיו המחושבות-עד-היסוד „מיט יענעם און מיט זיך“ (עם זולתי ועם עצמי) וביותר אם נוסיף נסיונו, הנועז מבחינת הנושא והמוצלח מבחינת ה-אמנות, לגלם את חוויותיו כפליט בספרו „אין וויסער פארפאלנקייט“ (בחלל האבדן הלבן) וקבוצת שיריו — שירי לילה-ובית-חולים, ואנו יודעים כי בסדתו צופים לדפוס כרכים של פרוזה, מסה ופיוט, שאנו מאחלים לעצמנו ולו לראותם במגילת ספר, ובמהרה בימינו אמן.

פראגמענט פון האַפּערס רעדע :

קטע מדבריו של יחיאל הופר :

איין רעיון

וואס מ'זאגט מיין זאגט זיך גאר גוט

אין דער גאנצער וועלט מיין זאגט זיך גאר גוט

און אים זעהן דיין גאנצער רעיון

וואס זעהן דיין גאנצער רעיון

(Handwritten mark)

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

זעהן דיין גאנצער רעיון

מאַטיוון פון דער זשורי פונעם מאַנגער-פרייז

יחיאל האָפּער

די זשורי פון איציק מאַנגער-פרייז פאַר ליטעראַטור-שאַפונג אין יידיש האָט איינשטימיק באַשלאָסן צוצוטיילן דעם פרייז פאַרן יאָר תשל"א—1971 (דריטע פאַרטיילונג), וואָס איז באַשטימט פאַר אַ יידישן שאַפער אין מדינת ישראל — דעם שרייבער יחיאל האָפּער.

יחיאל האָפּער, וואָס זיינע ערשטע טריט זענען געווען אין דער פּוילישער ליטעראַטור, געהער צו די רעפּרעזענטאַטיווע געשטאַלטן אין דער יידישער בעלעטריסטיק, עסייאַסטיק און דיכטונג.

אויסגעכאַוועט אין דער סאַמע געדיכטעניש פון דער יידישער מעטראָפּאָליע, וואַרשע, האָט ער פון קינדווייז אויף, מיט אַ שאַרפּער אָבסערוואַציע און טיפּער איבערלעבעניש איינגעזאַפט איר טאַטאַליטעט, און האָט זי אין זיינע פּראָזע-ווערק געשטאַלטיקט — סיי אין די צוויי גרויסע ראַמאַנען — „א הויף אויף פּאַקאַנע“ און „א הויף אויף מוראַנאָו“ — וואָס באַשרייבן צוויי גרויסע הויף, זייער טיפּאַזש, זייער אויסנווייניקסטן גורל און זייערע אינעווייניקסטע גלגולים; סיי אין זיינע גרעסערע נאָוועלן „ר' זלמן“ און „ר' תנחום“, וואָס שטעלן אין צענטער פון דערציילערישן באַהאַנדל באַזונדער-דערע פּיגורן; סיי אין קלענערע נאָוועלן „אַמאַל“, און דער לעת-עתהדי-קער סך-הכל איז אַ גרויסע פּאַנאָראַמע פון יידישער וויטאַליטעט, לעבעדיק געזען און קינסטלעריש געוויזן.

דאָס אַליין איז אונדז מחייב אויסצוריקן אים אונדזער דאַנק, ווי מיר טוען דאָס מיטן באַשלוס צוצוטיילן אים דעם פרייז אויפן נאַמען פון איציק מאַנגער, וואָס ער, האָפּער, איז פון זיינע בעסטע מפרשים, פונקט ווי ער איז אַ מפרש פון אַ סך וואַגיקע געשטאַלטן און דערשיינונגען אין דער יידישער און פּרעמדער ליטעראַטור, ווי מיר לערנען אָפּ פון זיינע פיין-דורכגעטראַכטע עסייען אין בוך „מיט יענעם און מיט זיך“, בפרט אַז עס קומט נאָר צו זיין טעמאַטיש-געוואַגטער און קינסטלעריש-געלונגענער פּרוּוו צו געשטאַלטיקן זיינע איבערלעבענישן ווי אַ פּליט אין זיין בוך „אין וויסער פאַרפּאַלנקייט“ און זיין געזעמל פּאַעזיע נאַכט- און שפּיטאַל-לידער, און מיר ווייסן, אַז אויפן וואַרשטאַט זיינעם וואַרטן אַרויסגעגעבן צו ווערן בענד פּראָזע, עסייען און פּאַעזיע, וואָס מיר ווינטשן אים און זיך צו זען אין טאָולען, ובמהרה בימינו אָמן.

דריי שוועסטער

יחיאזל האפערן

דריי אלטע מיידלעך זיצן ביים פייער.
די קעפ זילבערן. דער אונט איז קיל.
איינע זינגט פון דער פארלאזטער מיל
און דער טויטער כלה אין כלה-שלייער
וואס נידערט אראפ פון די געדרייטע טרעפ
מיט בלאץ אויגן און מיט בלאַנדע צעפ
און צעשארט דאס אש פון א פארלאזטן פייער.

די צווייטע זיפצט: „א שאד, א שאד
אט-אט די חופה, און כ'איז נישט געווארן“
זי פיבערט. פארשפילטע יונגע יארן
הערט זי וויינען ביים מיל — א ראד,
וואס דרייט זיך כסדר ווי אמאל —
אן אלטע ווערבע הור'ט איבער אין טאל:
„פארשפילטע יונגע יארן“.

די דריטע שווייגט. די אויגן צוגעמאכט.
נישטא קיין „געווען“ נאר „איצט“ נאר „וואר“
א בתולה מיט בלאַנדע קוטשעראווע האר
הויבט לאנגזאם אויף דעם פארהאנג פון דער נאכט.
א יונגער טאג רייכט זיך אויס די אויגן
און קוקט פאר'הידוש'ט נאך דעם שוואלכן-ראד
וואס איז אט ערשט פארביי געפלוין.

דריי אלטע מיידלעך זיצן ביים פייער,
די קעפ זילבערן. דער אונט איז קיל.
איינע זינגט פון דער פארלאזטער מיל
און די צווייטע זעט דעם כלה-שלייער,
וואס פלאטערט אין איר דמיון וויים און שמיל.

די דריטע פארלייגט די הענט אין שוים,
פילט ווי זי איז באמת א ווילדע וואלד-רויז,
וואס ציטערט אין שמילן אונט-גאלד
און יעדער איינער האט זי באמת האלד . . .

כמאַרעם

יחיאַל האַפּערן

כמאַרעם קומען זיך צונויף, אויפן הימל אַ יאַריד.
פויערים און פויערטעס, יידענעס און יידן.
קאַטערינקעס קרעכצן. בלינדע בעטלערס לידן,
גוים קויפן שווערע שטיוול און קאַסעס פאַר'ן שנימ.

פּלוצים אַ מהומה. פונעם מערב-ווינקל ציט
אַ כאַפּטע כוליגאַנעס, קיילערס, טרענגערס, שמידן:
„דאַלאַי מיט די זשידעס!“ — אַראַפּ פון די יאַרידן!
שאַרפע מעסערס בליצן. גאַט באַשירעס און באַהיט!

יידן לויפן מיט צעיאַגטע פּאַלעס. ווייבער שרייען.
סחורות פאַלן „טראַך!“ סע ווילדעוועט דער קין
ס'שטעלן זיך „דיבאַס“ און הירזשן ווילד די פּערד.

„כלאַפּצעס איבער קעפּ!“ — „כלאַפּצעס אין די זייטן!“
יידן שיסן אויס מיט אַ געוויין. דערלעבט די צייטן!
און זייערע טרערן שטראַמען אַראַפּצו צו דער ערד.

איציק מאנגער

ד'טו
ו'איאל' ה'ו'פ'חד'
מ'ס' ז'יגל'ב'ט'

ז'י'צ'י'ן מ'י'י' (ז'י'י'
א'ו'ן ז'ט'ו'ר'
ה'י'י' נ'ג'י'ן
א'ו'ן ז'ט'ו'ר'

ז'י'י'

נאָענטע געשטאַלטן

און

אַנדערע שריפטן

ארויסגעגעבן פון

איציק מאנגער יובל-קאמיטעט

ניו-יארק, 1961

Jechiel Hofer
ITZIK MANGER
(Essays)

I. L. Peretz Publishing House
31, Allenby St. Tel-Aviv, Israel

הוצאת י. ל. פרץ,
אלנבי 31, תל-אביב

Printed in Israel, 1979
נדפס בישראל, תשל"ט

דפוס אופסט, "ראם" תל-אביב טל. 59596

ביכער פון יחיאל האַפער :

- לידער פון דער נאכט
פאָעמע, פאָריוו, פאַרלאַג צעראַטאַ, 1950
- א' הויף אויף פאָקאָרנע
ערשטער און צווייטער באַנד פון ציקל "מיינע וואַרשעווער הייף",
תל-אביב, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1959
- ר' זלמן
תל-אביב, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1960
- א' הויף אויף מוראַנאָוו
דריטער און פערטער באַנד פון ציקל "מיינע וואַרשעווער הייף",
תל-אביב, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1962
- אַמאָל
דערציילונגען, תל-אביב, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1963
- מיט יענעם און מיט זיך
עסייען, ערשטער באַנד, תל-אביב, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1964
- ר' תנחום
ראַמאָן, תל-אביב, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1966
- אין ווייטער פאַרפאַלנקייט
לאַגער-ראַמאָן פון סאָויעט-רוסלאַנד, תל-אביב, פאַרלאַג "המנורה", 1969
- לידער פון שפּיטאַל און לידער פון דער נאכט
צווייטע אויפלאַגע, יידיש-עברית, תל-אביב, פאַרלאַג "המנורה", 1976
- איבערזעצט פון חנוך קלעי און ישורון קשת
די אלע ביכער זענען אויספאַרקויפט
- מיט יענעם און מיט זיך
עסייען, צווייטער באַנד, תל-אביב, פאַרלאַג "המנורה", 1976
- איציק מאַנגער, עסייען, יידיש-עברית, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, 1979
- איבערזעצט פון חנוך קלעי

ספרים מאת יחיאל הופר :

עברית :

- הצר בפוקורנה
תירגם דב סדן, מוסד ביאליק 1968
- ר' תנחום
תירגם א. פורת וח. פלג, "עם עובד", 1968
- בנשיה הלבנה
תירגם שלמה שנהוד, הוצאת ספרים "יבנה", 1972
- שירים מכית-חולים ושירי לילה
תירגם חנוך קלעי וישורון קשת, "המנורה", 1976
- הצר במוראנוב
תירגם חנוך קלעי, מוסד ביאליק, 1977
- איציק מאַנגר
מסות, תירגם חנוך קלעי, הוצ. ספרים י. ל. פּרץ, 1979